

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2016

Monika Dusová

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

Problémy současné rodiny s ohledem na dopad na dítě

Diplomová práce

Autor:	Monika Dusová
Studijní program:	Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Vedoucí práce:	Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor:	Monika Dusová
Studium:	P13938
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Název diplomové práce:	Problémy současné rodiny s ohledem na dopad na dítě
Název diplomové práce AJ:	The problems of the contemporary family with regard to the impact on the child

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce bude zaměřena na problémy současné rodiny a na to, jaký mají dopad na dítě v rodině. V teoretické části bude definován pojem rodina, bude přiblížena situace současné rodiny, budou zde charakterizovány styly výchovy, vymezeny vybrané problémy současných rodin a popsány možné následky, které postihují dítě. Dále zde bude zdůrazněn vliv rodiny na vývoj dítěte. V praktické části bude použita analýza dokumentů, které sledují nejčastější příčiny pobytu dětí v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Hlavní technikou sběru dat pak bude rozhovor, který bude proveden s pracovníky zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a s pracovníky, kteří se zabývají sanací rodiny.

Garantující pracoviště:	Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Leona Stašová, Ph.D.
Oponent:	Ing. et Bc. Stanislav Michek, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	7.1.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 29. 2. 2016

.....
Monika Dusová

Poděkování

Děkuji Mgr. Leoně Stašové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, poskytování cenných a podnětných rad a za laskavý přístup. Dále děkuji všem účastníkům rozhovorů za jejich čas, který mi věnovali, a za ochotu podělit se o své názory a zkušenosti.

Anotace

DUSOVÁ, Monika. *Problémy současné rodiny s ohledem na dopad na dítě*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 88 s. Diplomová práce.

Diplomová práce se zabývá vybranými problémy současné české rodiny. Těmi jsou rozvod rodičů a syndrom CAN. Práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. Jednotlivé kapitoly teoretické části jsou orientovány zejména na vysvětlení základních pojmů spojených s danou problematikou. Dále uvádí čtenáře do problematiky, se kterou se rodiny s dětmi potýkají, a upozorňuje na negativní dopad, který má pro samotné děti. Práce se také věnuje současné prevenci a možnostem řešení rodinných problémů.

Výzkumná část byla naplněna výzkumným šetřením a zpracováním získaných dat. Zvolenými metodami sběru dat se stala analýza dokumentů a hloubkové rozhovory. Rozhovory byly provedeny se čtyřmi pracovníky zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a se čtyřmi pracovníky zabývajícími se sanací rodiny. Záměrem bylo získat názory a zkušenosti odborníků z praxe. Na základě šetření byly zjištěny současné nejčastější důvody umístění dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a rodinné problémy v kontextu celé problematiky. Práce přináší návrhy možných opatření na zlepšení rodinné situace a služeb pro rodiny.

Klíčová slova: rodina, ohrožené děti, rodinné problémy, negativní dopad, pomoc rodinám.

Annotation

DUSOVÁ, Monika. *The problems of the contemporary family with regard to the impact on the child*. Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2016. 88 pp. Diploma Dissertation Degree Thesis.

Diploma thesis deals with the selected problems of contemporary Czech family. These are the parents' divorce and syndrome CAN. Thesis is divided into theoretical and research part. Individual chapters of the theoretical part are focused mainly on explaining the basic concepts associated with the issue. Further introduces readers to the problems with which families with children face, and points to the negative impact it has on children. It also describes the current prevention and possibilities of solution family problems.

The research part was realized by research survey and processing of the acquired data. Selected methods of data collection became analysis of documents and depth interviews. Interviews were conducted with four workers of institutions for children in need of immediate assistance and four workers who are engaged in the rehabilitation of the family. The intention was to gather opinions and experiences of practitioners. Based on the investigation were found currently the most common reasons for placing children into the institutions for children in need of immediate assistance, and family problems in the context of the issue. This work brings suggestions of possible measures to improve the family situation and services for families.

Keywords: family, vulnerable children, problems of family, negative impact, assistance for families.

Obsah

1 Úvod	8
2 Význam rodiny pro dítě	12
2.1 Funkce rodiny	13
2.2 Charakteristiky současné rodiny	17
2.3 Vliv výchovného působení rodiče na dítě	19
3 Vybrané problémy současné rodiny	21
3.1 Rodinný rozvrat jako zátěžová situace pro dítě	23
3.1.1 Čas změn a ztráty rodinného soužití	26
3.1.2 Problematická bytová situace	28
3.2 Domácí násilí páchané na dítěti	29
3.2.1 Týrání dítěte	31
3.2.2 Zneužívání dítěte	33
3.3 Zanedbávání péče o dítě	34
3.3.1 Nedostatek času rodičů na péči o dítě	38
3.3.2 Socioekonomická situace rodiny	39
4 Negativní vliv rodinných problémů na dítě	40
4.1 Somatický dopad rodinných problémů na dítě	41
4.2 Psychický odraz rodinné situace na dítě	42
4.3 Následky rodinného dění v sociální oblasti rozvoje dítěte	43
5 Možnosti řešení rodinných problémů	44
5.1 Prevence rodinných problémů	49
5.2 Sanace rodiny	53
5.3 Zařízení pomoci ohroženým dětem	56
6 Výzkumná část	58
6.1 Cíl, problém a otázky	58
6.2 Metodologie	58
6.3 Výběr účastníků a jejich charakteristika	59
6.4 Analýza a interpretace kvantitativních dat	62
6.5 Sběr kvalitativních dat	64
6.6 Analýza dat zjištěných kvalitativním šetřením	65
6.7 Interpretace kvalitativních dat	72
6.8 Shrnutí	77
7 Závěr	80
8 Seznam použitých zdrojů	82
9 Seznam tabulek, grafů a příloh	88
Přílohy	

1 Úvod

Pro napsání své diplomové práce jsem zvolila téma „Problémy současné rodiny s ohledem na dopad na dítě“. Důvodů pro výběr tohoto tématu bylo více. K napsání mě vedly nejen případy špatného zacházení s dětmi, které jsou uveřejňovány v médiích, ale i dění v mém okolí. Jednou z inspirací se stala praxe, kterou jsem absolvovala v jednom z pražských zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, tzv. Klokánků. Případy, se kterými jsem se setkala během své praxe, potvrdily to, že se některé rodiny potýkají s jistými problémy, které nezvládají řešit, a to se bohužel negativně odráží na nejzranitelnějších členech rodiny, jimiž jsou děti.

Téma rodiny a jejích problémů považuji za aktuální vzhledem k dění v sociální oblasti a zákonodárství. V současné době prochází naše republika jistou transformací systému náhradní rodinné péče, je tendence snižovat počty ústavů a zařízení, preferuje se pěstounská péče. Jako nejvhodnější řešení se jeví dítě neodebírat z rodiny, nebo navracet je zpět co nejdříve. Proto, aby to bylo možné, je důležité zabývat se rodinnými problémy, které přivádějí děti do situací, kdy musí opustit svou rodinu, a prevencí, aby v takové míře k těmto situacím nedocházelo.

Problematika současné rodiny se stává závažnější, pokud se zaměříme na její možný negativní dopad na dítě. Rodina totiž má stále nezastupitelnou úlohu při socializaci a výchově dětí. Děti pro svou orientaci a začlenění ve společnosti potřebují stabilní a bezpečné zázemí. V současnosti je bohužel rodina charakterizována jako nestabilní a křehká instituce. Rodinný život se stává něčím, co považujeme za běžné, přirozené a o co nemusíme nijak zvlášť pečovat. To se ovšem odráží na kvalitě rodiny a plnění jejích funkcí. Jakýsi nezáměr a pokles hodnoty rodiny s sebou přináší mnoho problémů, které se odráží v celé společnosti. Problémy jednotlivých rodin nejsou jen záležitostí soukromou, ale celospolečenskou. Příčiny rodinných problémů nemusíme hledat jen uvnitř rodin samotných, ale také vně. Proto se v diplomové práci pokusím odhalit zdroj současných nejčastějších rodinných problémů, které mají závažný dopad na dítě.

Zabezpečíme-li dětem fungující rodinu, která neohrožuje jejich vývoj, nepřináší reálné riziko vzniku negativního dopadu, zvyšuje se pravděpodobnost, že i ony v budoucnu vytvoří podobné podmínky pro své děti. Společnost nemůže být prosperující a spokojená, pokud neposkytne vhodné prostředí pro život nastávající generaci, tedy pro naše děti. Tím nejvhodnějším prostředím je bezesporu rodina. Co

trápí dnešní rodiny? Z jakých příčin děti pobývají v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc?

Cílem práce je zjistit nejčastější důvody, proč děti končí v zařízeních pro okamžitou pomoc, a problémy jejich rodin. Zdůraznit možné negativní dopady na děti, jejichž příčinou jsou rodinné problémy. Analyzovat rodinné problémy a jejich řešení. Poukázat na možné nedostatky společnosti a nastavení sociální politiky, dále doporučit možné návrhy na zlepšení celé problematiky.

Rodinných problémů je mnoho. Úkolem diplomové práce není zabývat se problémy, které vznikají ze strany samotných dětí, ale problémy, které děti nezpůsobují, avšak pocítují jejich dopad. Ve své práci se budu věnovat dvěma problémům, které se nejčastěji objevují v odborné literatuře. Těmi nejvíce zmiňovanými jsou syndrom CAN a rozvody (rozchody) rodičů.

V praktické části budou na základě analýzy dokumentů zařízení pro okamžitou pomoc zjištěny současné nejčastější příčiny pobytu dětí v těchto zařízeních. Další informace o problémech současných rodin budou získány z rozhovorů, které budou vedeny jednak s pracovníky zařízení pro okamžitou pomoc, jednak s pracovníky zabývajícími se sanací rodiny. Na základě zjištění nejpálčivějších problémů rodin za pomoci pracovníků zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a pracovníků sanujících rodiny naleznou možné podněty na zlepšení situace. Víím, že rodina bez problému je utopií. A nalézt jedno řešení, kterým problémy zmizí, nelze. Ale i přesto je nutné zabývat se rodinnými problémy a pomáhat je řešit.

Dílním cílem práce je přispět k osvětě a primární prevenci rodinných problémů. Na základě praktické části zodpovím následující otázky. Z jakých důvodů nejčastěji končí děti v zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc? Může společnost předcházet umístění dětí do těchto zařízení? Jak lze zlepšit rodinnou situaci?

Téma rodiny je stále často vyhledávaným u autorů odborné literatury (např. Matějček, Dytrych, 2002; Matoušek, Pazlarová 2010) i u autorů popularizačně naučné literatury. Některé publikace pojednávají o proměnách rodiny, jiné se zaměřují na konkrétní problém, zabývají se rozpadem rodiny, náhradní rodinnou péčí. Ráda bych se zde, v souvislosti se současným stavem řešení problematiky, zmínila o Lince bezpečí. Ta vydala několik sborníků studií (*Děti a jejich problémy; Děti a jejich problémy II.; Děti a jejich problémy III.; Rodiče, děti a jejich problémy*) pojednávajících o problémech, se kterými se na ni děti obracejí. Tyto sborníky odborně popisují jednotlivé problémy, pozornost věnují i praktickým tipům, uvádějí ilustrativní příběhy a

statistická data. Dále bych v této souvislosti chtěla zmínit výzkumné šetření týkající se fungování zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které provedly Barvíková a Paloncová (2012). Na základě dotazníkového šetření se zabývaly mimo jiné statistickým zpracováním důvodů přijetí dětí do zařízení za necelé pololetí roku 2011.

Ve své diplomové práci se věnuji v omezené míře identifikaci rodinných problémů, jejich možným důsledkům pro dítě a možnostem řešení. Snažím se tak podat ucelený pohled na danou problematiku. Oproti jiným autorům ve své práci užívám dělení dopadů rodinných problémů do třech oblastí vývoje dítěte.

Má práce doplňuje současnou dostupnou literaturu o kombinaci pohledů pracovníků zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a pohledů pracovníků sanujících rodiny na aktuální situaci rodinných problémů, jejich dopadů na děti a možných řešení.

„Nad zlato dražší klenot jest dítě, ale nad sklo křehčejší, rozraziti se neb naraziti snadně můž, a škoda odtud nenabytá (tj. nesmírná).“

(J. A. Komenský)

2 Význam rodiny pro dítě

Rodina je pojem, pod kterým si dokážeme vybavit konkrétní představu. Každý má s určitým typem rodiny svou vlastní zkušenost. Jelikož rodina prošla v minulých desetiletích jistými proměnami, je důležité shrnout si základní poznatky, které o ní máme.

Rodina je instituce, která vznikla na počátku lidských dějin za účelem ochrany vlastních členů. V průběhu času se stala základním kamenem státu. Mezi státem a rodinou je určité pouto, které způsobuje, že podoba rodiny ovlivňuje společnost a naopak podoba společnosti ovlivňuje rodinu. Existence rodiny má pro každé dítě obrovský význam. Je pro něj takovým zjednodušeným modelem světa, prostředím, kde získává své první zkušenosti. (Mitchell, 2010) Dítě si v ní osvojuje základní vzorce chování, návyky, tradice a dovednosti.

„Aby dítě zdárně vyrůstalo, potřebuje zázemí, jež v dostatečné míře uspokojuje všechny jeho potřeby a připraví je na život v dospělosti i k vlastnímu rodičovství.“ (Vymětal, 2004, s. 107) Tím nejvýznamnějším je právě prostředí rodiny, které vybavuje dítě pro celý život. To potvrzuje Zdeněk Matějček (1994), který říká, že dobrý domov je jednou z podmínek šťastného dětství. A to je jedním z předpokladů pro dobré, zdravé utváření lidské osobnosti. Lenka Lovasová v publikaci Děti a jejich problémy se zabývá otázkou spokojených a nespokojených rodin. Dochází k poznání, že *„hlavní rozdíl mezi spokojenými a nespokojenými rodinami spočívá především v tzv. vnitřních znacích (rodinná komunikace, interakce a vzájemné vazby), nikoli ve znacích vnějších (velikost rodiny, její skladba, uspořádání).“* (Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005, s. 19) Tedy čas trávený v rodině, způsob komunikace, schopnost řešit problémy a krize jsou faktory, které činí rozdíl mezi šťastnými, spokojenými rodinami a těmi nešťastnými, nespokojenými. (Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005)

Na rodinu se lze dívat z různých odborných pohledů. Jedním z nich je pohled sociálně-psychologický, který se zabývá interakcemi (vzájemným působením, ovlivňováním) mezi členy rodiny a mezigeneračními interakcemi. Rodinu vnímá jako základní sociální skupinu v životě každého člověka, která umožňuje uspokojování základních potřeb, tvoří zázemí a zprostředkovává první sociální zkušenosti. Dalším je pohled sociálně-ekonomický. Ten rodinu vidí jako samostatnou ekonomickou jednotku, která se vyznačuje jistými potřebami, náklady a výdaji. Jestliže jich rodina nemůže dosáhnout, přichází stát, který jí pomůže. Vytvoří záchrannou sociální síť, jejímž

úkolem je pomoci vyřešit nepříznivou sociální situaci rodiny. Tato pomoc spadá do oblasti sociální politiky státu. (Zelená, Klégrová, 2006)

Existuje celá řada různých definic rodiny. Běžně v nich rodina bývá charakterizována z hlediska svého postavení ve společenském systému, z hlediska vazeb, funkcí a sociálních procesů, které v ní probíhají. Asi nejjednodušší definice ji vystihuje jako *„malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života.“* (Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005, s. 15) Jiná krátká definice rodinu vymezuje jako *„základní společenskou jednotku, jejíž primární funkcí je zachování lidstva.“* (Trpišovská, Vacínová, 2007, s. 57) Pro nás, vzhledem k tématu této práce, je důležitá sociologická definice, která rodinu vidí *„jako sociální skupinu primární, neformální, představující prostředek socializace, což je začleňování člověka do společenských vztahů, osvojování a chápání společenských rolí.“* (Trpišovská, Vacínová, 2007, s. 57)

Dnes si již nevystačíme s definicemi, které se zakládají na příbuzenství, které vznikne uzavřením sňatku nebo narozením vlastních dětí. A tak vedle klasických vymezení pojmu rodina se objevují nová, která reagují na proměny rodinného života ve společnosti. *„V moderní rodinné politice je za rodinu pokládán soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo dětmi nebo jednoho z rodičů s dítětem nebo dětmi.“* (Poláková, 2010, s. 374)

Vzhledem k existenci různých podob složení rodiny, které se odchyľují od tradičního pojetí, které představují manželé a jejich děti, mnozí autoři (Matoušek, Pazlarová, Poláková a další) hovoří o tom, že namísto pojmu rodina bychom měli používat označení, jako je rodinné soužití nebo rodinná domácnost. Poukazují přitom na potřebu odlišit tyto pojmy a používat přesnou terminologii.

Dle našeho názoru je celá záležitost používání názvu „rodiny“ pouze otázkou dohody ve společnosti. Pojem rodina je v naší společnosti pevně zakotven a jeho význam se vzhledem k jejím proměnám posouvá. A tak lze definici rodiny dle potřeb stále upravovat. Daleko významnější než pojem je citová vazba mezi členy, kteří spolu žijí jako rodina, a jejich vzájemné fungování.

2.1 Funkce rodiny

Různí autoři se liší v označení a počtu vyjmenovaných základních funkcí rodiny. Avšak všichni vystihují podstatu, význam rodiny. Rodina tu je především pro děti, a tak

jsou její funkce orientovány na jejich potřeby. Z. Matějček považuje za klíčové potřeby dětí potřebu stimulace, potřebu smysluplného světa, potřebu životní jistoty, potřebu pozitivní identity a vlastní společenské hodnoty, potřebu otevřené budoucnosti. (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011)

Velmi známým autorem hierarchie potřeb je A. H. Maslow. Ten seřadil lidské potřeby od nejnižších až k těm nejvyšším. Dle Maslowa mezi ně patří:

- *fyzické potřeby – jídlo, voda, vzduch;*
- *potřeba bezpečí – potřeba ochrany před nebezpečím;*
- *potřeba někam patřit a být milován;*
- *potřeba sebeúcty – poznání vlastní hodnoty a respektu vůči sobě samému;*
- *potřeba sebeaktualizace – potřeba být produktivní, tvořivý, mít cíle a dosahovat jich.* (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 125)

Od zmapování základních potřeb dítěte a obecně lidských potřeb můžeme přejít k tématu funkcí rodiny. My se zde přidržíme sociálně psychologického dělení základních funkcí rodiny do čtyř kategorií, jak je uvádí Ilona Špaňhelová (2010):

- biologicko-reprodukční,
- ekonomicko-zabezpečovací,
- emocionální,
- socializačně výchovná.

Všechny funkce se navzájem prolínají a doplňují. Již z jednotlivých názvů funkcí lze odvodit, co je jejich předmětem. Funkci biologicko-reprodukční a ekonomicko-zabezpečovací vystihuje úkol zajistit pokračování lidské existence, zajistit péči a přiměřenou životní úroveň pro své členy.

Větší pozornost teď budeme věnovat funkci emocionální a socializačně výchovné. Emocionální funkce rodiny je spojena s naplňováním potřeby zázemí, bezvýhradného přijímání, podpory a pomoci, potřeby sdílení, důvěrnosti a dalších potřeb. (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011) „*Emocionální funkci v rodině dokáže plně zastávat pouze jedinec (rodič), který je dostatečně zralý, zodpovědný a dokáže vytvořit trvalé citové zázemí pro všechny ostatní členy.*“ (Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005, s. 15-16)

„Poruchy emocionality jsou zdrojem nebo alespoň průvodním jevem většiny rodinných poruch ... Z hlediska dítěte ohrožuje porucha emocionální funkce rodiny především klidnou, vyrovnanou rodinnou atmosféru. Dítě je o ni připraveno rodinným rozvratem, rozchodem rodičů, jinde nedostatečným zájmem rodičů, vyúsťujícím někdy až v opuštění, sociální osiřeni či dokonce týrání a zneužívání.“ (Dunovský, 1986, s. 15) Rodina se v případě porušení této funkce vyznačuje ztrátou citového zázemí, ztrátou pocitu jistoty a bezpečí. Dítě v takovéto rodině nemůže uspokojit své základní potřeby, které jsou důležité pro jeho vývoj.

V některých funkcích rodina i nadále je a bude nezastupitelnou. Funkce výchovně socializační patří mezi ně. V historii proběhly pokusy vychovávat dítě v jiném než rodinném prostředí, výsledkem těchto pokusů bylo konstatování, že rodina je nenahraditelná. (Matoušek, Pazlarová, 2010) Pokud rodina funguje, je první sociální skupinou, ve které si dítě osvojuje určité hodnoty, normy, pravidla, způsoby komunikace, sociální role atd. Poskytuje dítěti zpětnou vazbu, která je důležitá i pro tvorbu sebeobrazu a zaujmutí postoje k sobě samému. (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011)

K poruchám socializačně výchovné funkce dochází v rodinách, kde se rodiče:

- a) nemohou o dítě starat – to bývá zapříčiněno přírodními podmínkami, celospolečenskou situací (např. válka, epidemie, nezaměstnanost), mírou funkčnosti rodinného systému (např. velký počet dětí) a jedinců (např. výkon trestu ve vězení, handicap);
- b) nedovedou o dítě starat – důvodem bývá nezralost rodičů, neschopnost rodičů vyrovnat se se zvláštními situacemi (např. dítě narozené mimo manželství, rozvod);
- c) nechtějí o dítě starat – v tomto případě je příčinou porucha osobnosti rodičů, kteří neplní povinnosti vyplývající z jejich rodičovské role. (Dunovský, 1986; Skopalová, 2014)

Vzhledem k tématu této práce, jak již bylo naznačeno, je důležité zabývat se poruchami funkcí rodiny. Jiří Dunovský (1986) je definuje jako situace, kdy rodina v různé míře neplní požadavky a úkoly dané společenskou normou, jako selhání některého člena nebo členů rodiny v naplňování některých nebo všech základních rodinných funkcí. Taková porucha může být jak příčinou, tak důsledkem rodinného

problému. Proto se nyní podíváme na rysy rodiny, které významně ovlivňují rodinné fungování. Jsou jimi:

- spokojenost jednotlivých členů s rodinným životem;
 - dovednosti a schopnosti řešit konflikty a problémy, aby bylo dosaženo oboustranné spokojenosti;
 - flexibilita a soulad;
 - spokojenost s tím, jak jsou uspokojovány osobní potřeby a zájmy;
 - efektivní komunikace;
 - dobré vztahy s širší rodinou a přáteli (tedy kvalitní sociální opora).
- (Sobotková, 2007)

Jak vidíme, kvalitu rodiny ovlivňuje především to, co v rodině probíhá, nikoli její uspořádání a složení, jak se mnozí lidé domnívají. Rodinné vztahy a procesy jsou tím, co rozhoduje o funkčnosti a odolnosti rodiny. (Sobotková, 2007)

J. Dunovský, který se zabýval funkčností rodiny, vytvořil dotazník funkčnosti rodiny. Dotazník na podkladě posouzení určitých kritérií vypovídá o tom, jak rodina funguje a naplňuje potřeby jejích členů. Těmito kritérii jsou: složení rodiny, stabilita rodiny, sociálně-ekonomická situace, osobnost rodičů, přítomnost a osobnost sourozenců, stav a vývoj dítěte, zájem rodičů o dítě, péče rodičů o dítě. (Dunovský, 1986)

Na základě výsledků Dunovského dotazníku funkčnosti rodiny rozlišujeme čtyři typy rodin:

1) Eufunkční rodiny

Eufunkční rodinou je nazývána taková, která své funkce plní dobře. Vytváří prostředí, které dovoluje jejím členům příznivý rozvoj a uspokojování potřeb. Můžeme ji také označit za zdravou rodinu.

2) Problémové rodiny

Jedná se o rodinu, ve které se vyskytují poruchy některých nebo všech funkcí. Tyto poruchy ale neznamenají vážnější ohrožení rodiny nebo vývoje dítěte. Rodina je schopna své problémy zvládat vlastními silami, případně využívá pomoci zvenčí.

3) Dysfunkční rodiny

Dysfunkční rodina není schopna plnit některou ze svých funkcí. Porucha funkčnosti tohoto typu rodiny ohrožuje nebo poškozuje vývoj a prospěch dítěte, ničí celou rodinu. V tomto případě rodina není schopna problém sama zvládnout, je zapotřebí pomoci zvenčí.

4) Afunkční rodiny

Jedná se o takovou rodinu, ve které nejenže nejsou plněny funkce, ale působí zde i negativní vlivy, jako je například alkoholismus. Tato rodina prodělala změny v pevnosti a stálosti vazeb, ztratila svůj význam a závažně ohrožuje vývoj dítěte. Jediné možné řešení, kterým pomine dosavadní ubližování, je odebrání dítěte z původní rodiny. (Dunovský, 1986; Haviger, Havigerová, Loudová, 2014)

Zdeněk Helus (2015) oproti výše uvedenému dělení uvádí pět kategorií rodin podle jejich funkčnosti vzhledem k dítěti. První typ eufunkční rodiny totiž rozděluje do dvou kategorií. Jedná se o rodiny „stabilizovaně funkční“, které jsou spolehlivé v naplňování všech funkcí, a „funkční rodiny s přechodnými, více či méně vážnými problémy“. Ty se sice potýkají s problémy, ale vždy je zvládnou vyřešit samy. Jejich řešení pozitivně rozvíjí a upevňuje vztahy v rodině.

2.2 Charakteristiky současné rodiny

V průběhu let rodina prošla mnohými proměnami. S tím může souviset to, že se v současné době stále více hovoří o problémech rodiny. Proto se nyní budeme věnovat znakům a proměnám současné rodiny.

Na základě komparace různých odborných zdrojů (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011; Mitchell, 2010; Možný, 2008; Špaňhelová, 2010; Trpišovská, Vacínová, 2007), které se zabývají i otázkou proměny a charakteristik současné rodiny, lze trendy současné rodiny shrnout do těchto bodů:

- odkládání uzavření sňatku do vyššího věku, pokles sňatečnosti, zvýšení počtu nesezdaných soužití a svobodných matek, zvýšení počtu narození dětí mimo manželství,
- úbytek úplných rodin, nárůst podílu rozvodů a domácností jednotlivců (tzv. singles),

- pokles úrovně plodnosti a odkládání rodičovství do vyššího věku,
- růst zaměstnanosti žen a mužů, dvoukariérová manželství, zvyšování doby trávené v práci, omezení času rodičů tráveného společně s dětmi
- prodlužování doby, po kterou děti žijí v domácnosti spolu s rodiči,
- omezení vícegeneračních vztahů v rámci rodiny.

Na základě trendů současné rodiny a stavu společnosti můžeme stanovit body, které pro fungování rodiny představují určité riziko a které svědčí o tom, že instituce rodiny prochází svou krizí:

- snížená stabilita rodiny (sociální, ekonomický a právní tlak),
- nízká připravenost jedinců pro rodinný život,
- změněné postavení ženy spojené s vysokou mírou zaměstnanosti,
- demokratizace vztahů uvnitř rodiny,
- prodloužení doby života dětí v rodině,
- klesající počet rodin,
- neschopnost rodiny plně dodržet práva dítěte,
- rodina se dostává reálně nebo pocitově do ekonomické tísně.

(Trpišovská, Vacínová, 2007, s. 65-67)

Tradiční rodina obvykle byla tří- a vícegenerační, počet narozených dětí byl vysoký. Rodina byla relativně stabilní a nezávislá na vnějším prostředí. První významné změny přineslo 19. století, období industrializace a urbanizace, kdy docházelo k velkému stěhování do měst za prací. To vedlo k rozpadu vícegeneračního soužití rodin. Rodina potažmo člověk ztratil své tradiční sociální sítě podpory, a tak se stal závislým na pracovním trhu, na podpoře ze strany státu. (Poláková, 2010; Mitchell, 2010)

Pracovní trh bezpochyby ovlivňuje rodinný život. Aby si člověk zajistil dostatečnou ekonomickou existenci, potřebuje mít možnost výdělků, tu mu poskytuje placená práce. Na trhu práce není ceněna rodina, ale kvalifikace a flexibilita. *„Neexistence sociálních pout a především rodinných závazků schopnost mobility pochopitelně usnadňují. Individuální seberealizaci (a úspěchu) na trhu práce stojí rodina v cestě. Na druhé straně ale nelze nevidět, že lidé stále chápou rodinu jako zdroj*

šťestí a životního smyslu. Individualismus rodinu sice destabilizuje, nedokázal ji ovšem udělat zcela zbytečnou.“ (Boková, 2011, s. 16)

2.3 Vliv výchovného působení rodiče na dítě

Styl výchovy dítěte v rodině bývá dáván do blízké souvislosti se vznikem nevhodného zacházení s dítětem. Proto i jemu musíme věnovat svou pozornost.

Výchova bezpochyby patří mezi základní pojmy vztahující se k rodině. Můžeme ji definovat jako *„sociální proces, kterým se lidský jedinec stává kulturní, společenskou bytostí.“* (Vymětal, 2004, s. 136) *„Podle toho, jakému jednání je dítě nejčastěji vystaveno a jak na ně dospělí přímo či nepřímo působí, hovoříme v psychologii o různých výchovných stylech, které jsou pro každého rodiče zvlášť i pro každou rodinu typické.“* (Vymětal, 2004, s. 141)

Volba výchovného stylu se odvíjí od osobní zkušenosti vychovatele z jeho původní rodiny, společenských podmínek (např. ekonomická situace, kulturní tradice) a od vlastností samotného vychovatele. Z toho plyne, že užívaný výchovný styl se může v průběhu času měnit. Obecně rozlišujeme tyto tři styly:

1) Autoritativní (autokratický) výchovný styl

Tento styl se vyznačuje nadměrnou kontrolou dítěte. Dítě je pevně vedeno na základě mnoha příkazů a pod pohrůžkou trestu. Dítě je zavaleno požadavky, bez ohledu na jeho možnosti, které musí splnit. Chybí zde jakýkoli prostor pro vlastní projev a iniciativu.

2) Liberální výchovný styl

Tento styl je úplným opakem stylu autoritativního, je charakterizován slabým vedením a nedůsledností. Pokud jsou zde na dítě kladeny nějaké požadavky, pak jsou nepřiměřeně nízké, jejich splnění není kontrolováno.

3) Demokratický (sociálně-integrační) výchovný styl

Tento styl bychom mohli označit za zlatou střední cestu. Zde panuje vzájemný respekt, dítě je akceptováno takové, jaké je. Názory dítěte jsou vyslyšeny, je mu umožněno v některých věcech svobodné volby. Požadavky na dítě jsou přiměřené jeho věku, schopnostem a možnostem. Existují zde předem dohodnutá pravidla, každý přijímá svou zodpovědnost. (Čáp, 1993)

V životě se jen zřídka setkáme s čistě vyhraněným výchovným stylem, který bychom zařadili do jednoho z výše uvedených stylů. Německý psycholog R. Tausch na základě výzkumů vymezil dvě hlavní dimenze, které se „*projevují nejenom v každé výchovné situaci, ale všude tam, kde lidé na sebe nějak působí a ovlivňují se. Je to dimenze emoční a dimenze vedení.*“ (Vymětal, 2004, s. 141) Emoční dimenze se projevuje citovým vztahem a postojem rodiče, jakožto vychovatele, k dítěti, tedy vychovávanému. Tato dimenze má podobu pozitivního projevu (např. srdečnost, kladný přístup, ohleduplnost, přijetí) a negativního projevu (např. citový chlad, nepřátelský postoj, odmítání). Do dimenze vedení patří kontrola, příkazy a zákazy. Do této dimenze spadají projevy od nadměrné kontroly až po úplnou absenci kontroly.

Podle míry projevované lásky k dítěti a jeho kontroly rozlišujeme čtyři výchovné styly:

- 1) Zanedbávající – projevuje se lhostejností, zanedbáváním dítěte
- 2) Demokratický – vyznačuje se sounáležitostí, mírnými a zdůvodněnými tresty, podílením dítěte na rozhodování
- 3) Autoritářský – projevuje se tvrdými tresty, přísnou disciplínou
- 4) Ochranařský – vyznačuje se shovívavostí, nadměrným ochraňováním dítěte (Peterková, 2015)

Pro vyrovnaný duševní vývoj dítěte se za vhodný výchovný styl považuje styl, který se vyznačuje mírnou direktivností a výraznou emoční vřelostí, akceptací a povzbuzováním. Takový výchovný styl vnáší do života dítěte jasně vymezená pravidla a řád. Tento styl výchovy bývá nazýván jako demokratický nebo sociálně-integrační. (Vymětal, 2004)

To, jak se rodiče chovají, jaký vzor dětem předvádějí, je ten nejlivnější výchovný styl. (Říčan, 2013) K výchově dětí je často využíváno nástroje odměny a trestu. Odměňováno je vychovatelem schvalované chování, trestáno chování nevhodné. Odměny a tresty mají mnoho podob. Takovou odměnou pro dítě se může například stát nějaký předmět (sladkost, hračka, peníze) nebo pochvala, projevení radosti a zájmu. Trestem může být například odepření nějaké věci či činnosti, práce za trest, hubování, nadávky, ale též tělesný trest. Peter Pöthe upozorňuje na křehkou hranici mezi výchovným tělesným trestem a týráním. „*Přechod tělesného trestání, kdy svoje dítě bijeme v přesvědčení, že ho vychováváme, do takového tělesného týrání, kdy ho ohrožujeme na jeho duševním a tělesném zdraví, si většina z nás ani nestihneme*

uvědomit. Z tělesného trestání se tak pozvolna, ne najednou, stává týrání, tak jako se z původního prostředku stává cíl.“ (Pöthe, 1999, s. 36)

„Výchova dětí není v žádném případě jednoduchá věc, kterou automaticky zvládne každý rodič. Je to dovednost, k níž ti šťastnější mají přirozené vlohy a zbytek se jí musí naučit.“ (Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005, s. 25)

3 Vybrané problémy současné rodiny

Současné rodiny se potýkají s mnohými problémy. Jednotlivé problémy jsou navzájem propojené, jeden souvisí s druhým, jeden zapříčiňuje druhý. A tak je složité omezit svou pozornost jen na některé bez zmínky o ostatních. Tato kapitola pojednává o rodinných problémech, které sice nejsou zapříčiněny dětmi, ale mnohdy významně ovlivňují jejich život. Tyto problémy jsou utvářeny lidmi kolem nich, bohužel jimi bývají ti nejbližší. Z mnoha problémů věnujeme v této kapitole pozornost dvěma, které jsou v české odborné literatuře nejčastěji zmiňované. Jedná se o problém zvaný syndrom CAN a rozvod (rozchod) rodičů.

V rámci následujících podkapitol jsou nastíněny problémy v širší perspektivě. V úvodu této kapitoly, než se budeme věnovat vybraným problémům, objasníme pojmy a popíšeme obecné souvislosti rodinných problémů.

Prostředím, kde dochází ke špatnému zacházení s dětmi, je mnohobproblémová rodina. Tento pojem představuje rodinu, která má dlouhodobě potíže v několika oblastech svého fungování. Těmito oblastmi bývají finance, bydlení, nezaměstnanost, vztahy mezi členy rodiny, vztahy mezi partnery, výchova dětí, konflikty se zákonem, nemoci, závislosti. Rodina sama není schopna své problémy řešit ani nedokáže využít existujících sociálních služeb. Všechny těžkosti, které trápí rodinu nebo její jednotlivé členy, způsobují stres. A právě stres může být činitelem, který uvolní chování, které by rodič za jiných okolností měl pod kontrolou. To může vést ke špatnému zacházení s dítětem, nedostatečnému poskytování pozornosti a péče. Následky mohou být dlouhodobé a ničivé. (Matoušek, 2005, 2010)

Vzhledem k riziku, které s sebou přinášejí rodinné problémy, se pozastavíme nad tím, co rodiny trápí. Oldřich Matoušek (2005) dělí tyto problémy do tří kategorií dle umístění příčiny na:

- vnitřní problémy rodiny – mezi ně patří nerozlišené role, dezorganizace, dezintegrace, chaos, izolovanost jednotlivců, nejasnost komunikací, negativní emoční reakce, destruktivní konflikty;
- vnější problémy rodiny – do nich spadá sféra vzdělání a práce, hospodaření s penězi, provozu domácnosti, stravování, bydlení, výchova dětí, vztahy v širší rodině, kontakty s jinými lidmi i institucemi;
- individuální problémy – mezi ně řadíme zločinnost, závislost na návykových látkách, závislost na hazardních hrách, nezaměstnanost, prostituci, nechtěné nebo předčasné těhotenství, zanedbávání, týrání a zneužívání, záškoláctví, útěky dětí z domova, osobnostní poruchy, duševní nemoci, sebevražedné pokusy, somatické nemoci, poruchy chování, učení aj.

Jak vidíme, rodiny se potýkají s mnoha problémy. Část těchto problémů pramení z ekonomické situace. *„Neuspokojivá až špatná ekonomická situace s sebou přináší, kromě materiálního strádání, i řadu komunikačních a vztahových problémů, které vznikají z kumulujícího se stresového vypětí. Problémy v rodině nemusí způsobovat pouze nedostatek finančních prostředků, ale i malá nebo žádná zkušenost s hospodařením, vedením domácnosti, péčí o dítě nebo například využíváním volného času. Rodiče pak přestávají být schopni vytvořit harmonické a podnětné prostředí v rodině a může v určitých případech docházet až k zanedbávání či týrání dětí a k rozpadu manželství.“* (Zelená, Klégrová, 2006, s. 22)

Zdravé fungování rodiny lze definovat jako schopnost rodiny zvládat náročné či stresové situace a přizpůsobovat se změnám. Úroveň stresu závisí na síle stresoru, na způsobu vnímání stresoru rodinou, na minulých zkušenostech s podobnou situací, na dostupných zdrojích zvládat stres, na psychickém a fyzickém stavu členů rodiny v době, kdy se stresor objeví. (Sobotková, 2007)

Mezi ohrožené rodiny patří ty, ve kterých nejsou rizikové faktory uspokojivě vyvažovány protektivními a dalšími zdroji. Tam, kde převažují rizikové faktory, hrozí rozpad rodiny nebo vážná újma některému členu rodiny. (Matoušek, 2013)

„Nekvalitní až patologické rodinné zázemí bývá jednou z nejčtenějších příčin, z nichž dítě domov opouští. Téměř každá rodina zažívá čas od času nějaký problém.“

Velmi pak záleží na tom, jak k němu přistupuje. Ideální je, pokud si členové rodiny umí otevřeně přiznat, že se děje něco, co každého z nich určitým způsobem ohrožuje. Pokud začnou čelit problému všichni, je možné ho řešit.“ (Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005, s. 119)

Podmínkou pro zdravý a řádný vývoj dítěte je rodina, která poskytuje dítěti pocit jistoty a bezpečí, a která se vyznačuje vřelými a stálými emocemi. Je jednoznačně potvrzeno, že mnoho dětí prožívá problémy v rodině obtížně. (Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995)

V rodinách, kde se problémy včas a účinně neřeší, se krize prohlubuje. Prohlubující krize může způsobit psychické nebo fyzické potíže. *„Problematické rodinné vztahy jsou nejčastěji stížností dětí, které volají na linky důvěry a linky bezpečí. Nejčastější důvody, které děti uvádějí, se váží k následujícím skutečnostem: rozvod, alkoholismus, příliš přísní rodiče, nepochopení a nezáměr rodičů. Existuje mnoho činitelů, které způsobují problémy v rodině, avšak událostí, která nejvíce dopadá na dítě a narušuje vztahy mezi rodiči, je rozvod.“* (Zelená, Klégrová, 2006, s. 9)

3.1 Rodinný rozvrat jako zátěžová situace pro dítě

Základním pojmem, který se s rodinným rozvratem pojí, je rozvod. Rozvod představuje právní ukončení manželství dvou jedinců, je krajním řešením v procesu rozvratu manželství. (Matějček, Dytrych, 1994) Vzhledem k poklesu sňatečnosti v mnoha případech nemluvíme o rozvodu rodičů dítěte, ale o jejich rozchodu. Rozchod partnerů žijících ve společné domácnosti, partnerů, kteří tvoří rodinu, sice nemá právní úpravu, ale ve své podstatě má stejné následky jako rozvod. Nejprve se tedy podíváme na to, co stojí za rodinnými rozvraty.

V rodinách se často mezi partnery objevuje vzájemné nepochopení, které se projevuje mnoha hádkami a konflikty různé závažnosti. To, proč se dnes množí případy rodin, kde se rodiče hádají, vysvětlují Matějček a Dytrych změnou postavení žen ve společnosti, vyrovnanými rolemi v rodině. *„V dobách, kdy otec míval v rodinách výsadní postavení a choval se většinou autokraticky, se zdálo, že konflikty nejsou. To proto, že partnerka při respektu k manželovi a otci rodiny se nedovedla ozvat, nebyla schopna říci své mínění, nebyla schopna hájit své zájmy či vyjádřit prostě svůj odlišný názor na běh událostí.“* (Matějček, Dytrych, 2002, s. 8)

Mezi nejčastější předměty rodinných sporů patří ekonomika, nezáměr o rodinu, konflikty s prarodiči dítěte, výchova a prosperita dítěte, citové odcizení a ztráta společných zájmů. Rodiče, kteří mají mezi sebou konflikt, často používají své dítě jako „hromosvod“. Dítě se stává obětním beránkem, na kterého se svalují viny, které mu nepatří. Dítě se stává prostředníkem, který má za úkol rozhádané rodiče usmířit. Ale tyto všechny nároky jsou nad jeho síly. Jeho veškerá snaha je neúspěšná a to přináší negativní dopad na jeho psychiku. Něco jiného totiž znamenají konflikty pro dospělé, kteří je chápou jako výměnu názorů, ale pro dítě, jež nechápe tento význam sporů, představují ohrožení jeho duševní rovnováhy. Může se u něj objevit „*napětí, úzkost, rozlady, vnitřní neklid, což často vyústí v neschopnost koncentrovat se a mít obecně radost ze života.*“ (Matějček, Dytrych, 2002, s. 13)

Mezi nejčastější příčiny rozchodu rodičů, se kterými se setkává I. Špaňhelová ve své poradně dětského psychologa, patří právě spory a hádky, tichá domácnost, nezáměr jednoho z rodičů o rodinu (tzn., že se rodič nestará o rodinu), týrání, nevěra. Na základě případů, se kterými se ve své praxi potkává, konstatuje, že dítě bývá často svědkem hádek, často brání jednoho z rodičů, protože ostrý jazyk a křik mu nahání strach. V některých případech se rodiče snaží být ohleduplní, a tak k hádkám dochází v době, kdy si myslí, že jejich dítě již spí. Většinou se však stává, že dítě se probudí a vše slyší. Někdy nerozumí, co rodiče říkají, ale slyší křik, bouchání, nepříjemné zvuky. To u dítěte způsobuje nejistotu, obavy, strach, pocit samoty, pocit úzkosti, vztek, nerozhodnost, pláč, otázky. Aby se předcházelo vzniku těchto pocitů u dítěte, jeho znejišťování, vždy by mělo být informováno o tom, co se děje. Špaňhelová se domnívá, že by dítě mělo mít zkušenost s hádkou, ovšem s konstruktivní hádkou, která vede k rozřešení, vzájemné dohodě a usmíření. Je dobré, aby dítě mělo zkušenost s tím, že lidé mají rozdílné názory. I mlčení, tzv. tichá domácnost, v dítěti vzbuzuje zmatek a nejistotu. Opět se jedná o změnu rodinné atmosféry, kterou dítě cítí. Dítě vnímá, že se něco děje, ale neví co. Nedostatek informací a chybějící vysvětlení ze strany rodičů je tím, co v dítěti vyvolává neblahé pocity. (Špaňhelová, 2010)

V České republice se počet rozvodů drží na vysoké úrovni, proto také přibývá literatury, která o rozvodu pojednává. Autoři publikací (např. Matějček; Dytrych; Matoušek) se shodují, že rodinným rozvratem a rozvodem je ohrožen zdravý vývoj dítěte. Rozvod pro dítě obecně znamená zmatek a ztrátu. Každé dítě rozchod rodičů prožívá určitým způsobem, záleží na jeho věku, pohlaví, vlastnostech, temperamentu a charakteru.

Napjatá atmosféra, která panuje v rodině, agresivita a hostilita rodičů vůči sobě navzájem, častý pláč matky či zloba otce, všechny tyto jevy, jejichž svědkem je dítě, ohrožují uspokojení jeho základní potřeby – potřeby bezpečí a jistoty. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995) Matoušek (2013, s. 362) upozorňuje na to, že „rozpad biologické rodiny má dlouhodobé nepříznivé účinky na děti promítající se do jejich psychické rovnováhy i sociálního fungování v dospělosti.“

To, že se rodiče hádají a že si ubližují, vyvolává v dítěti nejistotu, napětí a úzkost. Dítě se v takovém případě stáhne do sebe, žije ve svém fantazijním světě a navenek se jeví jako velmi hodné a poslušné dítě. U jiných dětí nejistota probouzí naopak neklid, dráždivost a agresivitu. Dítě chce, aby si ho rodič všimal, chce upozornit na to, že něco není v pořádku. Jeho trápení se odráží třeba i zhoršenou koncentrací a špatnou školní výkonností. Mezi další následky rodinného rozvratu patří pocity viny, poruchy usínání, regrese (přechod na způsoby vlastní nižším věkovým kategoriím, prostředek psychické obrany, např. pomočování), zhoršení vztahů s kamarády, změny chování, zvýšená lhavost, drobné krádeže, útěk z domova atd. (Matějček, Dytrych, 1994; Špaňhelová, 2010)

Více než samotný rozvod se může na psychice dítěte odrazit množství hádek, útoky a fyzické násilí mezi rodiči, tedy jevy, které rozvodu předcházejí. (Pöthe, 1999) Při rozpadu rodiny bývají rodiče naplněni svými pocity neštěstí, obavami z budoucí samoty, a svému dítěti nevěnují dostatečnou pozornost, jsou málo citliví vůči jeho potřebám, projevují se netrpělivě, podrážděně, netolerantně. Dochází tak k zanedbávání dítěte. Situace je rozdílně závažná dle věku dítěte a jeho závislosti na péči rodičů.

V průběhu rozvodového procesu někdy dochází k fyzickému týrání dítěte, jakožto prostředku citového ublížení partnerovi, kterému na dítěti záleží a má ho rád. Častěji než k fyzickému týrání dítěte dochází k jeho psychickému týrání. To je způsobeno napjatou a emočně nesnesitelnou atmosférou, která v rozpadající se rodině převládá. V takové rodině nezdědka dochází ke slovním urážkám, nadávkám mířeným proti osobám (rodiče, prarodiče), které má dítě rádo. Dítě v důsledku toho často pláče, cítí se bezradné a bezmocné.

Vedle zanedbávání a týrání může v období konce rodinného života docházet ke zneužívání neboli manipulování. Dítě se stává prostředkem boje proti partnerovi. S dítětem je manipulováno, dítě je nuceno ke lhaní a k určitému chování, které má zranit rodiče, proti kterému je celý boj veden. Jeden rodič osočuje druhého, vyvolává u dítěte dojem, že druhý rodič nemá o dítě zájem. Ztráta lásky ze strany rodiče je

pro dítě šokující. Klade si otázky, proč se tomu tak stalo, co je příčinou. Neví, co si s tím má počít, nedokáže se s takovou nečekanou ztrátou vyrovnat. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

Jak jsme v předcházejících odstavcích ukázali, veškerý boj mezi rodiči dítěte nejvíce ubližuje dítěti samotnému, které není objektem útoků. Neschopnost rodičů řešit své problémy přímo a přiměřeně, jejich negativní emoce, nenávist zatemňující mysl a jejich činy se stávají ničivé pro okolí.

Obecně lze říci, že „*děti bývají rozvodem rodičů poškozeny dosti hluboce, že prožívají důsledky rozvodu nejprve jako akutní problém, dále jako problém, který se táhne řadu let, a dokonce jako problém, který může být trvalý. Některé z problémů týkajících se rozvodu rodičů přetrvávají do jejich dospělosti a ovlivňují výrazně jejich vztahy k budoucím partnerům a jejich budoucím dětem.*“ (Dunovský, Dytrych, Matějček, s. 156)

Mnoho autorů rozvod na základě jeho negativních důsledků řadí mezi projevy tzv. sociální patologie. Na rozvod však můžeme pohlížet i jako na opatření, které má zamezit pokračování konfliktů rodičů a ukončit problematické soužití. Rozvod z tohoto pohledu má přinést pozitivní změny. Avšak často i po rozvodu dochází k dalším konfliktům, frustraci a stresu. Tyto jevy se pojí s nekonečně protahovanými spory o dítě, majetek a výživné, trvají i několik let. (Matějček, Dytrych, 2002; Schmidová, 2010)

Matoušek (1993) říká, že navzdory negativním důsledkům rozvodů není potřeba pohlížet na ně jako na něco tragického. Tvrzení, že řádná výchova dětí je možná jen v úplné rodině, není zcela pravdivé, protože řada dětí z neúplných rodin žije v lepším domácím klimatu, než v jakém žila před rozvodem svých rodičů.

Rozvod, jak jsme již zmínili, tedy nemusí mít pokaždé jen neblahé následky, rozvod nemusí ohrozit pevná vztahová pouta mezi rodiči a dětmi, naopak může i konfliktní a problémové rodinné situaci prospět.

3.1.1 Čas změn a ztráty rodinného soužití

Rozvod rodičů, rozpad rodiny znamená pro všechny její členy zásadní změnu a zásah do života. Přináší s sebou mnoho sociálních, psychologických a ekonomických důsledků. Každý rozvodem něco ztrácí, dospělí ztrácí partnera, děti stálou přítomnost obou rodičů, někdo se musí přestěhovat, někdo ztrácí určitou ekonomickou úroveň

živobytí. (Zelená, Klégrová, 2006; Matoušek, 1993) Rozvod často ničí zázemí, které má dítě nejraději a kde nachází největší pocit jistoty a bezpečí. Dítě přichází o naplnění základních psychických potřeb, které jsou pro dítě a jeho zdravý vývoj velmi důležité.

Po rozvodu se však celá situace ještě neuklidní, dítě často bývá dále stresováno událostmi, které následují. Jedná se například o stěhování, příchod nového partnera rodiče, příchod nevlastních sourozenců atd. Pod vlivem těchto všech událostí se mění okruh zájmů a zábavy celé rodiny, hierarchie hodnot atd. Dítě, které stále prožívá stres, se nemůže zbavit napětí a úzkosti, tyto pocity se naopak prohlubují a způsobují změny v jeho chování a psychice. (Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005; Matějček, Dytrych, 1994)

Rodič, který zůstává po rozvodu s dětmi sám, ve většině případů se jedná o matku, se často potýká s řadou problémů. Jednak jsou to problémy z oblasti praktických každodenních záležitostí (např. finance, zaměstnání, chod domácnosti), dále to jsou různé osobní problémy a poslední oblastí jsou vztahové problémy. Dlouhodobé citové strádání plynoucí z rozvodu a každodenní nároky samostatného rodičovství odvracejí jeho pozornost od potřeb dětí a omezují schopnost rodiče být dětem k dispozici, a to jak fyzicky, tak citově. To vše způsobuje u osamělého rodiče stres. Ten je pak přetížený, chová se podrážděně, což se odráží na zhoršení vztahu s dětmi. (Sobotková, 2007; Teyber, 2007)

Takový osamělý rodič je křehčí oporou než harmonicky spolupracující pár, či dokonce spolupracující širší rodina. Osamocení rodiče jsou často ohroženi nezaměstnaností, nepřiměřeným bydlením, sociální izolací, chudobou nebo sociálním vyloučením. Obecně platí, že osamocení rodič s dítětem je pro zaměstnavatele nezajímavý. Osamocené matky po mateřské dovolené jsou na tom z hlediska nalezení zaměstnání hůře než osamocení otcové. To je dáno tím, že matky po mateřské dovolené mají často malou nebo žádnou praxi, nebo mají zastaralé dovednosti. Zaměstnavatelé odmítají přijmout osamocené rodiče z důvodu, že pečují o dítě bez pomoci druhého rodiče. Pro zaměstnavatele představuje tento fakt riziko častých absencí zaměstnance v práci, tedy pokles produktivity. Rodiny osamocených rodičů pečujících o dítě, především osamocené matky, se ocitají na hranici chudoby, stávají se závislé na sociálních dávkách. (Kodymová, Koláčková, 2005)

Ekonomické strádání jejich dětí zvyšuje riziko vzniku dalších problémů. „*Vyrůstá-li dítě v chudobě, nezhoršuje se jenom jeho výživa a zdraví, ale trpí i jeho sebedůvěra a naděje na úspěch.*“ (Teyber, 2007, s. 95)

Tyto rodiny kromě finanční pomoci potřebují také služby, které by jim byly nápomocné při naplňování výchovné a zabezpečovací funkce rodiny, a podmínky, které by umožnily skloubit práci a rodinu. (Kodymová, Koláčková, 2005)

3.1.2 Problematická bytová situace

Společné bydlení představuje prostředí pro rodinný život. Kvalita bydlení a spokojenost členů rodiny s ní ovlivňuje jejich zdraví, vzdělávání, práci, vztahy, respektive všechny oblasti rodinného života. Proto je bytová politika podstatnou součástí sociální politiky státu. (Poláková, 2010)

Rodiny se často potýkají s finanční nedostupností bydlení. První z nabízených možností bydlení je nájemní bydlení s regulovaným nájmem, které je pro mladé rodiny vlastně dostupné pouze v podobě soužití s širší rodinou (rodiči, prarodiči atd.). Další finančně velmi těžko dostupnou možností pro většinu mladých lidí je tržní nájmem. Třetí možností je pořízení vlastního bydlení, to pro rodinný rozpočet představuje obrovskou zátěž. (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2009)

Mladí zaměstnaní lidé, kteří zakládají rodinu, si často berou hypotéku na pořízení bytu či rodinného domku. Splacení úvěru pro rodičovský pár je reálné. Pokud se s finanční nedostupností bydlení potýkají úplné rodiny, dovedeme si představit, jaký problém finanční nedostupnost bydlení představuje pro osamocené rodiče.

Rozvodem končí společné bydlení a samozřejmě se mění ekonomická situace rodiny. Vedení oddělených domácností si žádá větší náklady než vedení společné domácnosti. Osamocené rodiče je na náklady spojené s bydlením najednou sám. „*Tzv. výživné na děti je obvykle nižší než předchozí příspěvek dospělého do provozu domácnosti a někdy se nedaří od bývalého partnera získat ani ten.*“ (Matoušek, 2013, s. 362)

Tato ztráta příjmu představuje pro osamocené rodiče potřebu vyššího výdělku, toho se snaží docílit zvýšenou pracovní zátěží. Ztráta jednoho příjmu z rodinného rozpočtu je z důvodu nedostatku financí doprovázena stěhováním do méně vhodného prostředí mnohdy s horšími podmínkami, menším sportovním a kulturním vyžitím a s vyšší mírou kriminality. Takové prostředí představuje řadu rizik, nebývá nejvhodnějším pro výchovu dítěte. (Teyber, 2007)

S bytovou problematikou se pojí pojem sociální bydlení. Sociální bydlení představuje bydlení, jehož výstavba a nájemné jsou podporovány z veřejných zdrojů. Je ve vlastnictví obcí nebo státu a je určeno sociálně potřebným. Jedná se o důstojné finančně méně nákladné bydlení. (Poláková, 2010)

Nouzovým řešením bytové situace osamocенých rodičů s dětmi je azylové bydlení. V České republice jsou z důvodu ochrany dítěte zřizována azylová zařízení většinou pro matky s dětmi. Tyto azylové domy představují chráněné bydlení, kde matky s dětmi nacházejí dočasné útočiště v jejich obtížné životní situaci spojené se ztrátou bydlení. Otcové pečující o dítě mají ztíženou situaci, protože většina azylových zařízení není upravena na pobyt mužů nebo není ochotna muže přijímat. Azylové domy prostřednictvím nabízené pomoci směřují své klienty ke zlepšení jejich sociálního fungování. Jde o to posílit matky v oblasti péče o děti, finančního hospodaření, péče o domácnost, orientace v sociálních službách. Cílem je, aby se matka s dětmi navrátila do běžného života. Pobyt si matky hradí ze svých prostředků. Azylové domy bývají dosti obsazené a mají dlouhé čekací doby na ubytování. (Zelená, Klégrová, 2006; Navrátilová, 2013)

3.2 Domáci násilí páchané na dítěti

V této kapitole se budeme zabývat násilnými projevy vedenými proti dítěti v jeho vlastní rodině. Tyto projevy spadají do syndromu CAN, jehož iniciály představují anglický termín „Child Abuse and Neglect“ (v překladu znamená dítě zneužívané a zanedbávané). Do tohoto syndromu zahrnujeme veškeré formy týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte. J. Dunovský definuje syndrom jako jakoukoliv nenáhodnou, preventabilní (tzn. lze tomu předcházet), vědomou nebo nevědomou aktivitu či neaktivitu rodiče, vychovatele nebo jiné osoby vůči dítěti, která je v dané společnosti nepřijatelná nebo odmítaná a která poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, případně způsobuje jeho smrt. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

Základní charakteristikou tohoto syndromu je necitlivost a bezohlednost dospělého k dítěti, který využívá podřízenost dítěte k uspokojení vlastních potřeb. (Zelená, Klégrová, 2006) Toto chování dospělého bývá spojováno s jeho osobností. Takovýto dospělý, respektive rodič, je necitlivý k potřebám dítěte, snaží se ho usměrňovat kritikou, špatně ovládá svoji agresivitu. Hlavními osobnostními rysy takového dospělého jsou agresivita, nutkavost, nezralost. Často se u těchto osob

vyskytuje nějaký tělesný handicap, snížená inteligence, nějaká duševní nemoc, trestná činnost nebo nespokojenost s vlastním životem. (Matoušek, 1993) Zde uvádíme jen příklady faktorů, které ovlivňují vznik nevhodného zacházení s dítětem, podrobnější výčet je k dispozici v příloze A.

Společným znakem tří jevů, které do syndromu zahrnujeme, je skutečnost, že se dítěti ubližuje, že dítě trpí a je ohrožován jeho další vývoj. (Matějček, Dytrych, 1994) *„Týráním dětí se v odborné literatuře míní jejich nepřiměřené fyzické trestání. Zanedbáním se míní rodičovská nevlídnost vůči podstatným potřebám dítěte – takoví rodiče nereagují na zřetelné signály nouze nebo deprivace svých dětí. (Mühlpachr, 2008, s. 159) Různí autoři (např. Matoušek; Mühlpachr) se shodují v názoru, že pokud se rodič vůči dítěti chová agresivně i nevlídně, pak jako závažnější je vnímána jeho nevlídnost. Na první pohled se nám tento názor může zdát mylný, jelikož agresivní jednání rodiče často způsobuje závažnou a pohledem patrnou újmu na zdraví. Autoři svůj názor však na podkladě výzkumů prosperity těchto dětí obhajují. „Agresivní rodič je schopen způsobit dítěti vážný úraz, někdy i smrt, ale pořád ještě na dítě reaguje. Dítě je pro něj stále ještě interakčním partnerem. Dítě se má co učit, rodič může být v něčem přijímaným modelem. Týrané děti jsou ustrašenější či agresivnější než jejich vrstevníci, ale stále s nimi mohou držet krok ve vývoji rozumových schopností. Zanedbávané dítě, které pro rodiče jakoby neexistuje, je v situaci horší. ... Zanedbávané dítě nemá dost příležitosti k tomu, aby se učilo základním civilizačním dovednostem. Nemá dost podnětů k tomu, aby mohlo rozvíjet svůj intelekt.“ (Matoušek, 1993, s. 87)*

Prostředkem pro ubližování dítěti, jak jsme již výše zmínili, se může stát jak aktivita, tak neaktivita dospělého. Nejdříve se budeme zabývat aktivní formou syndromu CAN, tedy týráním a zneužíváním. Základním pojmem, který se v souvislosti s tímto tématem zde vyskytuje, je násilí. *„Násilí je takové jednání, které druhému způsobí bolest nebo jej poškodí.“ (Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 5) Obecně bývá za násilnými činy často skrytý konflikt, nespravedlivé jednání, nevyřešený problém, příliš dlouho zadržovaný hněv či velké utrpení. V případě opakování a stupňování násilí hrozí nebezpečí, že se nikdy nezastaví. Oběť trpí dlouhodobým pocitem nejistoty, napětí a obav z dalšího násilí. Pokud se prostředím, kde k násilí dochází, stává rodina, je celá situace o to víc nebezpečná a zdrcující. Pro dítě, které pro svůj zdárný vývoj potřebuje mít láskyplný a bezpečný domov, může mít násilí na něm páchané rodiči nedozírné následky. Všechny formy týrání a zneužívání dítěte jsou zdrojem psychického stresu nebo nepřiměřené zátěže. (Matějček,*

Dytrych, 1994) Dlouhodobé ohrožení dítěte s sebou nese důsledky, které bez poskytnutí vhodné intervence se negativně podepisují na jeho růstu a vývoji. Podrobněji se dopady, které nevhodné zacházení s dítětem přináší, budeme zabývat později.

Různí autoři (např. Matoušek, 1993; Vaníčková, Hady-Mousova, Provozničková, 1995) ze svých zkušeností potvrzují hypotézu, že týrání a zneužívání je předáváno z jedné generace na další. Z tohoto poznatku vyplývá dlouhodobá nebezpečnost těchto jevů pro společnost.

3.2.1 Týrání dítěte

Týrání představuje jednu z forem rodinného násilí páchaného na dětech. Rozlišujeme dvě podoby týrání, jedná se o týrání fyzické a psychické.

Pod pojem fyzické týrání zahrnujeme všechny způsoby násilí, které vedou k tělesnému zranění, k trvalému postižení nebo dokonce ke smrti. Dále sem zahrnujeme i nezabránění tomu, aby dítěti bylo ubližováno či dítě trpělo. (Schmidová, 2010; Pazlarová, 2013) Bohužel musíme konstatovat, že k fyzickému týrání dětí nejčastěji dochází v prostředí vlastní rodiny.

Přímé tělesné ubližování má různé podoby, například fackování, bití, pálení, opáření, topení ve vodě, vystavování chladu atd. Mezi obvyklé znaky fyzického týrání patří na těle oběti modřiny, popáleniny a zlomeniny. Na jejich odhalení se podílejí pediatři, učitelé, někdy přátelé, známí a sousedé. (Schmidová, 2010; Matoušek, Pazlarová, 2010)

Okolností, které zapříčiňují vznik tělesného týrání, je mnoho. Fyzické napadání vlastního dítěte může rodiči sloužit jako ventil jeho psychického napětí, které prožívá. Bývá tomu tak u psychicky labilních, neurotických jedinců, kteří trpí nějakou formou úzkostné nebo depresivní poruchy. Takoví rizikovní rodiče se tedy dopustí útoku vůči dítěti v zátěžové situaci, která pro ně představuje napětí a stres. (Pöthe, 1999)

Četné studie tělesného týrání upozornily na to, že tělesně týrané děti většinou trpí i psychicky a emocionálně. (Schmidová, 2010) To potvrzuje i Pöthe (1999) svým tvrzením, že míra utrpení dítěte není odvozena jen od počtu nebo závažnosti zranění na jeho těle. Ke způsobené tělesné bolesti se musí připočítat i bolest jiného rázu, kterou mu přináší slovní ponižování, zastrašování, odmítání či další projevy, které se souhrnně označují jako psychické týrání.

Hana Pazlarová (2013, s. 364) definuje psychické týrání jako „*hrubé a záměrné neuspokojování psychických potřeb dítěte vedoucí k poškození jeho osobnostního vývoje.*“ Psychické týrání na rozdíl od fyzického nezanechává žádné jasně rozpoznatelné stopy, a proto je velmi nesnadno zachytitelné a prokazatelné. Psychické týrání má mnoho podob, často se projevuje ve formě zesměšňování, vyhrožování, nadávek, kritizování, ponižování a odmítání. Způsobuje změny v psychice dítěte, jeho depresivní a úzkostné ladění, změny v jeho chování i změny osobnosti. Psychické týrání zanechává velké stopy na duši dítěte. Může u dítěte způsobit strach, nedůvěru, úzkost, pocity méněcennosti, bezmoci, vzteku, bolest, zoufalství, noční můry, útěk z domu nebo sebepoškozující tendence. Jedním z nejtragičtějších důsledků psychického týrání je sebevražda dítěte. (Schmidová, 2010; Pöthe, 1999; Matoušek, Pazlarová, 2010; Špaňhelová, 2010)

V dětství vzniklé stopy na duši často přetrvávají do dospělosti, kdy jedinci způsobují těžkosti například při navazování mezilidských vztahů a při sebehodnocení. I zde platí vysoká pravděpodobnost přenosu modelu chování vlastního rodiče na svoje děti. (Vaničková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995)

V následujících řádcích se pokusíme popsat nejčastější charakteristiky rodin, ve kterých dochází či může dojít k týrání dítěte. Jak uvádí Pöthe (1999), většina případů začíná snahou rodiče své dítě ukáznit a vychovávat. Rodičovský styl v těchto rodinách bývá autoritativní, tresty jsou na denním pořádku, dochází zde k donucování a omezování dítěte. Vřelost a podpora ze strany rodiče je tím, co v těchto rodinách chybí. Trvalé tělesné trestání dítěte je sice významným rizikovým faktorem pro rozvoj tělesného týrání, avšak není jediným. Důležitou roli zde hraje spousta jiných faktorů. Často se jedná o faktory sociálně ekonomické (např. chudoba, špatné bydlení, nezaměstnanost, nedostatek zdravotní péče, výchovy a vzdělání). Ty přinášejí rodičům starosti, které jejich harmonické vztahy v rodině destabilizují.

Josef Langmeier, Karel Balcar a Jan Špitz (2000, s. 312) upozorňují na poznatek, že většina týrajících rodičů jsou lidé psychicky nenarušení, lidé, kteří se svému okolí jeví jako spořádaní a vzorní. „*Porucha osobnosti těchto lidí se projevuje vlastně jen ve vztahu k dítěti a vyplývá, jak se zdá, často z toho, že byli sami v dětství týráni a v dospělosti se pak s agresivním rodičem ztotožňují. V některých případech pozorujeme v rodinách jiné zátěžové faktory – nezralost rodičů, neschopnost dobrého hospodaření a celkovou těžkou ekonomickou situaci, nezaměstnanost, manželské konflikty, alkoholismus apod.*“

„Svět týraného dítěte je světem plným bolesti z opakujícího se zklamání a strachu z ohrožení. Tento svět je však jediný, který dítě má.“ (Pöthe, 1999, s. 39) Proto je žádoucí zabývat se rizikovými faktory (na straně rodičů, dětí a situace), které umožní zajistit včasné podchycení rizikové rodiny a poskytnout vhodnou pomoc. Tato preventivní opatření mají za cíl předcházet týrání dětí nebo alespoň zmenšit jeho následky.

3.2.2 Zneužívání dítěte

Obecný význam pojmu zneužívání postihuje situace, ve kterých dochází k využívání jednoho jedince jiným v jeho vlastní prospěch (čímž se míní obohacení, uspokojení) z pozice větší síly nebo převahy společenské či intelektuální. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000)

Konkrétním případem zneužívání je zneužívání sexuální, které je jedním z jevů syndromu CAN. Matoušek (2010, s. 138) považuje za sexuální zneužívání případy, kdy je dítě „*objektem sexuálního chování dospělé osoby nebo jinak angažováno v sexuálních projevech dospělého.*“ Jedná se například o předvádění se dospělého před dítětem, pozorování nahého dítěte, osahávání dítěte, výroba pornografie, pokus o soulož nebo znásilnění.

Pöthe (1999) jako nejrizikovější faktory vzniku sexuálního zneužívání v rodině vidí přítomnost cizího člověka v roli otce, dospívající dceru a opakovanou nepřítomnost matky doma. Domníváme se, že dnes je častější přítomnost cizího člověka v roli člena rodiny dána doplněnými rodinami po rozvodu (rozchodu) rodičů biologických. I častá nepřítomnost matky doma souvisí s trendy současných rodin, konkrétně se jedná o větší pracovní vytíženost.

Následky sexuálního zneužívání závisí nejen na formě a délce trvání zneužívání, ale také na věku dítěte a jeho vztahu k pachateli. Pokud je pachatelem osoba pro dítě blízká, bývají následky vážnější. U mladších dětí se objevují regresivní reakce, u starších útky z domova. Pro všechny zneužívané děti se jedná o traumatický zážitek, který si s sebou dále nesou. Takové zneužívané dítě trpí akutní úzkostí, psychosomatickými obtížemi, vyhýbá se osobám opačného pohlaví. Problémy s navazováním intimních vztahů se táhnou až do dospělosti. Oběti zneužívání mohou trpět pocitem stigmatizace a méněcennosti, sebeobviňováním, mohou se

sebeпоškozovat či opakovat zneužívání vůči jiným dětem. (Matoušek, Pazlarová, 2010; Langmeier, Balcar, Špitz, 2000)

Pomoc je i zde velmi důležitá. Nejprve je zapotřebí, jako i u jiných případů ohrožených dětí, zamezit opakování nevhodného zacházení, oběti zajistit pocit bezpečí poskytnout jí a její rodině dle potřeby trvající nezbytnou pomoc. Jak víme, nestačí jen pomáhat oběti a léčit pachatele, ale podstatné je předcházet dalším případům, tedy působit preventivně. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000)

3.3 Zanedbávání péče o dítě

Nyní se budeme zabývat pasivní formou syndromu CAN, tedy zanedbáváním. Jak uvádí Matoušek (2005), naprostou většinu případů špatného zacházení s dětmi tvoří právě zanedbávání potřeb dítěte. Proto mu zde budeme věnovat více prostoru, než jsme věnovali týrání nebo zneužívání.

Stevenson v 90. letech 20. století definuje zanedbávání jako závažné a dlouhotrvající neuspokojování základních potřeb dítěte, které vede k značnému poškození zdraví a vývoje dítěte nebo jeho ohrožení. Tato definice má však jistý nedostatek. Tím je to, že neobsahuje vymezení základních potřeb dítěte. (Daniel, Taylor, 2004)

Zanedbávání je dnes obecně definováno jako nedostatek péče, který způsobuje vážnou újmu ve vývoji dítěte nebo dítě ohrožuje. (Pöthe, 1999) Zanedbávané dítě je pak definováno jako takové, které se nachází „*v situaci, kdy je akutně a vážně ohroženo nedostatkem podnětů důležitých k svému zdravému fyzickému i psychickému rozvoji.*“ (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995, s. 88)

Věra Bechyňová a Marta Konvičková (2008) se pozastavují nad pasivitou rodičů vůči vlastním dětem a poukazují na to, že zanedbávající rodiče nejsou schopni citlivě reagovat na chování dětí, nezajímají se o jejich potřeby. Ačkoliv dítě vysílá signály, že něco potřebuje, takový rodič nedokáže tyto signály zachytit, natož jim rozumět. Všechny děti potřebují a touží po individuální pozornosti dospělého. Ty, které trpí nedostatkem pozornosti, v důsledku toho prokazatelně špatně prospívají.

Běžně rozlišujeme čtyři typy zanedbávání. Jedná se o zanedbávání:

- fyzické – jedná se o neuspokojování fyzických potřeb dítěte (např. výživy, ošacení, přístřeší);

- výchovné – to představuje nezabezpečení možnosti vzdělávat se ve škole, nedostatečnou stimulaci dítěte v rodině;
- emoční – jde o neuspokojování citových potřeb dítěte (např. lásky, náklonnosti, pocitu někam patřit);
- zdravotní péče – jedná se o zanedbávání lékařské péče jak preventivní, tak potřebné. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

Americký psycholog H. Dubowitz konstatuje, že „*k zanedbávání péče o dítě dochází tehdy, pokud nejsou uspokojovány jeho základní potřeby, a to bez ohledu na příčinu.*“ (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 37) My se však v této kapitole blíže podíváme na možné příčiny tohoto jevu, jelikož jejich odhalení považujeme za důležité pro navržení preventivních opatření.

„*Všechny typy zanedbávání vysoce korelují s chudobou a špatným sociálním postavením rodin. Proto je někdy těžké rozlišit, zda je schopnost pečovateli poskytovat dětem adekvátní péči snížena v důsledku jejich špatné sociální situace, příp. odlišných kulturních norem, nebo zda jde o záměrné zanedbávání péče.*“ (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 39) Proto N. Polansky zhotovil nástroj, pomocí něhož se snaží zjistit, zda je dítě v rodině zanedbáváno, či není. Jedná se o záznamový arch s výroky, které posuzovatel hodnotí v kategoriích „ano“, „ne“. Výroky se týkají dvou oblastí, fyzické péče a citového a rozumového vývoje. Do části fyzické péče spadají kategorie jako celková péče o dítě, stav bytu či domu, nedbalost, vybavení domácnosti, zdravotní péče. Do části citového a rozumového vývoje kategorie rozvoj, výchovná nekonzistence a citový chlad, podpora vývoje superega, materiální zajištění. (Matoušek, Pazlarová, 2010)

Nyní se podíváme na charakteristiky rodin, ve kterých dochází k zanedbávání dětí. Pöthe (1999) označuje jako typické znaky těchto rodin chaotičnost, volnější styl výchovy, malý zájem rodičů o aktivity dítěte, minimum kontroly a neprojevení hlubších emocí.

Tyto charakteristiky zanedbávajících rodin nás vedou k domněnce, že příčinou zanedbávání je touha rodiče „mít klid“. Potřeba odpočinout si od každodenního chaosu ho vede k ignorování signálů, které k němu směřují, respektive k ignorování potřeb dítěte, které je na něm závislé. Upřednostňování vlastních potřeb nad důležitými potřebami dítěte má však své negativní následky.

Jako typický případ zanedbávaných dětí jsou v literatuře (např. Langmeier, Balcar, Špitz, 2000; Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995) zmiňovány ty, které pocházejí z tzv. špatných rodin, tedy rodin s nízkou socioekonomickou a kulturní úrovní. Jedná se například o rodiny rozvrácené, o rodiny alkoholiků a narkomanů. V těchto rodinách nedochází k uspokojování základních biologických potřeb dítěte. Děti často žijí ve špině, jsou špatně živeny, bytové poměry jsou nuzné, celá rodina žije na malém prostoru a dětem se nikdo nevěnuje.

Přestože zanedbávání často souvisí s ekonomickou chudobou rodiny, může se vyskytnout i ve finančně zajištěných rodinách. V poslední době se množí případy zanedbávání v úplných rodinách, které mají vysokou životní a kulturní úroveň. Příčina zanedbávání není dána materiálním nedostatkem, ale pracovní přetížeností rodičů, nebo nedostatečnou empatií rodičů k potřebám dítěte, či narozením nechtěného dítěte. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000; Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995)

Vzhledem k výše popsanému jeví se jako vhodné rozlišovat dva pojmy. Prvním je zanedbávání, které představuje neuspokojování základních biologických potřeb dítěte. To se často pojí s nízkou socioekonomickou úrovní rodiny. Druhým pojmem je psychická deprivace. Jedná se o strádání dětí v důsledku dlouhodobého neuspokojování jejich základních psychických potřeb. Těmto dětem chybí individuální citový vztah s konkrétním dospělým. (Bechyňová, Konvičková, 2008; Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

U dětí, které jsou ochuzené o důležité podněty, můžeme shledat odchylky ve vývoji. Opoždění se nejvíce projevuje v oblastech, které ve svém vývoji závisí na kontaktu dítěte s dospělým. Tyto děti bývají v útlém věku nápadně opožděné po stránce psychomotorické. Časté je opoždění vývoje řeči a sociálních dovedností. Děti žárlí na druhé, různými způsoby si vynucují pozornost dospělého, touží po jeho náklonnosti. Některé děti se projevují agresivně, jiné naopak pasivně, jsou uzavřené do svého vnitřního světa. (Ptáček, Kuželová, Čeledová, 2011; Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995)

Obecný obraz o tom, v jakém prostředí rodiny může dojít k zanedbávání dítěte, již máme. Máme i stručnou představu, co zanedbávání dítěte může způsobit. Nyní se zaměříme na konkrétní okolnosti, které přispívají k zanedbávání dítěte. Je jich mnoho a jsou různé, ale pro přehlednost je můžeme rozdělit na vnější a vnitřní.

Mezi vnější podmínky řadíme složení rodiny, její ekonomickou situaci, kulturní úroveň a celkové postavení ve společnosti. Krátce zde o těchto podmínkách pojednáme.

Ztráta a nepřítomnost jednoho nebo obou rodičů jsou bezpochyby závažnými deprivacími činiteli. Dunovský, Dytrych a Matějček (1995, s. 90) v této souvislosti zmiňují řadu studií, které dokumentují „*zvýšený výskyt asociálního chování, delikvence a jiných odchylek v sociálním vývoji dětí vyrůstajících trvale bez otce. Přičítá se to především nedostatku autority v rodině a z toho plynoucí životní nejistotě dítěte.*“ Navzdory řadě studií je nezbytné znovu poznamenat, že výchova dítěte jedním rodičem zákonitě neznamená zvýšené riziko zanedbávání. To potvrzují četné příklady ze života.

Co se týče socioekonomické úrovně rodiny vzhledem k zanedbávání dítěte, jak jsme již výše naznačili, je zapotřebí podívat se na dvě rozdílné situace. První z nich je nízká socioekonomická úroveň. Pro takové rodiny je typický velký počet dětí, hmotný nedostatek, špatné bydlení, nevyhovující hygienické podmínky. K nízké ekonomické a společenské úrovni rodin se často přidávají jevy jako je alkoholismus, drogová závislost, nestálost prostředí apod. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995) Tyto doprovodné negativní jevy značně zvyšují riziko zanedbávání dítěte v rodině.

Druhou situaci představují „*rodiny společensky relativně vysoce postavené, v nichž vychovatelé dítěte mají náročná, exkluzivní zaměstnání, která je časově i psychicky vyčerpávají tak, že jejich zájem o dítě upadá. Smyslových a intelektových podnětů se tu dítěti dostává zpravidla dostatek, citově však může i vážně strádat a být tedy zanedbáváno.*“ (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995, s. 91)

Oběma případy se budeme zabývat v následujících podkapitolách.

Ke vnitřním podmínkám patří psychika a celková osobnost rodičů, respektive vychovatelů dítěte. Konkrétně se jedná o citovou nezralost a povahovou nevyspělost matky nebo otce nebo obou. „*Takovým rodičům často chybí nejen vřelost ve vztahu k dítěti, ale i základní vědomosti o jeho výživě, hygieně, vývojových potřebách aj.*“ (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995, s. 93) Dále se jedná o rodiče, kteří trpí duševními nemocemi či poruchami, nebo o rodiče různým způsobem handicapované, nebo o rodiče vyznávající životní zásady, postoje a praktiky, které jsou vlastní nějaké náboženské sektě. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

Tyto všechny podmínky mohou mít značný vliv na vznik zanedbávání dítěte v rodině. Jejich vzájemnou kombinací se zvyšuje pravděpodobnost zanedbávání.

3.3.1 Nedostatek času rodičů na péči o dítě

Nedostatek času rodičů na péči o dítě je jev spojený s moderní dobou a proměnami společnosti posledních desetiletí, kdy rodině konkuruje práce. Pro mnoho lidí je velmi důležitou hodnotou budování kariéry, seberealizace na poli profesním. Lidé doslova žijí svým povoláním a pro rodinu jim nezbyvá tolik času, jako tomu bývalo dříve.

Současnou společností hýbe konzumní styl života. Jako konzumní označujeme životní styl, který se podřizuje neustálému tlaku „vydělávání a pořizování“. Člověk, který konzumu propadne, má potřebu hromadit finance a majetek. Jeho spokojenost se životem se odvíjí od toho, co vlastní. Rodiče vyznávající konzumní styl života *„své děti mají samozřejmě rádi, pokud však tento vztah není příliš vřelý, je tomu tak proto, že je „započítávají“ mezi to, co mají nebo co si chtějí pořídít.“* (Vymětal, 2004, s. 112-113)

Lidé nechtějí vybočovat ze společnosti, proto chtějí dosáhnout veškerých standardů i některých nadstandardů, které jsou nabízeny. Důležité pro ně je, aby je společnost vnímala jako normální, aby navenek vykazovali, že žijí spořádaný a plnohodnotný život. Proto lidé zakládají rodiny, mají děti a lukrativní zaměstnání, pořizují si domy, automobily atd. Vše na odiv okolí. Kvalita vztahů ustupuje před kvantitou majetku a statků. Hon za bohatstvím a blahobytem se stává u některých lidí jedinou náplní dne. Jsou přesvědčeni, že proto, aby byla rodina dostatečně zabezpečena a spokojena, musí svůj veškerý čas věnovat výdělečné činnosti. Avšak neměli by zapomínat na to, že jejich děti je též potřebují.

Mnozí rodiče, kteří po emoční stránce zanedbávají své děti, tak činí proto, že jsou zcela zaujati svou vlastní kariérou nebo jinými zájmy. Nedostatek pozornosti, projevů lásky, nedostatek času na vzájemné sdílení všedních starostí v rodině, především těch dětských, mají rodiče tendenci nahrazovat nadstandardním materiálním zabezpečením, nadbytkem drahých hraček, ponecháváním dítěte dlouhé hodiny u televize, rozvolněnou a liberální výchovou, předčasným dlouhým pobytem dítěte v kolektivních zařízeních, vyplněním času dětí různými zájmovými kroužky apod. To vše ale vede k citové deprivaci dítěte, které nemá naplněnu potřebu vytvoření individuálního pevného vztahu s dospělým, k vnitřní nejistotě a výkyvům chování, pomocí nichž dítě hledá jisté meze. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000; Boková, 2011; Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995)

Vedle případů, kdy rodiče dobrovolně, na základě svobodné volby dávají přednost práci před rodinou, existuje druhá strana mince problematiky nedostatku času

rodičů. Tím je fakt, že se v dnešní době po zaměstnancích požaduje dlouhá pracovní doba, časté přesčasy, služební cesty, tedy to, aby upřednostnili práci před rodinou a osobními zájmy. Kdo si chce své místo udržet nebo dokonce pomýšlí na nějaký profesní posun, stěží odmítne zaměstnavatele. Ví, že jeho práce navíc bude náležitě oceněna. Jedinec tak naráží na problém harmonizace pracovních a rodinných záležitostí. Rodinný život je na trhu práce „považován za přítěž v práci, a ne za potenciální zdroj pohody, který může za vhodných podmínek přispět k větší pracovní efektivitě.“ (Gillernová, Kebza, Rymeš, 2011, s. 212)

3.3.2 Socioekonomická situace rodiny

Socioekonomická situace rodiny je nejčastěji zmiňovaným faktorem ovlivňujícím zanedbávání dětí. (Bechyňová, Konvičková, 2008)

Každý by si před narozením dítěte měl uvědomit, že s jeho příchodem do rodiny se zvýší náklady na provoz domácnosti. Rodiče by měli být na tuto situaci připraveni. Mnoho párů je „zaslepeno“ štěstím, které je potkalo, ale pak tvrdě naráží na realitu. Rodiny s nízkým příjmem a nedostatečným materiálním zajištěním se pak snadno dostanou do nelehké situace, kdy je ohroženo uspokojování základních životních potřeb dítěte. (Matějček, Dytrych, 2002)

Finanční a materiální nouze často způsobují to, že v rodinách dochází k fyzickému zanedbávání, případně i k dalším formám zanedbávání. Dle údajů Ministerstva práce a sociálních věcí (2005, 2009) jsou chudobou a s ní spojeným sociálním vyloučením nejvíce ohroženy rodiny s nezaopatřenými dětmi, především rodiny neúplné nebo s vyšším počtem dětí, než jsou dvě. Matoušek s Pazlarovou (2010) upozorňují na rizika, která přináší chudoba dětem. Jak uvádějí, chudoba se neodráží pouze na fyzickém a psychickém vývoji dětí, ale také na možnostech jejich budoucího zařazení ve společnosti. Chudí rodiče ne vždy mohou zajistit dostatečnou výživu, hygienu, zdravotní péči, dostatek podnětů pro stimulaci a rozvoj rozumových schopností. Nemohou finančně podporovat své dítě ve studiu, tím se ovšem snižují jeho budoucí šance na uplatnění na trhu práce a na lepší výdělek. V konečném důsledku tak dochází k přenosu tohoto osudu na další generaci.

Dítě v chudém prostředí může být zanedbáváno i po stránce kulturní. Takové dítě v rodině nemá příležitost k osvojení si bohatšího slovníku, protože mu nikdo nečte a ani ho této dovednosti neučí, dítě nemá vlastně ani dětské knihy. Nikdo ho nevybízí

k činnostem jako je kreslení, zpěv, hra na hudební nástroj aj. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000)

Stát se snaží s chudobou bojovat. Rodinám s nezaopatřenými dětmi nabízí finanční pomoc ve třech oblastech. Jedná se o rodinné dávky, úlevy a výhody v daňové oblasti a podporu bydlení. (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2009)

Mezi rizikové faktory, které rodiny přivádějí do finančních potíží, patří převážně rozvod, nezaměstnanost a zadluženost. S finančními problémy se nejvíce potýkají nízkopříjmové a středněpříjmové domácnosti. Jedná se o případy, kdy se rodiče nemohou nebo nechtějí zapojit na pracovní trh, a tak zabezpečit pro sebe a svou rodinu dostatek prostředků k živobytí. To bývá zapříčiněno některými patologickými rysy osobnosti (např. mentální retardací rodičů, nějakou jejich psychickou anomálií, alkoholismem, delikvencí, příživnictvím atd.) (Matoušek, Pazlarová, 2010; Dunovský, 1986)

4 Negativní vliv rodinných problémů na dítě

Rodina má bezpochyby rozhodující a nezastupitelný význam pro zdravý vývoj dítěte, a to jak v oblasti tělesné, psychické, tak i sociální. K jeho optimálnímu vývoji může dojít, pokud bude uspokojováno celé spektrum jeho potřeb již od raného dětství v průběhu dalších let. (Dunovský, 1986; Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005; Ptáček, Kuželová, Čeledová, 2011) Namísto toho, aby rodina byla vždy pro dítě místem lásky a ochrany, může někdy, jak jsme v předchozích kapitolách ukázali, negativně ovlivňovat jeho vývoj a zdraví ve všech třech základních oblastech.

Dítě se v průběhu svého života setkává s traumatickými zážitky. Pod takovým traumatickým zážitkem si můžeme představit „zážitek extrémního ohrožení, se kterým se dítě nedokáže v krátké době vyrovnat.“ (Matoušek, 2013, s. 366) Konkrétní trauma může pro dítě představovat válka, přírodní katastrofa, autonehoda, ale též těžký konflikt rodičů nebo nevhodné zacházení ze strany rodiče. Dítě vnímá svět a vyrovnává se s ním odlišným způsobem než dospělá osoba. „Dítě nemusí chápat situaci rozumově, ale její závažnost vycítí. A právě nemožnost rozumového zpracování je příčinou traumatickosti zážitku.“ (Vymětal, 2004, s. 68)

Závažnost jednotlivých dopadů závisí na věku dítěte a délce trvání traumatu. Od těchto faktorů se odvíjí i možnost nápravy.

Děti toho o sobě (o svých potížích a pocitech) méně sdělí řečí, více se dozvíme například z jejich hry, kresby, nebo z jejich poruchových příznaků a chování. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000) Proto v této kapitole doplníme a přehledně utřídíme již výše zmíněné negativní dopady na děti, respektive příznaky rodinných problémů u dětí.

Veškeré dopady jsou v této kapitole rozděleny do třech kategorií dle oblastí vývoje dítěte, na které doléhají. Všechny tři oblasti, o kterých budeme dále hovořit, jsou vzájemně provázané. Poškození v jedné z oblastí s sebou ať už přímo nebo nepřímo přináší jiné.

4.1 Somatický dopad rodinných problémů na dítě

Mezi somatické, čili tělesné, dopady výše zmíněných rodinných problémů, můžeme zařadit:

- opožděný tělesný a motorický vývoj, regresi ve vývoji (jako prostředek psychické obrany),
- pohybové automatismy,
- podvýživu, sníženou obranyschopnost, zvýšenou nemocnost,
- úrazy různého charakteru a vážnosti, ohrožení životně důležitých funkcí, smrt.

Děti, které jsou zanedbávané, bývají opožděné ve svém tělesném vývoji, to je jednak dáno jejich špatnou výživou a jednak nedostatkem podnětů z okolí. Problém špatné výživy se odráží i na zvýšené nemocnosti těchto dětí, nevhodné podmínky bydlení (např. špína, chlad) nebo nedostatek péče (např. nepodávání léků) proces uzdravení neurychlují. Nedostatek podnětů, kterým často zanedbávané děti trpí, si vynahrazují pohybovými automatismy. (Matoušek, 1993; Mühlpachr, 2008)

Nevhodné zacházení s dítětem, jako je například fyzické týrání, může vést k lehkému ublížení na těle nebo k těžké újmě na zdraví, popřípadě až k usmrcení. Velmi závažné jsou trvalé následky, tělesná postižení nebo psychická poškození v oblasti intelektové následkem těžkého úrazu mozku, ke kterým dochází. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000) Ty ovlivňují celý život dítěte. Stopy po takovém ublížení dítěti zanechávají trvalý otisk v dětské duši. Fyzické ublížení nebolí jen tělo, ale i duši. A právě bolest duševní bývá označována za tu více zraňující. Děti, které touží po přijetí a lásce ze strany rodičů, nacházejí jen zklamání a bolest.

Hromadění traumatických událostí může skončit sebezničujícím činem. Ten souvisí s malou psychickou odolností, tedy schopností přizpůsobit se změnám životních situací. K sebevražednému jednání může dojít již v dětství, častější případy jsou však v období dospívání. Se sebevražedným chováním se setkáváme u dětí, kterým chybí láska, u dětí, které jsou zoufalé, nevědí si rady, tiše čekají, že jim někdo projeví svůj zájem, ocení je pohlazením nebo pochvalou. (Pöthe, 1999)

„Sebevražedné jednání je často vyjádřením touhy zničit původce utrpení, se kterým jsme se identifikovali. Hledání viny v sobě má kořeny ve strachu ze ztráty přízně rodičů, v obavách z trestu za porušení morálních příkazů, v nedostatku sebeúcty a pocitu vlastní hodnoty, v touze zachovat neposkvrněný obraz rodičovské autority.“ (Pöthe, 1999, s. 46-47)

Důvodem pro sebevražedné jednání dítěte bývá často hrozící nebo probíhající rozvod rodičů, násilí v rodině nebo touha mstít se blízké osobě za křivdu. (Pöthe, 1999)

Smrt dítěte, z důvodů spojenými s činností či nečinností lidí, kteří mu dali život, kteří ho měli opatrovat, chránit a pečovat o něj, tedy rodičů, se jeví jako nejtragičtější dopad. Dopad, který již nelze napravit. Dopad, kterému je zapotřebí v budoucnu předcházet a bránit.

4.2 Psychický odraz rodinné situace na dítě

Rodinné problémy s sebou přinášejí také dopady na psychickou oblast rozvoje dítěte. Mezi tyto dopady můžeme řadit:

- úzkost a strach, nejistotu a zmátek, pocity viny, častý výskyt psychických obtíží, depresi a citovou nestabilitu,
- nedostatek sebedůvěry, nízké sebevědomí a pocity méněcennosti,
- opožděný rozvoj řeči, omezenou schopnost vyjadřování, omezenou slovní zásobu, koktání, mutismus,
- opožděný rozumový vývoj, nižší hodnoty rozumových schopností,
- špatné zvládnání stresových situací,
- apatii a útlum, nebo naopak dráždivost, neklid a agresivitu.

Každé dítě potřebuje rodičovskou lásku, jistotu a dostatek podnětů, které mu poskytnou prostor pro jeho maximální psychický rozvoj a zdravý osobnostní růst. Děti bývají k vlivům prostředí daleko vnímavější než dospělí. Nejen jejich citlivou

vnímavostí je dána zranitelnost dětské psychiky, ale i tím, že okolní vlivy působí na dítě přímo, nejsou „filtrovány“ psychickými obrannými mechanismy, protože ty se teprve vytvářejí a formují. Dítě se cítí ohrožené, pokud mu jeho rodič neposkytne citové zázemí, bezpečí, oporu a porozumění. Odmítavý postoj rodiče v dítěti vyvolává nejistotu, zmatek, pocity viny a strach. Strach bývá v literatuře definován (např. Vymětal, 2004) jako nepříjemný prožitek spojený s určitým objektem či situací, které v jedinci vyvolávají obavu z ohrožení. Vedle strachu rozlišujeme úzkost, ta představuje reakci na neznámé, nekonkrétní nebezpečí. Projevuje se zvýšeným napětím a bývá doprovázena bezradností.

Jakékoliv špatné zacházení s dítětem ze strany rodičů vyvolává v dítěti potřebu řešit jeden podstatný konflikt. A tím je rozpor mezi rodičem, jakožto symbolem opory a bezpečí, a jeho destruktivním chováním vůči dítěti. Strach ze ztráty rodiny, bez které si dítě nedokáže představit svoji existenci, ho často vede k idealizaci a hledání viny mimo osobu rodiče, nezřídka ve vlastní osobě. (Matoušek, Pazlarová, 2010; Pöthe, 1999)

Oběti psychického ubližování, které jsou vystavovány například zesměšňování, ponižování, vyhrožování, kritizování a odmítání, trpí nízkým sebevědomím, pocity méněcennosti, pocity smutku, strachu a úzkosti atd. (Schmidová, 2010) Tyto následky mívají trvalejší charakter, doprovází jedince jeho životem. Konec týrání nebo zanedbávání tedy neznamená konec psychické újmy.

4.3 Následky rodinného dění v sociální oblasti rozvoje dítěte

Mezi dopady v sociální oblasti patří:

- nedůvěra k lidem, neschopnost navazovat a udržovat uspokojivé vztahy s druhými lidmi, sociální fobie,
- uzavírání se do fantazijního světa, zamlklost, zvýšená ukázněnost,
- změny v chování, zhoršení školního prospěchu, zhoršení vztahů mezi kamarády,
- zvýšená rozmazlenost, zvýšené neposlušání,
- absence empatie, agresivní chování, šikana,
- zvýšená lhavost, útky z domova, útěk k partě,
- závažné poruchy chování, asociální chování, drobné krádeže, závislosti.

Kvalita rodinné péče, dle Matouška a Pazlarové (2010), nejvíce ovlivňuje právě oblast sociálního vývoje. Rodiče, osoby pečující o dítě, hrají v procesu socializace, kterým po narození prochází každé dítě, klíčovou roli. Dítě si vytváří obraz světa podle toho, co je mu v rodině předáváno. Osvojuje si základní návyky, dovednosti a vzorce chování, které později uplatňuje v dalších mezilidských vztazích. Na základě primární citové vazby se dítě učí navazovat a udržovat vztahy s druhými lidmi. Absence této citové vazby zapříčiňuje poruchu schopnosti navazovat a udržovat pevné a uspokojivé vztahy.

Zkušenost dítěte s blízkým sociálním vztahem, který přináší pozitivní emoce a uspokojení, je důležitá nejen pro vývoj dítěte v oblasti citění, sociálních vztahů, inteligence, ale také v oblasti tělesného vývoje. Děti, které postrádají vřelý a blízký vztah s dospělou osobou, respektive rodičem, se v budoucím životě potýkají s obtížemi v sociálních kontaktech, s vyšším výskytem psychických obtíží a se změnami v tělesném vývoji a růstu. (Ptáček, Kuželová, Čeledová, 2011)

„Děti, které v dětství trpěly psychickou deprivací, mají v dospělosti velmi často potíže v navazování citových vztahů, často vykazují závažné poruchy chování, asociální chování, často je nacházíme mezi drogově závislými jedinci.“ (Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995, s. 34)

Některé z těchto dětí nemají problém s navazováním kontaktu s cizími lidmi, rády se seznamují a přátelí. Avšak vztahy, které navazují, bývají povrchní a nestálé. Také trpí žárlivostí, vynucují si pozornost a přízeň různými způsoby, i zcela nevhodnými. Tyto děti bývají agresivní vůči jiným. Některé z těchto dětí jsou naopak uzavřené, pasivní a nevyhledávají kontakty s lidmi. Projevují se vůči světu nedůvěřivě. Některé z těchto dětí si vynahrazují zklamání, které představují nedostatečné vztahy k lidem, nadměrným zájmem o věci a materiální záležitosti. U starších dětí a dospívajících se neuspokojená potřeba vztahů může projevit vznikem závislosti na alkoholu či drogách. Tito jedinci v životě selhávají v mezilidských vztazích, tedy v přátelství, v partnerství, v manželství, v rodičovství či v pracovním kolektivu. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000)

5 Možnosti řešení rodinných problémů

V této práci jsme se věnovali dvěma rodinným problémům, rodinnému rozvratu a syndromu CAN. Při bližším pohledu na tyto rodinné problémy se nám odkryl celý

komplex jednotlivých příčin, které rodiny vedou do nesnází. Svou pozornost jsme zaměřili na negativní dopady, které způsobují jistou újmu dětem. Nyní je zapotřebí nahlédnout do tématu jak pomoci rodinám řešit jejich problémy a především jak jim předcházet.

Stát se snaží problematiku rodin řešit prostřednictvím opatření rodinné politiky a s ní úzce spojené sociální politiky. *„Podle užšího pojetí rodinná politika zahrnuje dávky a služby s výhradním zaměřením na páry s dětmi či na osamělé rodiče. Definice zahrnuje hotovostní i věcnou podporu formou přímých finančních transferů rodinám a slev na daních pro rodiny s dětmi, mateřskou a rodičovskou dovolenou, zařízení péče o děti a dotace na zařízení, rodinné právo. V širším pojetí je rodinná politika rozšířena na všechny oblasti veřejných politik, jež mohou mít potenciální vliv na blaho rodin.“* (Matějková, Palonciová, 2005, s. 11)

Rodinná politika států Evropské unie, mezi které Česká republika patří, je stále v kompetencích národních vlád. Evropská unie má však v těchto oblastech poradní hlas, upozorňuje státy na potřeby zlepšení. V 90. letech 20. století byla přijata v rámci dokumentu Evropské komise „Sdělení o rodinných politikách“. Dle tohoto dokumentu je úkolem národních politik *„věnovat zvýšenou pozornost ochraně dětí a sladování pracovního a rodinného života formou rovného rozdělení rodičovských povinností a soustředit se na vybrané kategorie rodin, zejména na neúplné rodiny, početné rodiny a rodiny s nízkými příjmy.“* (Matějková, Palonciová, 2005, s. 9) Tento úkol přetrvává dodnes.

Za základní cíle české rodinné politiky jsou v Národní koncepci (2009) označovány tři body. Prvním z nich je vytvořit všestranně příznivější společenské klima a podmínky pro vznik a stabilní fungování rodin. Druhým bodem je odstraňovat bariéry, které ohrožují funkčnost rodin. A třetím úkolem je podporovat a posilovat vědomí a význam rodinných hodnot v naší společnosti. Na tyto cíle navazují cíle odvozené, které je blíže specifikují. Mezi nimi je například požadavek posilovat ekonomickou a sociální nezávislost rodin, posilovat soudržnost a solidaritu mezi členy rodiny, podporovat rodiny k vlastní zodpovědnosti za jejich funkčnost a stabilitu, podporovat institut manželství z důvodu vyšší míry stability a nižšího výskytu sociálně-patologických jevů ve srovnání s ostatními formami života s dětmi, zajistit různými opatřeními rovný přístup ke vzdělávání a uplatnění na trhu práce.

Problematika sladování rodiny a práce je jedním z nejvíce diskutovaných témat v Evropě. Fungování rodiny a kvalita péče do jisté míry souvisí s možností a schopností

sloučit roli rodičovskou a profesní. Zapojení zaměstnavatelů do otázek rodiny se jeví jako výhodné pro všechny zúčastněné. Protože zvýšená spokojenost zaměstnanců s jejich osobním, rodinným životem s sebou přináší možnost jejich větší pracovní produktivity, tedy větší výnosy, respektive menší ztráty pro podnik. (Matějková, Paloncyová, 2005)

Audit rodina & zaměstnání je jedním z nástrojů, které mohou podniky využít k rozvoji a zlepšení jejich personální politiky. Cílem auditu je pomocí zvýšení motivovanosti zaměstnanců podpořit ekonomické zájmy podniku. Slovo audit pochází z latiny a ve svém překladu znamená naslouchat. A právě v tomto duchu Audit rodina & zaměstnání se snaží naslouchat zaměstnavatelům i zaměstnancům. Diskuse, kterou audit vyvolává, vede k nacházení opatření, která by napomáhala harmonizaci rodinného a profesního života. Audit se snaží o vzájemné porozumění a vstřícnost všech zúčastněných. (Směrnice Audit & zaměstnání, 2016)

Mezi opatření, která posilují možnost slučitelnosti profesních a rodičovských rolí rodičů, ze strany zaměstnavatelů i obcí řadíme tyto:

- posílení práva na částečný pracovní úvazek,
- možnost pružné pracovní doby,
- nabídka služeb pečujících o děti. (Poláková, 2010)

Největší přínos může mít rodinná politika na regionální úrovni. Protože právě kraje a obce, které jsou blíže jednotlivým občanům, znají potřeby rodin a mají lepší znalost místních podmínek, mohou realizovat konkrétní potřebná pro-rodinná opatření. Může se jednat o podporu materiální (např. podpora bydlení) nebo o poskytování různých služeb pro rodiny. Důležitým předpokladem pro regionální aktivity je vytvoření odpovídajících podmínek ze strany státu. (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2009) V současné době je také důležité vytvářet pro-rodinné klima ve společnosti, jedná se o pozitivní postoj a otevřenost institucí i jednotlivých občanů vůči rodinám a rodinnému životu. (Poláková, 2010)

„Navzdory tomu, že bezprostřední znalost potřeb rodin a místních podmínek činí z obcí a krajů jedny z nejdůležitějších aktérů rodinné politiky, není význam regionální a komunální rodinné politiky v ČR doceněn. Neexistence koncepčního přístupu má za následek odlišný rozsah i kvalitu podpory rodiny v jednotlivých krajích a obcích, které jsou závislé na představách a konkrétních přístupech místní samosprávy,

případně dalších aktérů veřejného života.“ (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2009, s. 15)

Z hlediska rodinné politiky rozlišujeme dva typy služeb pro rodiny. Prvním typem jsou služby sociální, které přímo podporují a pomáhají celé rodině nebo jejím jednotlivým členům, kteří se nacházejí v situaci, kterou nedokážou zvládnout vlastním úsilím a prostředky. Druhým typem jsou služby na podporu fungující rodiny, příkladem těchto služeb jsou služby zaměřené na podporu rodiny v péči o děti, služby zaměřené na podporu funkce a soudržnosti rodiny, služby pomoci s vedením domácnosti. Služby, které patří do tohoto druhého typu, mají preventivní a podpůrný charakter. (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2009) Těmi se budeme zabývat až v následující podkapitole, nyní se budeme zabývat prvním typem služeb.

Služby pro rodiny mají obecně za cíl „umožnit členům rodin setrvat nebo se navrátit do jejich přirozeného rodinného prostředí, předcházet sociálnímu vyloučení rodin, podporovat duševní zdraví a psychickou stabilitu rodinných příslušníků jako prevenci rozpadů rodin, řešit konflikty a problémy v partnerském a rodinném soužití ve snaze obnovit soběstačnost a funkčnost rodiny, podporovat ohrožené rodiny, pomáhat rodičům při problémech s výchovou a péčí o děti.“ (Národní koncepce rodinné politiky, 2005, s. 28)

Mezi jednotlivá pro-rodinná opatření, která jsou u nás nabízena, patří:

- 1) Státní sociální podpora
 - přídavek na dítě
 - příspěvek na bydlení
 - rodičovský příspěvek
 - porodné
 - pohřebné
- 2) Dávky sociální péče
 - příspěvek na výživu dítěte
 - jednorázové peněžité a věcné dávky
- 3) Státní sociální služby
 - intervenční a preventivní služby
 - poradenské služby
 - institucionální služby
- 4) Daňové výhody

5) Služby neziskových organizací

- poradenské služby
- azylové domy
- zařízení pěstounské péče
- nízkoprahová zařízení pro děti a mládež
- kontaktní centra

(Zelená, Klégrová, 2006; Systém státní sociální podpory, 2016)

Chudoba a sociální vyloučení má prokazatelný vliv na rozklad rodiny, na její fungování a zdraví dítěte. A snad proto se státní péče o rodiny zaměřuje především na hmotné zabezpečení rodin pomocí peněžitých a věcných dávek. *„Míra závislosti na finanční podpoře státu je v české společnosti stále vysoká, přetrvává očekávání, že zejména v období péče o malé děti je povinností státu se o rodinu postarat a to zejména po finanční stránce. Zvýšení dávek spojených s mateřstvím a rodičovstvím je pro české rodiny s dětmi v současnosti nejpreferovanější opatření v oblasti rodinné politiky.“* (Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2009)

B. Daniel a J. Taylor (2004) nevidí odstranění chudoby a materiálního nedostatku jako spásné řešení, které by společnost zbavilo všech případů zanedbávání. Proto sociální služby zaměřené na podporu zanedbávaného dítěte a jeho rodiny by se neměly zabývat jen stabilizací sociální situace rodiny. Po tomto prvotním kroku, který je bezpochyby také důležitý, má následovat rozvoj rodičovských dovedností v péči o dítě.

Řešení rodinných problémů by nemělo opomenout nabídku služeb, které se zabývají kvalitou vztahů. Uznávanou cestou, jak ozdravit a obnovit vztahy v rodině, je rodinná terapie. Také existují různé terapeutické programy, které se orientují na podporu zvládání stresu u rodičů a jejich přiměřené reagování na potřeby dítěte aj. (Zelená, Klégrová, 2006; Lovasová, Hellebrandová, Hanušová, 2005; Matoušek, 2005) Zkouší se skupinová psychoterapie rodičů, nespécificky zaměřená na posílení jejich sebedůvěry. Specifičtější terapií jsou právě výukové programy, které si kladou za cíl rozvinout přiměřené rodičovské dovednosti. Terapeut v nich učí rodiče sledovat své chování a chování svých dětí. Někdy terapie doplňují návštěvy profesionálů v rodinách. Během návštěvy lze rodiče přímo učit zvládání těch projevů dítěte, které byly pro rodiče

dříve natolik náročné, že vedly k týrání nebo zanedbávání. (Matoušek, 1993; Mühlpachr, 2008)

Náprava vztahů je velmi významná i vzhledem k údajům, které uvádí Schmidová (2010, s. 48). „*U lidí, kteří byli v dětství týráni či zneužíváni, je tři- až pětkrát vyšší pravděpodobnost, že budou takovéto modely chování aplikovat na vztah ke svým vlastním dětem. U těchto rodičů je menší pravděpodobnost týrání a zneužívání v případě, že sami v dětství prožili nějaký pozitivní vztah, ať už to byl člověk přímo z rodiny, nebo mimo ni. Jedním z pozitivních vlivů byla i praktická zkušenost s terapií.*“

V této kapitole jsme ukázali nabídku možných opatření pro rodiny. Avšak je podstatné uvědomit si, že otázka řešení rodinných problémů není jen problematikou státu a státních či nestátních organizací, ale také a především každého jednotlivce. Důležitá je spolupráce všech subjektů a jejich snaha zlepšit či vyřešit rodinné nesnáze.

Pro pomoc se lze obrátit na telefonické linky důvěry, krizová centra nebo různé specializované poradny. Tato zařízení poskytnou důležitou první pomoc, kterou je především to, že se problém otevírá, není rodinným tajemstvím a začíná se na něm za pomoci odborníků pracovat ve formě potřebné následné péče.

5.1 Prevence rodinných problémů

Snad každý problém se dá přirovnat k ledovci plovoucímu v oceánu. Ta část ledovce, která je vidět, představuje již existující případy, o kterých víme. Pod hladinou oceánu se však skrývá mohutnější část, která představuje potenciální riziko. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995) A s tímto potenciálním rizikem je zapotřebí bojovat prostřednictvím preventivních opatření. Předcházením propuknutí rodinných problémů předcházíme i utrpení a jiným negativním dopadům, které se týkají dětí.

Rozlišujeme tři typy prevence – primární, sekundární a terciární, všechny postupně vysvětlíme. Primární prevence spočívá v potlačování zárodku a předcházení vzniku neblahých společenských jevů. Zaměřuje se na celou společnost. Sekundární prevence představuje cílené působení na rizikové skupiny lidí a rizikové životní situace. Úkolem tohoto působení je snižování rizik na minimum a tím zamezovat vzniku neblahých jevů. Vzhledem k rodinným problémům rozlišujeme rizikové dospělé, rizikové děti a rizikové situace. Přehled, kde jsou vyjmenována konkrétní rizika, která vedou k jednotlivým problémům, je k nahlédnutí v příloze A. Důležitým a prvním krokem v boji s riziky je, že si lidé uvědomí svou rizikovost. K tomu jim lze pomoci

buď prostřednictvím poskytování informací, vzděláváním, nebo prostřednictvím zveřejňování trestních a jiných postihů. Po fázi uvědomění si vlastní rizikivosti je zapotřebí, aby byl jedinec také ochoten na sobě pracovat a zbavit se své rizikivosti. Posledním krokem, aby sekundární prevence byla úspěšná, je nabídka pomoci ze strany společnosti. Terciární prevence se pak do jisté míry kryje s léčbou, snaží se, aby nedocházelo k opakování (recidivě) negativních společenských jevů tam, kde se již tyto jevy objevily. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

V této kapitole zaměříme svou pozornost především na prevenci primární týkající se rodinných problémů a negativních dopadů na dítě. Rozlišujeme primární prevenci specifickou a nespecifickou. Specifická primární prevence se zaměřuje na boj proti rizikům vedoucím k poškození, nespecifická na podporu zdravého vývoje dítěte a rodiny prostřednictvím vytváření vhodných podmínek. (Vaníčková, Hadj-Mousová, Provazníková, 1995)

Primární prevence svou působnost zaměřuje na tři vrstvy:

1) široká veřejnost

Cílem je působit na společnost tak, aby byla citlivější a vnímavější vůči zájmům a potřebám dítěte. Institucemi působícími v této oblasti prevence jsou například školství, zdravotnictví, legislativa, sdělovací prostředky.

2) rodiče a vychovatelé

Jedná se o výchovné a osvětové působení. Cílovou skupinou jsou především budoucí rodiče (tzn. dnešní děti). Rozhodující úlohu v přípravě na rodičovství samozřejmě hraje rodina.

Mezi prostředky této prevence zahrnujeme nejen osvětu a výchovu ale také všechna opatření ve prospěch rodin s dětmi, například finanční podporu, nabídku sociálních služeb. Pomocí těchto opatření se zvyšuje pocit bezpečí a jistoty jednotlivých členů rodiny a rodiny jako celku.

3) odborní pracovníci

Jde o předávání a šíření poznatků z odborných studií a výzkumů mezi pracovníky, kteří se zabývají danou problematikou. (Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995)

Prevence nevhodného zacházení s dětmi je široká oblast, která se dotýká mentálního a tělesného zdraví dítěte i rodiče, jejich vzájemného vztahu, vztahu rodičů, podmínek v užším a širším společenství a stavu společnosti. Cílem prevence je

předcházet vzniku traumatizace dítěte, zabránit jejímu pokračování a rozvoji dlouhodobých zdravotních, psychických a sociálních dopadů. (Pöthe, 1999)

K ubližování dítěti dochází nejčastěji pod vlivem akutního stresu. Ten pramení z rodinných konfliktů, rozvodových sporů, nezaměstnanosti, ze sociální nejistoty, stísněných bytových prostor, společenské izolovanosti. Svou roli zde sehrává i užívání drog a alkoholu. Přitěžující okolností může být i fyzická a psychická vyčerpanost. (Vaničková, Hadj-Moussová, Provazníková, 1995) Aby se předešlo ubližování dítěti, je nutné zamezit vzniku rizikových skupin lidí a rizikových životních situací, které vedou k nevhodnému zacházení s dětmi. Konkrétně to tedy znamená předcházet například nechtěnému těhotenství, rodinnému rozvratu, alkoholismu či toxikomanii rodičů. (Matějček, Dytrych, 1994)

Základem veškeré prevence je informovanost. V dnešní době vzhledem k rozvoji techniky existuje mnoho způsobů, jak informace šířit. Knihovny a knihkupectví nabízejí dostatek popularizující literatury pro rodiče. Ta se ovšem asi jen málo dostane do rodin, pro které by byla potřebná. I internet představuje prostor pro uveřejňování informací, ovšem jedná se zase jen o konkrétní webové stránky, které jsou tomu věnovány. Proto je důležité do preventivní osvětové činnosti plně zapojit média jako je televize, rozhlas, které se staly běžnou součástí našeho života. Plné zapojení znamená, aby byly informace poskytovány nejen v odborných pořadech, ale i tam, kde to divák či posluchač přímo neočekává. Některé organizace tak čas od času pořádají mediální kampaně zaměřené na problematiku nevhodného zacházení s dětmi.

Matoušek (2005) upozorňuje také na zahraniční praktiky v oblasti prevence. Jedná se o návštěvní programy v rodinách, kde se narodilo dítě. Tato pomoc je nabízena buď vytipovaným rodičům, u kterých je předpoklad možného vzniku obtíží, nebo v porodnici matkám, které přivedly na svět dítě. Služba spočívá v docházení pomáhající osoby do rodiny, jejím úkolem je pomáhat s péčí o dítě. V rámci programu může docházet i ke zjišťování psychického a tělesného vývoje dítěte.

Dalším prostorem pro předávání důležitých informací je povinná školní docházka. Učitelé tam děti seznamují s tím, co je nevhodné zacházení a jak se mu bránit. Úloha školy je v oblasti prevence významná, i protože v ní dochází ke vzdělávání a vychovávání generace budoucích rodičů. Na půdě školy můžeme například bojovat proti chudobě a finančním potížím rodin. Primárním opatřením je zavedení finanční gramotnosti na základních školách. Jako žádoucí se jeví požadavek zavedení finanční gramotnosti na všech úrovních vzdělávacího systému. Cílem je

u populace zlepšit schopnost spravování rodinného rozpočtu. Na opatření školního vzdělávání v oblasti řešení finančních problémů nasedá možnost využít odborné poradenství. (Matoušek, Pazlarová, 2010; Matoušek, 2005; Hůlová, 2013)

Se školním prostředím může být spojena i výchova k rodičovství. Výchova k rodičovství má mnoho forem. Může se zabývat materiálně-technickou úrovní rodičovství, tedy hmotnými podmínkami rodinného života. Řeší otázky, *„jak zlepšit podmínky pracovní a bytové, jak odstranit napětí, které vzniká v rodinách z hospodářského nedostatku, z nedostatku veřejných služeb... atd.“* (Langmeier, Matějček, 2011, s. 333) Dále výchova k rodičovství zahrnuje poučení mladých rodičů, nebo v lepším případě budoucích rodičů, respektive žáků a studentů v otázkách psychologie rodinného života, vývojové psychologie a pedagogiky. Prostředkem výchovy k rodičovství v tomto případě mohou být přednášky, knižní publikace nebo sdělovací prostředky. Součástí výchovy k rodičovství je i etické působení na celkový morální stav společnosti, na její ideály, hodnoty a cíle. Toto působení má ovlivnit společnost tak, aby mladí lidé zaujímali kladný postoj k dětem a přijímali vědomí odpovědnosti za jejich rozvoj. (Langmeier, Matějček, 2011)

V prevenci sekundární jsou významnou pomocí programy nácviku rodičovství určené rizikovým rodinám. Ty jsou pořádané například mateřskými centry nebo kluby maminek. (Langmeier, Balcar, Špitz, 2000) *„Vždy tu však stojíme před svízelnou otázkou, jak proniknout s poučením k těm, kdo o ně nemají zájem, ať už proto, že si nejsou vědomi svých obtíží, anebo proto, že jsou zcela upoutáni zájmy jinými.“* (Langmeier, Matějček, 2011, s. 340)

Úkolem orgánu sociálně-právní ochrany dětí je aktivně vyhledávat ohrožené děti, působit na rodiče, aby plnili svou rodičovskou zodpovědnost, pomáhat jim řešit problémy, poskytovat nebo zprostředkovat jim poradenství. Avšak práce orgánu sociálně-právní ochrany dětí je podceněna. Počet pracovníků je pro tuto práci nedostatečný. (Matoušek, 2005) *„Malý počet sociálních pracovníků na vysoké množství případů znemožňuje, aby vykonávali skutečnou sociální práci a hlavně prevenci. Naopak přispívá k formálnímu řešení případů, které je v zásadě nejrychlejší, a záleží tak na konkrétní osobě pracovníka, jak k danému případu přistoupí.“* (Staněk, 2008, s. 34)

Nedílnou součástí souboru služeb a programů sociální prevence jsou sociálně aktivizační služby, které pomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob z důvodu jejich krizové sociální situace, jejich životních návyků a sociálně znevýhodňujícího prostředí. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou terénní nebo ambulantní. Jsou

poskytovány rodině s dítětem, jehož vývoj je ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě nepříznivé sociální situace, kterou rodiče nedokážou sami bez pomoci překonat.

Obsahují tyto činnosti:

- pomoc při uplatňování práv,
- výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- sociálněterapeutické činnosti. (Bechyňová, Konvičková, 2008)

Předpokladem pro fungující prevenci je identifikace rizikových faktorů. Dalším důležitým předpokladem je rozeznání okolností, které vzniku ubližování a jeho následkům brání. Tyto okolnosti označujeme jako protektivní faktory. *„Pokud bychom tyto tzv. protektivní faktory dokázali objevit, dostali bychom odpověď na otázku, proč reagují dospělí a děti na stejné rizikové podněty různě, tj. proč se u některých dětí nerozvinou dlouhodobé psychické následky po ubližování a proč někteří rodiče svým dětem neublíží ani za těch nejrizikovějších podmínek.“* (Pöthe, 1999, s. 106) Avšak stoprocentní porozumění těmto faktorům není možné.

5.2 Sanace rodiny

Sanace rodiny představuje jeden z možných přístupů řešení situace ohrožených dětí a jejich rodin. Jedná se o pomoc dítěti prostřednictvím podpory jeho rodiny. Sanace rodiny je způsob, jak dosahovat snižování počtu dětí v ústavech nebo ke zkracování doby jejich pobytu v nich. *„Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny jako celku.“* (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 18)

Pod pojmem sanace rodiny si můžeme představit opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a další opatření a programy, které tu jsou převážně pro rodiče dítěte a dítě, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Sanace rodiny se dotýká formálních a obsahových stránek rodičovství. Formální stránku zastupuje sociální a praktické zázemí rodiny (jedná se např. o úklid, školní docházku dítěte, využívání dávek státní sociální podpory). Obsahovou stránku tvoří vztahy rodičů a dětí, výchova, pochopení.

Tento druh práce s rodinou může mít podobu podpory od zaškoleného dobrovolníka, terapie poskytované profesionálem celé rodině nebo někomu z rodiny v domácím či jiném prostředí, služby poskytované rodinám. (Bechyňová, Konvičková, 2008)

Marta Konvičková považuje za možné efektivní využití sanace rodiny tam, kde k zanedbávání dítěte nedochází úmyslně, rodiče péči o své dítě zvládají obtížně a děti následkem toho neprospívají. „*Jde o rodiny, které se často dlouhodobě ocitají v situaci nejrůznějších starostí – existenční nejistota, strach ze ztráty bydlení, nestabilní a nejisté vztahy v rámci užší i širší rodiny, sociální pozice outsidera na okraji společnosti. Obtíže se nabalují jedna na druhou a jako rostoucí sněhová koule rodiče pronásledují. Často jim pak nezbyvá energie na nic jiného než na útěk před nimi, aby je problémy úplně nezavalily.*“ (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 35)

Miloš Staněk (2008) je stejného názoru, že rodinám, které se nemohou nebo neumějí starat o dítě, by měla být poskytnuta pomoc v podobě sanace. Co se týče rodin, které nechtějí náležitě pečovat o dítě, navrhuje jako vhodné řešení odebrání dítěte z takové rodiny. Staněk také připomíná tu skutečnost, že o těchto případech je nutné se dozvědět. Odhalení těchto případů je závislé na dětských lékařích, učitelích a celé veřejnosti.

Sanace rodiny není vhodným řešením v každém případě. Mezi okolnosti, které brání sanování rodiny, patří následující důvody.

- *Dítě je obětí obzvláště krutého zacházení ze strany rodičů, znalci nedoporučují kontakt.*
- *Znaleckým posudkem dítěte a rodičů je prokázáno, že rodiče nemají k dítěti žádnou citovou vazbu.*
- *Rodiče jsou závislí na alkoholu, drogách nebo jiných návykových látkách a odmítají léčbu závislosti.*
- *Rodiče mají psychiatrické onemocnění a nesouhlasí se spoluprací multidisciplinárního týmu s jejich lékařem.*
- *Rodiče jsou částečně zbaveni způsobilosti k právním úkonům a nesouhlasí se spoluprací multidisciplinárního týmu s jejich opatrovníkem.* (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 20-21)

To, zda lze rodinu sanovat, je předem zapotřebí zvážit. Pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí poměřuje existující rizika v rodině a na základě toho

rozhodne, zda lze s rodinou pracovat při pobytu dítěte v rodině, nebo zda je pro dítě i rodiče bezpečnější podpora v rámci pobytu v chráněném prostředí. K možnosti sanace rodiny se pak také vyjadřuje psycholog, psychiatr nebo soudní znalec. (Bechyňová, Konvičková, 2008)

Ačkoliv sanace rodin ohrožených dětí vstoupila do české legislativy až v roce 2006, již od roku 1997 v České republice existuje specializované středisko, které se zabývá sanací rodiny. Oficiální název dnes zní STŘEP - České centrum pro sanaci rodiny, z. ú. Posláním tohoto centra je pomáhat dětem, které jsou ve svém zdravém vývoji ohroženy zanedbáváním péče. Základem této pomoci dětem je myšlenka, že *„pomoc dítěti spočívá v kvalifikované pomoci jeho rodině“*. (Bechyňová, Konvičková, 2008, s. 151) Příjemcem služeb tohoto centra je celá rodina. Pomoc je rodině poskytována prostřednictvím sociálního a rodičovského výcviku, zaměřeného na stimulaci a rozvoj osobnosti dítěte, nácvik a podporu rodičovského chování, úpravu rodinných a sociálních podmínek rodiny. Cíl Českého centra pro sanaci rodiny je samozřejmě totožný s obecným cílem sanace. Tedy jde o zabránění odebrání dětí z rodin, nebo umožnění jejich návratu zpět domů ze zařízení pro výkon ústavní výchovy či z jiných typů pobytových služeb. (Poslání a činnost STŘEPu, 2015)

„Aby byla rodina „sanována“, je někdy třeba poskytnout jí přímou finanční pomoc, poskytnout pomoc v oblasti bydlení, poskytnout poukázky na jídlo (zejména v případech, kdy rodina někomu dluží peníze) či nabídnout výpomoc v domácnosti (tu v některých západních zemích poskytují týmy zaškolených dobrovolníků). Někteří dospělí potřebují zprostředkovat kvalifikovanou zdravotnickou péči, protože trpí neléčenými somatickými nemocemi, případně duševními poruchami. Pokud je někdo z rodiny závislý na návykových látkách, je třeba pokusit se o léčbu této závislosti. Také nabídka předškolních výukových programů pro sociálně znevýhodněné děti je formou přímé pomoci rodinám.“ (Matoušek, 2005, s. 37)

Centrum poskytuje klientům své služby bezplatně. Výdaje, které v průměru vynaloží za služby pro jednu osobu za rok, činí 10 300 Kč. V porovnání s náklady na výkon ústavní výchovy jednoho dítěte za rok, které v průměru činí 250 000 Kč, se sanační opatření státu a celé společnosti vyplatí. Sanace rodiny je méně finančně nákladná než provozování zařízení pro ústavní výchovu. Ze zpráv, které jsou uváděny na webových stránkách STŘEPu, vyplývá smysluplnost sanace rodin ohrožených dětí. (STŘEP, 2015)

5.3 Zařízení pomoci ohroženým dětem

V oblasti podpory a pomoci ohroženým dětem existuje celá řada organizací. V České republice od roku 1990 v této oblasti působí nestátní organizace Fond ohrožených dětí, z. s. (FOD). Jeho posláním je pomoc dětem, které vyrůstají mimo vlastní rodinu v ústavní nebo náhradní rodinné péči nebo jejichž vývoj ve vlastní rodině je ohrožen z důvodu týrání, zanedbávání, zneužívání nebo které jsou z jiných důvodů sociálně ohroženy. (Stanovy FOD, 2015)

Za ohrožené je považováno takové dítě, které je ohroženo týráním, zneužíváním či zanedbáváním. Fond ohrožených dětí pomáhá ohroženým dětem systémem sociálních služeb tak, aby se dítěti a jeho rodině dostalo opravdové a citlivé pomoci. Nejedná se jen o okamžité zajištění bezpečí dítěte, ale o dlouhodobé řešení jeho situace. Fond provozuje celou síť poboček, které pracují s rodinami ohroženými chudobou nebo sociální krizí. Pobočky nabízejí poradenskou a hmotnou pomoc rodinám nacházejícím se v náročné životní situaci (např. ztráta bydlení, rozvodové spory). Součástí práce Fondu ohrožených dětí je také osvětová činnost, která má za cíl přispět primární prevence. (Pomoc ohroženým dětem, 2015)

Fond zřizuje a provozuje několik azylových domů pro rodiny s dětmi, ty jsou nejčastěji vyhledávány matkami s dětmi z důvodu domácího násilí nebo rodinami, které přišly o střechu nad hlavou. Dále zřizuje a provozuje zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP), tzv. Klokánky. Ty jsou určeny pro pomoc dětem ohroženým ve svém původním prostředí, respektive ve své rodině. Cílem Klokánku je nabídnout dětem namísto ústavní výchovy přechodnou rodinnou péči na dobu, dokud se nemohou vrátit zpět do své rodiny, nebo dokud pro ně není nalezena trvalá náhradní rodinná péče. Pokud nelze situaci dítěte vyřešit sanací původního prostředí, podílí se Fond na hledání nové náhradní rodiny. Mezi další činnosti na pomoc týraným, zanedbávaným a opuštěným dětem patří například mediace a terapeutické doprovázení při řešení rozvodových sporů. (Pomoc ohroženým dětem, 2015)

Klokánky, které zahájily svou činnost v roce 2000, představují dnes asi nejznámější projekt Fondu ohrožených dětí. Na základě svého pověření Ministerstvem práce a sociálních věcí mohou přijímat děti na základě žádosti rodičů, soudního rozhodnutí, žádosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo na základě žádosti samotného dítěte či osoby, která malé dítě nalezne opuštěné nebo v jiné krizové situaci. (Klokánek, 2014) Jejich pomoc spočívá v uspokojování základních životních potřeb,

včetně ubytování, v zajištění lékařské, psychologické a jiné nutné odborné péče. (Novotná, Fejt, 2009)

Péče o dítě v Klokánku za rok je pro stát průměrně o 50 000 Kč levnější než ústavní výchova. Dalším rozdílem mezi těmito zařízeními, který promlouvá ve prospěch Klokánek, je to, že v jednom bytě pečující osoba poskytuje péči mnohem menšímu počtu dětí než v dětských domovech a jiných ústavech. V Klokánkách jsou na jednom bytě maximálně čtyři děti, kdežto ve výchovné skupině v dětských domovech je maximálně dětí osm. Menší počet dětí na jednu pečující osobu samozřejmě zajišťuje individuálnější přístup a více, co do počtu osob, připomíná rodinné prostředí. (Klokánek, 2014)

Závěrem této kapitoly uvedeme několik statistických dat. Fond ohrožených dětí v průběhu let 1990 – 2014 řešil celkem 52 836 případů ohrožených dětí. Zaměříme-li svou pozornost na Klokánky, bylo v letech 2000 – 2014 do těchto zařízení umístěno celkem 5 673 dětí, z toho 1 186 bylo mladších tří let. (24 LET FOD, 2014) Data mluví jasně, ohrožených dětí je mnoho. A proto úkolem společnosti není před tímto problémem zavírat oči, ale snažit se počty ohrožených dětí co nejvíce snižovat.

6 Výzkumná část

6.1 Cíl, problém a otázky

Cílem výzkumné části práce je na základě šetření získaných dat popsat problematiku rodinných problémů z perspektivy pracovníků pracujících s ohroženými dětmi a jejich rodinami. Získané informace mohou být v praxi využity při zefektivňování preventivních opatření a konkrétní pomoci rodinám.

Výzkumný problém, kterým se zabývá výzkumná část práce, byl definován jako: „Existence rodinných problémů a jejich vliv na zdraví a vývoj dítěte.“ Na základě takto stanoveného výzkumného problému byly vypracovány výzkumné otázky, na které bude ve výzkumné části nalezena odpověď.

- 1) Jaké jsou důvody umístování dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z pohledu jejich pracovníků?
- 2) Které závažné problémy identifikují sociální pracovníci pracující s ohroženými dětmi a jejich rodinami při své práci?
- 3) Jaké dopady rodinných problémů na dítě shledávají sociální pracovníci, kteří pracují s ohroženými dětmi a jejich rodinami?
- 4) V jaké oblasti dle názoru a zkušeností sociálních pracovníků pracujících s ohroženými dětmi a jejich rodinami existuje potenciální prostor pro zlepšení situace současných rodin?

6.2 Metodologie

V rámci výzkumné části byl proveden výzkum, který se vyznačoval kombinací kvantitativního a kvalitativního pohledu na zkoumanou problematiku. Výzkum si neklade za cíl ověřovat nějaké hypotézy, ale chce především podat popis současného stavu dané problematiky z pohledu odborníků. Výzkumné šetření bylo rozděleno do dvou fází. V první fázi se jednalo o kvantitativní analýzu dokumentů organizace pracující s ohroženými dětmi. Analýza byla zaměřena na zjištění nejčastějších rodinných problémů, se kterými se potýkají současné rodiny. Cílem analýzy dat bylo také získat vhled do problematiky ohrožených dětí. Výsledky analýzy byly použity jako úvod pro samotné kvalitativní výzkumné šetření, které představuje hlavní náplň praktické části.

V druhé fázi pro sběr kvalitativních dat byla zvolena metoda hloubkového rozhovoru, která je jednou z typických metod kvalitativního výzkumu. (Švaříček, Šed'ová, 2007) Rozhovor byl koncipován jako polostrukturovaný, předpřipravené otázky byly odrazovým můstkem pro rozhovory, kladení otázek bylo přizpůsobeno průběhu jednotlivých rozhovorů. Záměrem užití této metody bylo získat maximum informací, které by problematiku rodinných problémů a jejich dopadů na dítě co nejvíce objasnilo. Otázky rozhovorů jsou uvedeny v příloze B.

6.3 Výběr účastníků a jejich charakteristika

Na základě stanoveného výzkumného cíle a problému probíhal proces výběru účastníků pro výzkumné šetření. Byli hledáni současní odborníci z praxe, kteří by byli schopni podat informace týkající se současných rodinných problémů a jejich vlivu na dítě. Důležité pro výběr bylo vymezení rodinných problémů jako těch, které děti nezpůsobují, avšak pociťují jejich dopad. Kritéria pro výběr účastníků byla stanovena takto:

- 1) lidé, kteří se při své práci setkávají s rodinnými problémy a pracují s nimi;
- 2) lidé, kteří mohou sledovat na dítěti dopady rodinné situace;
- 3) lidé, kteří se setkávají s akutními a vážnými rodinnými problémy, problémy, které velmi trápí rodiny.

K výběru zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP) vedla úvaha, že děti, které vyžadují okamžitou pomoc, pocházejí z rodin, které se nachází v akutně naléhavé situaci, řeší závažný problém, a proto je zapotřebí dítě, co nejdříve, pokud možno okamžitě, umístit do zařízení, do bezpečného prostředí plného péče.

Oslovila jsem celkem 7 zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, vzhledem ke svým možnostem jsem se především (ve čtyřech případech) zaměřila na Prahu. Oslovila jsem 4 zařízení FOD Klokánek a 3 zařízení spadající pod jiné organizace. Ne všude jsem se shledala se zájmem s účastí na mém výzkumu. Některá zařízení odmítla účast z důvodu jejich pracovní vytíženosti či nedostatku odborného personálu, se kterým se v současné době potýkají. Nakonec mi svou účast přislíbily 3 zařízení FOD Klokánek se sídlem v Praze.

Pro rozhovory jsem oslovila vedoucí a sociální pracovníky, kteří mají největší přístup k informacím, neboť zpracovávají spisy dětí, přijímají děti do zařízení,

komunikují s rodiči a jinými institucemi, a tedy mají i celistvý pohled na situaci kolem rodinných problémů a jejich dopadů na děti.

Rozhovory jsem provedla ve třech pražských Klokáncích. Tedy konkrétně v Klokánku Chabařovická, který je nejstarším pražským Klokánkem, funguje od roku 2000 a má kapacitu 16 dětí. Dále v Klokánku Láskova, který funguje od roku 2003 a má kapacitu 28 dětí. A dále v Klokánku Štěrboholy, který je v provozu od roku 2005 a má kapacitu 28 dětí. Účastníky těchto rozhovorů byli tři ženy a jeden muž. Jednotlivé účastníky jsem se z důvodu zachování anonymity rozhodla v této práci označovat písmenkem „R“ a číslicí, která symbolizuje pořadí provedení rozhovoru.

V následující tabulce č. 1 jsou jednotliví účastníci charakterizováni z hlediska jejich vzdělání, délky působení v zařízení a předešlých pracovních zkušeností.

Tabulka č. 1: Charakteristika účastníků ZDVOP FOD Klokánek

	R1.	R2.	R3.	R4.
Vzdělání	sociální pedagogika	sociální práce a sociální politika, psychologie	sociální práce, psychoterapeutický výcvik	sociální pedagogika
Délka působení v zařízení	10 let	7 let	6 let	8 let
Předešlé pracovní zkušenosti	výchovné zařízení	krizová linka	práce s ohroženými dětmi a neorganizovanou mládeží	mimo obor

Zdroj: Vlastní zpracování

Při studiu odborné literatury jsem se dočetla o Českém centru pro sanaci rodiny – STŘEP. Jeho pracovnice přímo pracují s rodinami a konkrétními rodinnými problémy v co nejlepším zájmu dítěte. Toto zařízení též splňuje výše stanovená kritéria pro výběr účastníků. Možnost porovnat zkušenosti a názory pracovníků obou pracovišť jsem pro svou diplomovou práci viděla jako přínosné, proto jsem se rozhodla toto centrum oslovit. Organizace projevila ochotu a zájem, ale z důvodu pracovní vytíženosti jejich

pracovníků bylo složité najít volný termín pro provedení rozhovorů. Nakonec z plánovaných čtyř rozhovorů s pracovníky STŘEPu byly z důvodu jejich pracovní vytíženosti uskutečněny pouze dva. Aby mohlo dojít k porovnání názorů pracovníků, kteří se zabývají sanací rodiny, s názory pracovníků ze zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a nasbíraná data měla větší vypovídající hodnotu, rozhodla jsem se oslovit ještě jinou organizaci sídlící v Praze. Tou se stala organizace Proxima Sociale, o. p. s. Jejím posláním je, od založení na sklonku roku 1993, zvyšování kvality života občanů a pomoc překonávat jejich nepříznivé životní situace. Své služby nabízí ve třech programech, v jednom z nich se zabývá podporou rodiny, sanací. Od roku 2012 má otevřený program Sanace rodiny. V této organizaci jsem se shledala s ochotou a volným časem pro své rozhovory. Zde jsem provedla zbývající dva rozhovory.

Účastníky rozhovorů s pracovníky sanujícími rodiny byly čtyři ženy. Jednotlivé účastníky jsem se z důvodu zachování anonymity rozhodla v této práci označovat též písmenkem „R“ a číslicí, která symbolizuje pořadí provedení rozhovoru, číslice navazují na pořadí účastníků ze zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

V tabulce č. 2 jsou jednotlivé účastnice charakterizovány z hlediska jejich vzdělání, délky působení v organizaci a předešlých pracovních zkušeností.

Tabulka č. 2: Charakteristika účastníků sanujících rodiny (z organizace STŘEP a Proxima Sociale)

	R5.	R6.	R7.	R8.
Vzdělání	sociální práce	sociální práce	sociální práce	psychoterapie v sociální práci
Délka působení v zařízení	21 let	8 let	1 rok	3 roky
Předešlé pracovní zkušenosti	práce s ohroženými dětmi, ochrana lidských práv	zdravotnictví, azylové domy, chráněné bydlení	sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, zaměřené na vzdělávání	zdravotnictví, sociální práce na úřadě, na OSPOD, kurátor pro mládež

Zdroj: Vlastní zpracování

Pro kvantitativní analýzu dokumentů byly zvoleny dokumenty Fondu ohrožených dětí. Jedná se o organizaci s celorepublikovou působností péče o ohrožené děti. Data vypovídají o současném stavu problematiky v České republice.

Z posledních pěti zpráv (2010 – 2014) o činnosti Fondu ohrožených dětí, které jsou v současné době dostupné, byly vytaženy informace o problémech, které byly za dané roky na půdě této organizace řešeny.

6.4 Analýza a interpretace kvantitativních dat

Na základě dostupných údajů ze zpráv o činnosti Fondu ohrožených dětí byla vytvořena tabulka č. 3 s daty o problémech, které tato organizace řeší. Z tabulky lze vyčíst počty jednotlivých případů v letech 2010 – 2014. Data za rok 2015 zatím v současné době ještě nejsou k dispozici.

Jednoznačně nejčastějšími případy, kterými se pobočky FOD zabývají, je hmotná nouze a rozvod. Jako nejméně častý problém, z níže uvedených v tabulce, které řeší pobočky FOD, je zneužívání dítěte.

Pokud by se řešené případy jednotlivých složek syndromu CAN (týrání, zanedbávání a zneužívání) sečetly, téměř by se tento součet případů vyrovnal počtu případů, kdy rodiny řeší bytovou nouzi.

Na základě vzájemného porovnání počtů řešených případů jednotlivých složek syndromu CAN bylo zjištěno, že zanedbávání péče o dítě je nejvíce se vyskytující formou špatného zacházení s dítětem.

Tabulka č. 3: Počty jednotlivých problémů řešených na pobočkách FOD v letech 2010 – 2014

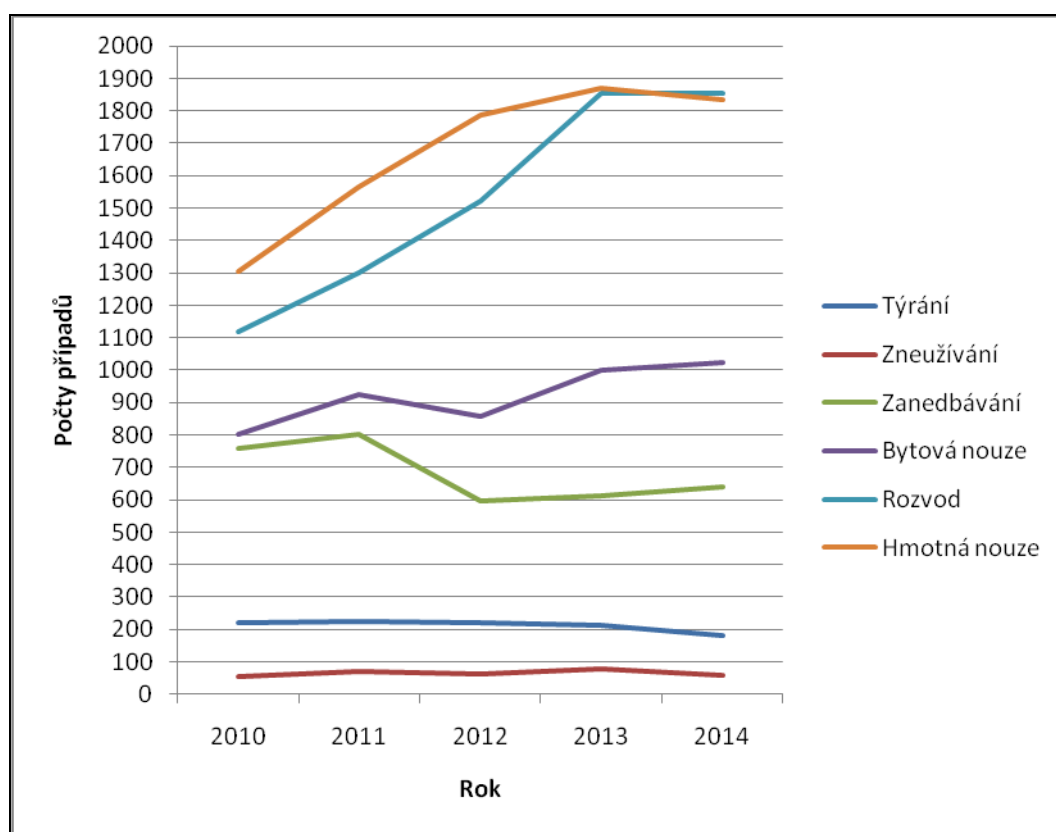
Rok	Počty řešených problémů					
	Týrání	Zneužívání	Zanedbávání	Bytová nouze	Rozvod	Hmotná nouze
2010	220	56	757	804	1118	1306
2011	225	69	801	923	1300	1566
2012	221	61	596	857	1523	1786
2013	212	77	612	1001	1855	1870
2014	181	59	640	1025	1856	1835
2010-2014	1059	322	3406	4610	7652	8363

Zdroj: Vlastní zpracování, Zprávy o činnosti za rok 2010, 2011, 2012, 2013, 2014

V grafu č. 1 lze sledovat vývoj počtu řešených případů jednotlivých problémů za posledních pět let. Zneužívání a týrání během této doby neprochází téměř žádnou změnou, počty těchto případů jsou každým rokem vyrovnané.

Klesající tendence je zaznamenána u zanedbávání. Otázkou však je, zda úbytek řešených případů znamená reálné snížení výskytu daného problému v republice, nebo zda dané případy řeší jiné instituce, či zda se snižuje jen počet případů, které jsou řešeny, tedy zbytek není řešen.

Naopak nárůst je sledován u bytové nouze, týrání a hmotné nouze. I zde vyvstává otázka, zda nárůst řešených případů znamená to, že se rodiny naučily vyhledávat pomoc u organizací, nebo zda čím dál více rodin strádá finančním a materiálním nedostatkem. Další otázkou je také, zda dochází častěji k týrání dětí v rodině, nebo k častějšímu odhalování případů.

Graf č. 1: Vývoj počtu řešených případů jednotlivých rodinných problémů na pobočkách FOD

(Zdroj: Vlastní zpracování, Zprávy o činnosti za rok 2010, 2011, 2012, 2013, 2014)

Z těchto dat rozhodně nelze vyčíst, co stojí za příčinou jejich proměny v čase. Lze však konstatovat, že dle údajů poboček FOD z celé České republiky jsou nejvíce řešeny následující vážné rodinné problémy:

1. Hmotná nouze rodiny
2. Rozvodový spor
3. Bytová nouze
4. Závažné zanedbávání péče o dítě
5. Týrání dítěte
6. Sexuální zneužívání dítěte

Na základě těchto zjištění je možno přistoupit k hlavní části výzkumného šetření, kterou představují hloubkové rozhovory s pracovníky z praxe, kteří pracují s dítětem, rodinou a jejími problémy.

6.5 Sběr kvalitativních dat

Na základě domluvy s jednotlivými účastníky výzkumného šetření jsem osobně navštívila výše zmíněná zařízení. Před začátkem každého rozhovoru jsem účastníka stručně seznámila se svým výzkumem. Následně byl požádán o souhlas s účastí na výzkumu a o souhlas s nahráváním rozhovoru na diktafon pro účely zpracování do diplomové práce. Všichni účastníci souhlasili, důkazem je zvukový záznam, na kterém je zachycen jejich souhlas. Z důvodu etiky jim též byla položena otázka na přání dodržení anonymity. Účastníci svolili v diplomové práci uveřejnit název zařízení, kde probíhalo šetření.

Po získání všech důležitých souhlasů bylo přistoupeno k samotnému rozhovoru. Rozhovory probíhaly o samotě v prostorách kanceláří nebo terapeutických místností a byly nahrávány na diktafon. Otázky rozhovorů byly přizpůsobovány typu zařízení, ve kterém účastníci pracují, a odpovědím účastníků.

Důvěryhodnost výzkumného šetření je založena na výběru účastníků rozhovorů. Ve výzkumném šetření byla kombinována perspektiva pracovníků ZDVOP FOD Klokánek a pracovníků Českého centra pro sanaci rodiny STŘEP spolu s pracovníky Proxima Sociale. Triangulace zdrojů dat zaručuje rozmanitost pohledů na zkoumanou otázku, rozšiřuje záběr a přidává hloubku a konzistenci. Triangulace je v jednom ze svých pojetí strategií k ospravedlnění a podpoření poznatků získáním dalších

informací. Použití vede k obohacení a porovnání různých aspektů zkoumaného jevu. Dochází k prohlubování dat. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

6.6 Analýza dat zjištěných kvalitativním šetřením

Nahrávky provedených rozhovorů byly nejprve doslovně přepsány do písemné podoby. Jelikož se analýza dat soustředí na obsahově tematickou rovinu, byly jednotlivé výpovědi převedeny do spisovné podoby jazyka (ukázky rozhovorů v příloze C). Vzhledem k výzkumným otázkám byl zvolen realistický přístup analýzy dat, jak se o něm zmiňuje Švaříček a Šed'ová (2007), který s výpovědí respondenta zachází jako s popisem vnější skutečnosti nebo vnitřní zkušenosti.

Pro nastartování analýzy dat, jak doporučuje Švaříček a Šed'ová (2007), bylo zvoleno otevřené kódování. Obsahovou jednotkou pro jednotlivé kódy se dle významu stalo sousloví, věta i celé odstavce přepsaných rozhovorů s účastníky. Metodou papír a tužka jsem k jednotlivým celkům přiřazovala kódy ad hoc. K jednotlivým kódům jsem se v průběhu času vracela, kódy revidovala a dle potřeby upravovala. Jednotlivé hotové kódy jsem následně seskupovala podle podobnosti a souvislostí pod nadřazené kategorie. V průběhu analýzy dat se tak celkem vytvořilo pět kategorií. Ty jsou přehledně společně se svými kódy shrnuty v následující tabulce č. 4.

Tabulka č. 4: Vytvořené kategorie s kódy

Kategorie	Kódy jednotlivých kategorií
Osobnost rodiče	<i>Motivace a vůle; Rodičovská odpovědnost; Vyrovňovací strategie; Vztahy mezi rodiči a dětmi; Spolupráce</i>
Důvod vyhledání pomoci	<i>Historie se opakuje; Nevhodné podmínky; Neschopnost péče; Širší problematika; Finanční a materiální zajištění</i>
Uspokojení potřeb dítěte	<i>Pravidla a řád; Jistota a záruky; Informovanost; Jasná existence</i>
Odraz situace na dítě	<i>Čas hraje roli; Ranec buchet na cestu; Skrytá bolest</i>
Pomoc rodině	<i>Čas hraje roli; Finanční a materiální zajištění; Informovanost; Jistota a záruky; Pravidla a řád; Potřeba spravedlnosti; Přístup</i>

Zdroj: Vlastní zpracování

Nyní popíši, jak se v průběhu zpracovávání nasbíraných dat utvářely jednotlivé kategorie s kódy. Vše doložím příklady ukázek citací či parafrází z některých rozhovorů (s odkazem na účastníka rozhovoru a řádky výskytu informace v přepisu rozhovoru).

Účastníci často hovořili o významu osobnostních předpokladů rodiče pro řešení rodinných problémů. Například: *vyhlídky na zdárné řešení záležití na osobnostních vlastnostech rodičů, na jejich zájmu a na tom, jak se snaží* (R1.81-86); *dobře se nám daří pracovat s rodinami, kde je pevný základ, jsou motivováni k tomu, aby rodina byla znovu kompletní* (R2.88-90); *záleží, jestli ten člověk vůbec má vůli nějakým způsobem se sám sebou zabývat* (R4.45-46); *„tam, kde se chce, tak leccos jde“* (R5.114-115). Takovýmto pasážím byl přiřazen kód „Motivace a vůle“.

Dalším kódem se stala „Rodičovská odpovědnost“, protože byl v rozhovorech kladen důraz na povinnosti rodiče vůči svým dětem. Například to dokumentují tyto úryvky: *„ať je rodič jakýkoliv, pořád je rodič“* (R1.204); *příčinou zanedbávání je, že rodiče nezvládají rodičovskou roli* (R3.32-35).

Mezi účastníky panovaly také názory tohoto druhu: *pokud rodina má nějaké dobré vyrovnávací strategie, funguje tam třeba i širší rodina, tak často se jim to podaří zvládnout bez toho, aby to dítě bylo umístěné do zařízení* (R2.31-33); *rodič neřeší své vlastní problémy, hledá viníka někde jinde* (R4.158-159); *mají problém jinde, než si myslí, nebo nechtějí problém pojmenovat* (R6.309-310). Těmto a podobným výpovědím byl přidělen kód „Vyrovnávací strategie“, protože dokládají to, jak rodiče reagují na existenci problémů a jak přistupují k jejich řešení. Jednou ze špatných vyrovnávacích strategií, o které hovořili účastníci, je popření problému, to nevede k řešení.

Účastníci také mluvili o významu kvality vztahů v rodině. Například: *problémové vztahy, odcizení jednotlivých členů rodiny jsou největším problémem v současnosti* (R2.77-85); *nejvážnějšími problémy jsou vztahy mezi rodiči, když v rodině není pohoda, může to psychicky narušit děti* (R7.36-37). Vznikl tak kód „Vztahy mezi rodiči a dětmi“.

Dalším často zmiňovaným tématem v rozhovorech byla spolupráce rodiče na řešení své problematické situace. Účastníci se vyjadřovali například takto: *nutným předpokladem je vstřícnost a ochota rodiny ke spolupráci, musí být vidět snaha* (R1.569-578); *snaha institucí je marná, pokud ten rodič nemá „alespoň určitou úroveň těch schopností nebo ochoty změnit ten svůj životní styl“* (R2.75-76); *pokud rodič bere instituce za své nepřítelé, je s ním složitá komunikace a také spolupráce* (R4.75-82); *nejstrašnější je, když vidíme, že ta rodina potřebuje pomoc, ale rodiče nejsou ochotni*

(R5.223-224); *pomoc se dá sehnat, když ta rodina chce a plní podmínky spolupráce* (R6.257-258); *„když ta rodina spolupracuje a chce, tak to se dá udělat nejjednodušeji“* (R7.41-42). Tyto výroky byly shrnuty pod kód „Spolupráce“.

Těchto pět kódů (Motivace a vůle, Rodičovská odpovědnost, Vyrovnávací strategie, Vztahy mezi rodiči a dětmi, Spolupráce) se vztahuje k rodiči, k jeho vnitřnímu zaměření, a proto tyto kódy byly zahrnuty pod sjednocující kategorii „Osobnost rodiče“.

Mnohokrát účastníci v rozhovorech hovořili o tom, že sledují přenos stejných či podobných problémů z generace na generaci. Pro úseky výpovědi s tímto obsahem byl vytvořen kód „Historie se opakuje“. Například: *„příběhy se točí v kruzích, často ti rodiče, kteří k nám vlastně umístí dítě, nebo jsou nuceni umístit dítě, tak často třeba sami vyrostli v dětských domovech a nemají funkční rodinu“* (R2.37-39); *matka týrá své děti, tak ty zase budou týrat své děti" - tento model chování opravdu funguje* (R4.179-181); *„ti rodiče tak v podstatě vyrostli“, odtud mají takové návyky ve výchově dětí* (R5.41-43); *„tím, že jejich rodiče neuměli číst jejich potřeby, když byli malí, tak oni nemají pocit, že nechtou potřeby svých dětí“* (R5.71-72); *rodiče nemají rodičovskou zkušenost z vlastního dětství* (R6.46-47); *„už jejich rodiče těch rodičů takhle selhávali“* (R8.198).

Dalším kódem jsou „Nevhodné podmínky“. Účastníci se v rozhovorech dotýkali podmínek, ve kterých žijí jejich klientské rodiny, podmínek, které jim rodinný život neusnadňují. Například se vyjadřovali takto: *„sami nezvládají tu péči o sebe, protože nemají dostatečné schopnosti, nemají samozřejmě i dostatečné zázemí“* (R2.61-63); *jsou v té péči kvůli tomu, že nemůžou sehnat práci nebo prostě nemůžou sehnat levné bydlení* (R7.143-144); *je mnoho rozpadlých rodin, matek samoživitelek* (R8.230).

Účastníci se také zmiňovali o tom, že rodiče nejsou z různých důvodů schopni zajistit základní potřeby dítěte. Například: *za problémy se skrývá menší životní kompetence rodičů* (R2.21-23); *problémem je psychiatrické onemocnění rodiče a finančně drahé léky - finanční problém rodiny, rodič šetří tím, že si nekupuje léky, zhoršuje se jeho stav, selhává v péči o rodinu* (R6.69-78). Takovýmto pasážím rozhovorů byl přiřazen kód „Neschopnost péče“.

Kód „Širší problematika“ vznikl na základě zkušeností účastníků s tím, že rodiny většinou trápí více problémů. Jejich zkušenost dokládají například tyto výpovědi: *„zdánlivě je to vždycky jeden problém, většinou máme zkušenost, že se vždycky za tím hlavním problémem skrývá potom ještě další“* (R1.56); *„v těch rodinách to je vždycky nějaký komplex problémů“* (R3.43); *„těch problémů je tam strašně moc, kdyby tam měli*

jeden problém, tak se do STŘEPu vůbec nedostanou“ (R5.83-84); nikdy to není jeden problém, na ten základní problém dosedá spousta dalších problémů (R8.57-58).

Často účastníky zmiňovanou příčinou rodinných problémů je finanční či materiální nedostatek rodin, který vede k nemožnosti naplňovat potřeby dítěte. Účastníci se v tomto smyslu vyjadřovali například takto: *„nejčastější problémy jsou problémy ekonomické a bytové, které s tím úzce souvisí“ (R1.21-22); „nejčastější problémy, které jsou, nebo příčiny proč se děti dostávají k nám do zařízení, jsou bytové důvody“ (R4.14-15); „když nemáte finance, tak nemáte bydlení“ (R4.58-59).* Pro výroky s tímto obsahem byl přidělen kód „Finanční a materiální zajištění“.

Významu těchto pěti kódů (Historie se opakuje, Nevhodné podmínky, Neschopnost péče, Širší problematika, Finanční a materiální zajištění) odpovídá vytvořená kategorie „Důvod vyhledání pomoci“.

Další sdělení účastníků se týkala toho, co shledávají jako důležité pro děti, a čeho by se dětem mělo ve větší míře dostávat. Tak vznikla kategorie „Uspokojení potřeb dítěte“, kterou tvoří následující kódy (Pravidla a řád, Jistota a záruky, Informovanost, Jasná existence).

Kód „Pravidla a řád“ byl dán výpovědím účastníků, které značily potřebu dítěte ukončit chaos a zmatek, vnést do života dětí pořádek a klid, který je důležitý pro jejich správný vývoj. Například to dokládá tato parafráze: *život v mantinelech dítě zklidní, dá mu jistotu (R1.239-247).*

Do této kategorie patří také kód „Jistota a záruky“. Tento kód se pojí s vyjádřeními, která dokládají význam potřeby cítit se v bezpečí. Účastníci v nich mluvili o důležitosti opěrných bodů pro dobrý psychický stav dítěte. Například: *pokud je dítě na situaci připravené, je mu to vysvětleno, tak snáší odloučení od rodiče snáze (R1.106-108); jakmile děti získají důvěru, začnou se svěřovat (R4.109-110).*

Dalším kódem je „Informovanost“, který popisuje potřebu dítěte orientovat se ve světě a porozumět mu. Například se jedná o tato tvrzení: *důležité je s dítětem mluvit o jeho situaci, nelhat, nedávat marné naděje (R1.308-315); „ty děti ušetřit tomu zklamání“ (R3.215); pokud je dítě zklamané, snažíme se mu situaci vysvětlit, aby to pochopil (R4.168-169).*

Posledním kódem této kategorie je „Jasná existence“. I tento kód značí jednu ze základních potřeb dítěte pro zdravý psychický vývoj, potřebu otevřené budoucnosti. K této potřebě se účastníci vyjadřovali například takto: *rodiče stále jen slibují, dítě neví, jak na tom je, co s ním bude, dostává se do frustrace (R1.176-212); pocit opuštění a*

odložení způsobuje negativní dopady na dítě (R2.116-118); děti se bojí, „že půjdou do dětského domova, když by něco pustily“ a mají strach, co se děje doma, když nejsou doma (R7.72-74).

Účastníci dále hovořili o vlivu délky trvání nevhodného působení na dítě a o věku dítěte, ve kterém se s tímto působením setkává. Například: *„hodně dětí přijímáme až hodně pozdě“ - několik let žijí v úplně dysfunkční rodině, trvá, než si té rodiny někdo všimne (R2.47-50); „nejsmutnější případy jsou ty, kdy se to dítě nepodařilo zachytit včas, přišlo k nám prostě hodně pozdě“ ... pokud to dítě v takovém nejvíce formativním věku žilo nějakým nepřizpůsobivým způsobem, tak vlastně potom má tendenci v tom kruhu pokračovat (R2.123-128).* Výpovědím tohoto charakteru byl přidán kód „Čas hraje roli“.

Dalším tématem, o kterém účastníci mluvili, byly dopady rodinných problémů týkající se zdraví, vývoje a stavu dětí. Působení rodičů na dítě je podstatné pro jeho budoucnost. Sdělení týkající se tohoto tématu byla nazvána kódem „Ranec buchet na cestu“. Například: *„každé dítě si prostě s sebou přináší to, v čem vyrůstalo a co aktuálně řeší“ (R2.108-109); „každé to dítě je max. ovlivněné tou svou rodinnou situací, protože to je svět, ve kterém ono vyrůstá, nic jiného nezná“ (R3.131-132); nejrizikovější pro dítě je „ta psychická deprivace, na kterou se pak nabalují další problémy a pro to dítě je to velká zátěž, velký problém do budoucnosti, přes který má znemožněné jiné možnosti, jiné vývojové úkoly, jiné vývojové úspěchy, ovlivňuje to jeho chování, jeho prožívání, jeho vztahování se ke světu“ (R3.62-66); „to, co umí rodiče, pak předávají svým dětem“ (R5.257-258); „to dítě může mít jakoby vážné, třeba psychické nebo i fyzické problémy po celý život“ (R8.132-133); děti tráví čas jenom v rodině, kde se jakoby vůbec nerozvíjí, dítě je izolované a nemá možnosti rozvoje (R8.76-80).*

Účastníci se často zmiňovali o vážnosti psychického dopadu rodinné situace na dítě. Tak došlo k vytvoření kódu „Skrytá bolest“. Ten byl přiřazen například k těmto částem rozhovorů: *často až psychologické vyšetření odhalí psychické poruchy (R3.126-128); dítě přichází se zdravotními problémy, „plus samozřejmě psychicky na tom je špatně“ (R4. 387-388); děti jsou často zanedbané hlavně psychicky, jsou deprivované situací (R8.113).*

Tyto tři kódy (Čas hraje roli, Ranec buchet na cestu, Skrytá bolest) se vztahují k vlivu rodinných problémů na dítě, a proto byly sjednoceny do kategorie „Odrasle situace na dítě“.

Dále účastníci v rozhovorech poukazovali na význam doby, kdy dojde k pomoci rodině. Například: *kdyby pomoc přišla mnohem dřív, tak by to rodinám pomohlo* (R3.240-241); *rodič přijde o práci, ale nárok na dávku nemá, je bez peněz, až za 3 měsíce mu vznikne nárok, to může být už pozdě, dostává se do pasti dluhů, do kolotoče, který je cestou do pekla* (R4.357-369); *stát by měl více pomáhat rodinám, než k té situaci dojde* (R4.40-41); *pomoc by měla být k dispozici do dořešení situace* (R4.196-203); *„to záleží, v jaké situaci ta rodina přijde, co je na vstupu, ... jak dlouho jsou ty problémy zacyklené“* (R5.132-133). Takovýmto výpovědím byl přidělen kód „Čas hraje roli“. Kód se stejným názvem ale jiným významem se již objevil v předešlé kategorii.

Jelikož častým uváděným problémem rodin byl finanční a materiální nedostatek, není divu, že rodiny, jak uvádí účastníci, preferují finanční a materiální pomoc. To dokládají například následující úryvky z rozhovorů: *důležitější je finanční pomoc, finance na zajištění bydlení, stravy, služeb; nebo kombinace finanční a materiální pomoci* (R1.519-542); *finanční dávky nejsou špatné, pokud rodiče mají dovednosti a umějí s tím vyžít* (R3.252-253); *„obědy dětem“ dobrá akce, šetří rodině finance pro jiné účely* (R6.273-278); *klienti nejčastěji vítají materiální pomoc* (R8.244); *spolupráce s nadacemi, možnost zajistit dětem obědy do škol, finance pro rodinu, finance na kroužky, to vše zlepšuje situaci v té rodině* (R8.178-182). Těmto informacím obsaženým v rozhovorech byl přiřazen kód „Finanční a materiální zajištění“.

Dalšími kódy, které opět vyvstaly při zpracovávání rozhovorů, ovšem v jiné spojitosti než výše uvedené, jsou „Informovanost“, „Jistota a záruky“, „Pravidla a řád“.

Kód „Informovanost“ se ve výpovědích účastníků vztahuje k důležitosti poskytování informací o nároku na určitou pomoc a možnostech pomoci. Například to ilustrují tyto parafráze účastníků: *informace na co je nárok a za jakých okolností* (R1.625-627); *rodiny vítají informační pomoc* (R7.178); *klientům dáme informace, jak to funguje* (R7.197).

Kód „Jistota a záruky“ byl přiřazen k výpovědím, které značily potřebu rodin spolehnout se na určitou jistou záchrannou síť. Například o tom svědčí následující výňatky z rozhovorů: *zabezpečení dostupnosti sociálních bytů* (R1.379-380); *městské části mají fondy pro humanitární účely - naprosto cílená pomoc pro konkrétní rodinu - to je fajn* (R6.230-238); *„aby města měla bydlení pro ohrožené rodiny ... nějaké jako zvýhodněné a třeba i chráněné nějakým způsobem... nějaká přestupní stanice z azylových domů“* (R7.139-140).

Další kód „Pravidla a řád“ se v rozhovorech s účastníky objevil v podobě nutnosti srozumitelnosti platných předpisů. Tento kód se vyskytl například v těchto pasážích rozhovorů: „*tady se ztrácíme v tisících zákonech, nikdo neví, co může, protože se odkazuje jeden na druhého a nerozumí tomu nikdo*“ (R1.637-638); *změna legislativy, existence zákona, který by říkal: „pokud uděláš to a to, pak máš nárok na to a to“* (R1.555-581); „*jsou to zákonodárci, kteří musí měnit tu situaci rodin ... zákony dávají ta pravidla*“ (R6.221-222).

Důležitým požadavkem, který se objevoval v rozhovorech, je nedělat rozdíly v nabídce pomoci. Například: „*pro všechny stejné, aby nedošlo k tomu, že prostě jeden na to má nárok a jeden nemá*“ (R1.410-411); „*rozhodují úředníci, a úředníci rozhodují v každém regionu jinak, každý si to řeší podle svého*“ (R1.425-426); *nestigmatizovat podle etnického původu či vizáže, dávat lidem druhou šanci* (R7.166-169). Tak vznikl kód „Potřeba spravedlnosti“.

Účastníci také hovořili o postoji celé společnosti k řešení rodinných problémů. Například: *lhostejnost okolí k problémům – „pokud budou lidé, kteří se prostě budou to bát řešit ve prospěch toho dítěte, tak se opravdu nikam neposuneme“* (R4.241-242); *je zapotřebí zlepšit individuální přístup k jednotlivým případům* (R4.266); *sociální práce ve formě rad „zařídte si práci, udělejte tohle, tohle a nazdar bazar a za měsíc mi přijďte říct“ nefunguje* (R5.302-304); „*... bydlí v paneláku, kde je prostě spousta lidí, vždyť je museli vidět*“ (R6.133-134); *změna fungování OSPOD, jak jednat s klienty, vyškolené pracovnice, jak efektivně docílit změny u klientů, tlak je kontraproduktivní* (R7.121-124). To vedlo k zavedení kódu, kterým je „Přístup“.

Těchto sedm kódů (Čas hraje roli, Finanční a materiální zajištění, Informovanost, Jistota a záruky, Pravidla a řád, Potřeba spravedlnosti, Přístup) vyjadřuje důležité podmínky pro řešení rodinných problémů. Tyto kódy byly zahrnuty pod kategorii „Pomoc rodině“.

Po vytvoření všech kategorií jsem se rozhodla využít techniku „vyložení karet“, která spočívá v uspořádání vzniklých kategorií a následném sestavení textu. Ten sděluje obsah jednotlivých kategorií a objasňuje souvislosti mezi nimi. Kategorie jsem uspořádala do paradigmatického modelu, který mi posloužil jako pomůcka výkladu zkoumaného jevu. Paradigmatický model, jak ho popisuje Švaříček se Šed'ovou (2007), se skládá z následujících položek: příčinné podmínky → jev → kontext → intervenující podmínky → strategie jednání a interakce → následky. Model umožňuje o datech

systematicky přemýšlet a vzájemně je k sobě vztahovat. Vytváření tohoto modelu se děje pomocí axiálního kódování, které navazuje na otevřené kódování a slouží jako pomůcka při třídění dat. V podstatě se jedná o proces, kdy kategorie vzniklé otevřeným kódováním přiřazujeme jednotlivým položkám paradigmatického modelu.

Vzhledem k tomu, že se mi podařilo provést rozhovory s dvěma skupinami pracovníků, rozhodla jsem se data podrobit analytické strategii konstantní komparace. Pro účely komparace byly výchozí přepisy rozhovorů redukovány skrze parafrázování a sumarizování do podoby textů, které vyjadřují názory a zkušenosti jednotlivých respondentů vztahující se k výše stanoveným výzkumným otázkám. Tyto výtahy jsou připojeny v příloze D. Pro přehlednost byla data získaná z rozhovorů, která jsou důležitá pro mé výzkumné šetření, shrnuta v tabulkách a následně porovnávána. Tabulky jsou k dispozici v příloze E.

6.7 Interpretace kvalitativních dat

Nyní budou interpretována získaná a analyzovaná data od účastníků rozhovorů. Jak bylo výše uvedeno, jednotlivé kategorie vzniklé kódováním byly uspořádány do paradigmatického modelu, aby na jeho základě mohly být snadněji objasněny vzájemné vztahy mezi nimi a mohlo dojít k „vyložení karet na stůl“. Dále zde budou interpretovány výsledky komparace rozhovorů dvou skupin účastníků.

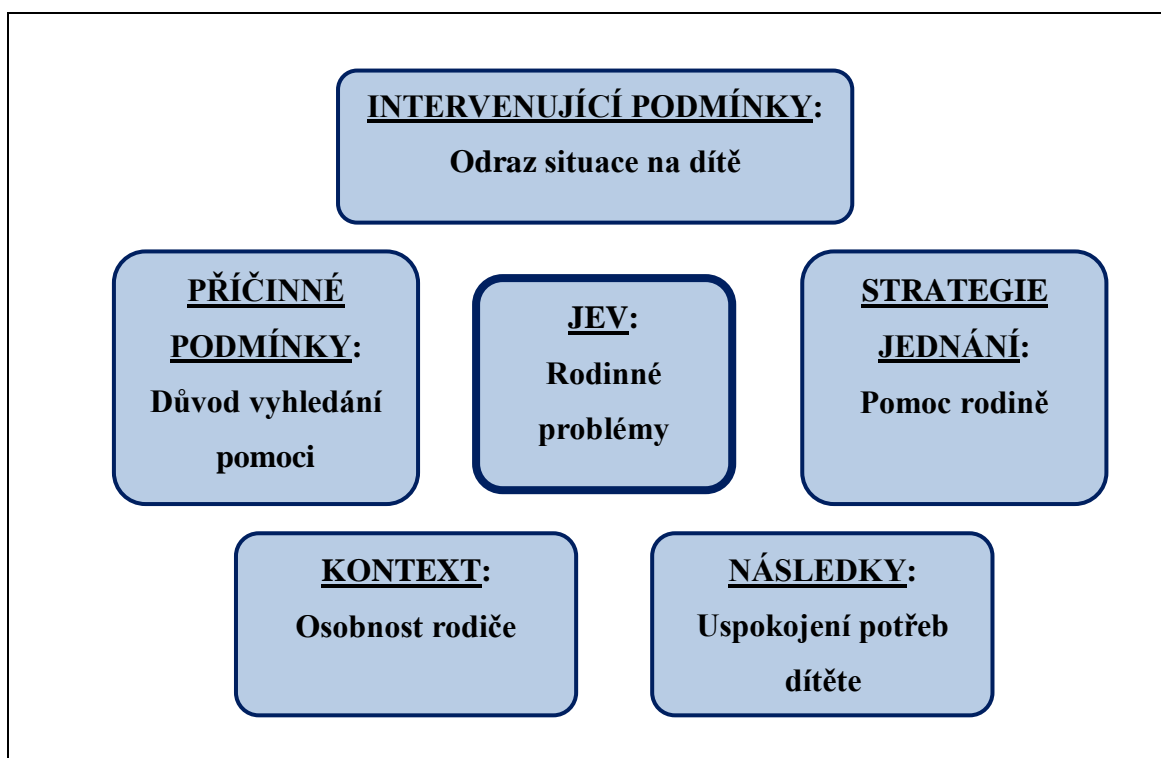
Popis paradigmatického modelu:

Jevem, kterým se zabývá výzkumné šetření, jsou rodinné problémy. Ty byly již výše specifikovány jako nezaviněné dítětem, avšak dopadající na jeho vývoj a zdraví. Tím, co způsobuje rodinné problémy, tzv. příčinnými podmínkami, jsou jednotlivé důvody vyhledání pomoci (rodinná historie, nevhodné podmínky, neschopnost péče, finanční a materiální zajištění rodiny a širší problematika).

Závažnost rodinných problémů je dána kontextem, celým souborem vnitřních faktorů rodiče, které zde byly nazvány osobností rodiče. Čím nižší úroveň těchto faktorů rodič disponuje, tedy čím více se tyto faktory vyskytují v záporné části pomyslné osy, tím k vážnějším problémům z hlediska jejich negativních dopadů na dítě dochází. Osobnost rodiče je v našem modelu charakterizována těmito faktory: motivace a vůle jednat v zájmu dítěte, přijetí rodičovské odpovědnosti, používané vyrovnávací strategie, vztahy s dětmi, snaha spolupracovat na řešení.

Intervenující podmínky jevu, které následně vedou k určitému jednání, představují odraz situace na dítě. Tyto podmínky lze konkretizovat jako čas, vybava dítěte pro život, způsobená bolest. Reakcí na rodinné problémy s jejich podmínkami je nabídka pomoci rodině. Strategie jednání, která se snaží jev zvládnout, je ovlivněna časem, kdy pomoc přijde, důležitá je informovanost o možnostech pomoci, určitá pravidla a řád poskytování pomoci, existence jistoty a záruk, že tu je nárok na pomoc, spravedlivé nabídnutí a přerozdělení pomoci, přístup státu, institucí a společnosti k poskytování pomoci, finanční a materiální zajištění rodin. Následkem vhodné strategie jednání je uspokojení potřeb dítěte. Těmito potřebami jsou pravidla a řád, jistota a záruky, informovanost, jasná existence.

Obrázek č. 1: Paradigmatický model

Zdroj: Vlastní zpracování

Vyložení karet:

V rodinách se po generace objevují více méně stejné problémy. Pokud rodiče ze svého dětství nemají dobré zkušenosti, zkušenosti s fungující rodinou, vstřícným prostředím, tak hrozí s vysokou pravděpodobností, že ani oni nebudou schopni dopřát tuto pozitivní zkušenost svým dětem. Dochází tak ke vzniku řetězce opakování historie. Tento jev se nazývá transgenerační přenos. Rodinnou zátěží jsou nevhodné podmínky,

ve kterých rodina žije, a nedostatečné finanční a materiální zajištění, se kterým se potýkají. Rodiče tak z různých důvodů nejsou schopni potřebné péče o děti. Je to celá široká problematika, která trápí rodiny, a neumožňuje jim „bezproblémový“ a (plno)hodnotný život. Nejen to vše vede rodiny s jejich problémy do rukou odborníků, kteří se jim snaží pomoci.

Hlavní pozornost se věnuje prospěchu dítěte v rodině. Každý rodinný problém se samozřejmě projevuje na zdraví, vývoji a stavu dítěte. Míra odrazu nepříznivé rodinné situace záleží na délce vlivu a také na věku dítěte. Každé dítě si ze své rodiny a dětství nese pomyslný „ranec“, který je naplněný zkušenostmi, vzpomínkami a vším, co mu bylo rodinou předáno. S tímto vybaveným „rancem“ se vydává na svou cestu životem. Nešťastné dětství představuje především duševní bolest, která může přetrvávat v jeho budoucím životě.

Dítě je v naší společnosti právně chráněné mnohými dokumenty, a proto je naší prioritou jednat v zájmu dítěte. Celý proces pomoci dítěti, respektive rodině, je ovlivněn osobností rodiče. Jeho motivace a vůle řešit rodinné problémy představuje první z důležitých faktorů. Tam, kde není motivace, vůle či ochota řešit svůj problém, se stěží navazuje účinná spolupráce. Motivace a vůle rodiče může být v ideálním případě podpořena vztahy a poutem, které existují mezi rodiči a dětmi. Důležitou roli v tom, zda bude možné rodinné problémy řešit, hraje schopnost rodiče přijmout svou rodičovskou odpovědnost. Každá rodina má určité vyrovnávací strategie, které v náročných či krizových životních situacích uplatňuje. Tyto strategie přebíráme od svého okolí nebo si je sami vytváříme. Některé z nich jsou účinné, jiné naopak situaci ještě zhoršují. Pokud rodina disponuje vhodnými vyrovnávacími strategiemi, často si je schopna pomoci sama. Všechny tyto kvality rodiče ovlivňují závažnost a délku trvání problémů a jejich dopadů.

Úkolem pomáhajících institucí je přivést rodiny na správnou cestu řešení. Úspěšnost pomoci je závislá především na době, kdy je poskytnuta. Dřívější pomoc zpravidla znamená menší následky a snazší návrat do normálu. Existence určité možné pomoci představuje pro rodiny jistotu, která je jednou ze základních potřeb jejich fungování. Aby se rodina mohla obrátit pro pomoc, musí být informována o této možnosti, důležité pro nabízení a fungování pomoci jsou pravidla a řády. Ty mají většinou podobu zákonů. Je důležité, aby byly srozumitelné a aby byly dodržovány. Přístup pomáhajících institucí k potřebným musí být spravedlivý a zároveň jednotlivé případy řešeny individuálně.

Následkem veškerých snah je v optimálním případě spokojenost všech členů rodiny, ale především uspokojení základních potřeb dětí. Děti, aby se cítily v bezpečí, potřebují určitá pravidla a řád, které se dodržují. Jistotou a zárukou jsou mu jeho blízcí, se kterými je spojena jeho budoucí existence. Když se v rodině něco děje, dítě to může prožívat jako ohrožení, a proto potřebuje pravdivé informace o vzniklé situaci.

Interpretace komparovaných dat:

Konkrétní poznatky z praxe o zkoumaném jevu přináší porovnání názorů a zkušeností dvou skupin účastníků rozhovorů. Zjištěné informace, byly zaneseny do tabulky č. 5. V tabulce jsou ve sloupcích shrnuty názory a zkušenosti obou skupin účastníků v pěti oblastech. Jedná se o oblast problematiky, se kterou se jednotliví účastníci při své práci setkávají; o oblast, kterou vnímají jako jádro problému; o oblast odrazu rodinné situace na dítě; o oblast současné intervence rodinných problémů; a o oblast možných opatření, která by zlepšila situaci rodin a jejich problémů. Do tabulky byla zanesena data, která se v rozhovorech jednotlivých účastníků opakovala, a jednotlivé návrhy na řešení. Podkladem pro konstatování se stala provedená komparace dat shrnutých v této tabulce.

Pracovníci obou skupin se převážně setkávají se špatnou ekonomickou a bytovou situací rodin, dále se zanedbáváním péče o děti, problematikou neúplných rodin a závislostí rodiče na návykových látkách. Pracovníci sanující rodiny častěji také řeší administrativní nedostatky, které působí rodině různé potíže. Obě skupiny účastníků se shodují v názoru, že se rodiny do problémů dostávají z důvodu chybných vzorů, které byly rodičům předkládány v době jejich dětství. Stejně podstatným důvodem shledávají nedostatečnou motivaci a vůli řešit problém. Pracovníci ZDVOP se setkávají také s jedinci, kteří si odmítají připustit problém, či svalují vinu na jiné. Pracovníci sanující rodiny si uvědomují, že rodiny se do jejich péče dostávají také z důvodu velkého množství problémů, které rodiny trápí, tedy jejich neschopnost úspěšně řešit problémy v jejich počátcích. Z výpovědí vyplývá, že pracovníci ZDVOP častěji než pracovníci zabývající se sanací rodiny sledují na dětech i závažnější dopady. To je logické, protože dítě přicházející do ZDVOP musí opustit rodinu z důvodu jeho ohrožení. Naopak tam, kde nejsou dopady na dítě tak vážného rázu, může dítě během práce s rodinou v ní zůstat. Jedná se o psychické obtíže dětí, sklon k sebepoškozování a sebevražedné tendence. Obě skupiny spatřují určitý odraz rodinné situace u každého dítěte. Ten se například projevuje zhoršeným prospěchem a chováním ve škole, citovými problémy.

Jako jeden ze závažných negativních dopadů nevhodné péče považují opakování chyb rodičů.

Úroveň současné intervence, která je rodinám nabízena, hodnotí jako dobrou. Avšak stále je co vylepšovat. Je nedostatek služeb v terénu, je zapotřebí zlepšovat spolupráci mezi odborníky. Mezi účastníky se nejčastěji objevovaly návrhy na vytvoření širší nabídky sociálního bydlení, návrhy na zavedení služby podporující rodiče v jejich rodičovských rolích po celé dětství dětí buď v rámci podpůrného bydlení, nebo ve formě asistenční služby. Dále se objevovaly nápady na vylepšení systému poskytování dávek, důraz je kladen na spravedlivý přístup a podporu individuálních rodin v tíživé situaci. Na naplňování potřeby podpory vztahů v rodinách se může instituce podílet prostřednictvím organizování pro-rodinných aktivit a prostřednictvím zajištění dostupnosti kvalitních odborných služeb všem.

Tabulka č. 5: Srovnání názorů a zkušeností pracovníků ZDVOP s pracovníky sanace rodiny

	Pracovníci ZDVOP	Pracovníci sanující rodiny
Problematika, se kterou se v práci setkávají	špatná ekonomická a bytová situace, vztahové problémy, rozvod, zanedbání péče o děti, syndrom CAN, závislost rodiče, zdravotní důvody	závislost rodiče, bytová problematika, ekonomická problematika, špatné finanční hospodaření, zanedbávání péče o děti, problematika neúplné rodiny, nevyřízené nebo chybějící doklady
Jádro problému	špatné osobnostní vlastnosti rodiče, malá motivace a vůle rodiče řešit problém, malý zájem o dítě, chybný vzor v rodině, neuvědomování si existence problému	chybný vzor v rodině, malá motivace a vůle rodiče řešit problém, zahlcenost rodiče problémy
Odraz rodinné situace na dítě	psychické a citové problémy, sebepoškozování, známky zanedbání péče, odraz v budoucím rodičovském chování	odraz v budoucím rodičovském chování, přebírání rodičovské role, zhoršený prospěch a chování ve škole, psychické a fyzické problémy
Současná intervence	široká nabídka služeb, nedostatek pracovníků v terénu, slušná úroveň opatření rodinné politiky	důležitá materiální a finanční pomoc rodinám, spolupráce s dalšími institucemi, doprovody rodičů na úřady
Možná opatření	potřeba dostupnosti sociálních bytů, podpůrného bydlení pro rodiny s dětmi, zajištění spravedlnosti při poskytování sociálních dávek, potřeba zlepšit finanční pomoc potřebným rodinám, potřeba větší informovanosti, zpřehlednění legislativy, potřeba zlepšit vztahy v rodině, zlepšení prevence, potřeba zlepšit společenský dohled a občanskou odpovědnost, zavedení částečné pracovní povinnosti	změna legislativy, potřeba zaměření pomoci na konkrétní rodiny, potřeba vyřešit problematiku dlužných alimentů, potřeba více terénních služeb, změna přístupu sociálních pracovníků na OSPOD ke klientům, potřeba zajistit zvýhodněné a chráněné bydlení pro rodiny s dětmi, potřeba posílení vztahů v rodině, potřeba asistenční služby pro rodiny dostupné po celé dětství jejich dětí, potřeba kvalitních služeb odborníků zdarma

Zdroj: Vlastní zpracování

6.8 Shrnutí

V této kapitole budou shrnuty podstatné poznatky, které byly získány výzkumným šetřením, a bude odpovězeno na jednotlivé výzkumné otázky.

Výše popsané výzkumné šetření proběhlo ve dvou fázích. V první fázi na základě analýzy zpráv o činnosti Fondu ohrožených dětí za roky 2010 – 2014 bylo konstatováno, že nejčastěji řešenými rodinnými problémy na pobočkách Fondu ohrožených dětí jsou v tomto pořadí hmotná nouze, rozvod, bytová nouze a zanedbávání péče o dítě.

V druhé fázi byly provedeny rozhovory s vedoucími a sociálními pracovníky zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a s pracovníky, kteří provádějí sanaci rodiny. Zpracování rozhovorů vedlo k vytvoření obecného náhledu na problematiku rodinných problémů a k zodpovězení výzkumných otázek.

V rámci výzkumného šetření vyvstaly jisté kódy a kategorie, které komentují, v čem spočívá celá problematika. Objasňují, kde jsou největší obtíže a jaké následky často přinášejí. Celá problematika může připomínat tzv. začarovaný kruh. Vše začíná v dětství každého dítěte. Dítě se ve své rodině setkává s určitými vzory chování, to, co prožívá v rodině, je významné pro utvoření jeho náhledu na svět a zkušeností pro budoucí život. Rodičům dítěte však mohou životní cestu zkřížit jisté obtíže, problémy. Ty mohou být způsobeny nepříznivou vnější situací nebo špatnými vnitřními faktory či dokonce jejich vzájemnou kombinací. Problémy se prohlubují a způsobují jistou újmu všem členům rodiny. Nejcitlivějším a na rodinném fungování nejzávislejším členem rodiny je dítě, proto se odraz nepříznivé situace projevuje především na něm. Pokud však k pomoci rodině nedojde včas, či pokud není úspěšná, dítě se v průběhu svého života nesetká s příznivými podmínkami, hrozí riziko vzniku tzv. začarovaného kruhu. Děti jednoho dne vyrostou a založí si vlastní rodinu. Jelikož však ze svého dětství si odnášejí špatný model rodičovského chování, opakuji nevědomky stejné chyby, jaké dělali jejich rodiče. Z tohoto začarovaného kruhu je složité se vymanit. V těchto případech by se ke slovu měla dostat institucionální a odborná pomoc. Naším úkolem je zaměřit se na prevenci opakování stejných chyb, nedovolit, aby docházelo k zacyklení rodinných problémů.

Odpovědi na výzkumné otázky:

1) Jaké jsou důvody umístění dětí do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc z pohledu jejich pracovníků?

Na základě provedeného výzkumného šetření bylo zjištěno, že nejčastějšími důvody umístění dítěte do takového typu zařízení bývá finanční a bytová problematika, neschopnost rodiče poskytnout dítěti náležitou péči. Často se stává, že za udaným důvodem umístění dítěte do zařízení se skrývá jiný vážný problém rodiny, například se jedná o závislosti na návykových látkách a vztahové problémy v rodině.

2) *Které závažné problémy identifikují sociální pracovníci pracující s ohroženými dětmi a jejich rodinami při své práci?*

Vážnými problémy, které za jednotlivými případy pracovníci vidí, jsou narušené vztahy a vazby v rodině, nemotivovanost a slabá vůle rodičů řešit aktivně svou situaci, převzaté chybné vzory rodičovského chování, kterého byli rodiče svědky v období svého dětství, a na to navazující transgenerační přenos.

3) *Jaké dopady rodinných problémů na dítě shledávají sociální pracovníci, kteří pracují s ohroženými dětmi a jejich rodinami?*

Pracovníci se při své práci setkávají s různými dopady rodinných problémů na dítě, záleží na typu problému a délce jeho negativního působení. Jedná se převážně o dopady zdravotního a psychického charakteru. Za nejvážnější následky nepříznivé rodinné situace označují psychické dopady a následky, které si dítě nese po celý život.

4) *V jaké oblasti dle názoru a zkušeností sociálních pracovníků pracujících s ohroženými dětmi a jejich rodinami existuje potenciální prostor pro zlepšení situace současných rodin?*

Možnosti zlepšení sociální pracovníci shledávají v oblasti legislativní, v oblasti bytové politiky, v oblasti služeb pro rodiny s dětmi, v oblasti vzájemných mezilidských vztahů.

Sociální pracovníci přicházejí s konkrétními návrhy, například rozšířením terénních služeb, rozšířením nabídky kvalitních služeb pro rodiny s dětmi v tíživé situaci zdarma, vznikem asistenční služby podporující a doprovázející rodinu s problémy v jejím fungování, rozšířením nabídky sociálního bydlení pro rodiny s dětmi, vytvořením dlouhodobého chráněného a podporovaného bydlení pro rodiny s dětmi a zlepšením finanční pomoci rodinám s dětmi.

7 Závěr

V diplomové práci jsem se věnovala problémům současných rodin, které se svými důsledky dotýkají dětí. Snažila jsem se zdůraznit význam rodiny pro dítě, jeho zdraví a vývoj. Ideálem je klidné a láskyplné prostředí rodiny s navázanými kvalitními vztahy mezi jednotlivými členy. Rodina má uspokojovat základní potřeby dítěte, dávat mu pocit jistoty a bezpečného zázemí. Pro naplnění těchto potřeb je pro dítě důležité trávit dostatek času společně se svými rodiči. Rodiče by měli pomocí správných vzorů připravovat děti na život a na budoucí rodičovství.

Problémem pro uskutečnění výzkumného šetření se stalo získání dostatečného počtu účastníků, to bylo zkomplikováno špatnou situací oslovených zařízení, které se v současné době potýkají s nedostatkem pracovníků a velkým množstvím případů. Další samotný průběh byl bez těžkostí. Pracovníci byli vcelku rádi, že mohli sdělit své názory a své praktické zkušenosti. Cenili si zájmu o jejich práci a možnosti vyjádřit své návrhy.

Informace, které přináší výzkumná část této diplomové práce, jsou interpretací souhrnu názorů a zkušeností jen osmi pracovníků z praxe pomoci ohroženým dětem a jejich rodinám, ale přesto jsou v souladu s poznatky současné dostupné odborné literatury, kterou ovšem i doplňují o svou specifickou zkušenost, podněty na zlepšení.

Poznatky teoretické a výzkumné části práce se shodují v názoru, že závažnost rodinných problémů tkví převážně v neschopnosti rodičů poskytnout dítěti řádné a podnětné prostředí pro jeho zdravý vývoj. Tato neschopnost bývá zapříčiněna nepříznivou socioekonomickou situací rodiny, nebo nevhodnými osobnostními předpoklady rodiče, nebo tím, že rodiče nikdo nenaučil být rodiči. Působení rodičů, tak může zapříčinit určité negativní odchylky, může se odrazit ve fyzickém, psychickém i sociálním vývoji dítěte.

Provedené výzkumné šetření přineslo zjištění, že nejčastějším důvodem příjmu dítěte do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc bývá finanční a bytová problematika. Dle odborníků by tato problematika neměla být důvodem k návrhu na umístění dítěte mimo rodinu. Pokud v rodinách není ještě jiná závažná obtíž, která by narušovala jejich fungování, měla by tato problematika jít vyřešit snadněji bez nutnosti oddělení členů rodiny.

Další zjištění potvrzují tvrzení O. Matouška (2005), že převážnou část nevhodného zacházení s dětmi představuje zanedbávání. Zanedbávání bývá často spojeno právě s finanční a bytovou problematikou, ale také s neschopností rodiče zajistit

péči o dítě z jiných důvodů (např. osobnostní nezralost, chybějící zkušenosti, psychické onemocnění).

Výzkumné šetření přineslo mnoho různých nápadů, co by mohlo pomoci řešit rodinné problémy. Zde v závěru práce připomenu ty, které se mi zdají jako podnětné pro možnou budoucí realizaci. Navrhovaná opatření se zaměřují na řešení špatné finanční a bytové situace rodin a určité formy zanedbávání péče o dítě. Tyto problémy, a tedy i důvody vyhledání pomoci v zařízeních pro okamžitou pomoc dětem nebo vyhledání služby sanace pro rodiny, jsou dle účastníků rozhovorů do určité míry řešitelné. Jedná se o zajištění dostupnosti většího množství sociálních bytů, existenci nového typu zařízení azylového či podpůrného bydlení, které by nabízelo rodinám stabilní zázemí do dospělosti dítěte a také možnost využití služeb podporujících rodinné fungování, naplňování rodičovských rolí. Jinou alternativou je vznik nové dlouhodobé asistenční (doprovázecké) služby pro rodiny s dětmi, která by též byla k dispozici rodinám po celou dobu dětství jejich dětí. Další možná opatření se týkají vyplácení sociálních dávek. Jeden z účastníků přichází s návrhem, jak předcházet zneužívání dávek. Dávky by rodiči nebyly fyzicky vypláceny, peníze by byly převáděny rovnou na účet pronajímatele bydlení, zbytek dávky by byl k dispozici na speciální platební kartě určené pouze k placení potravin. Jednalo by se o jistou kontrolu nad tím, na co bude peněžitá dávka použita. Jiní účastníci přichází s nápadem jisté povinnosti rodiče vytvářet určitou protihodnotu za přijatou dávku. Jedná se o zavedení jakési částečné pracovní povinnosti či výkon veřejně prospěšných prací. Tento požadavek tkví v tom, že každý by si měl pomoc zasloužit, být též aktivní a ne se jen spoléhat na jistý stálý příjem bez přičinění. Určitý řád, který zajistí pravidelná práce představuje, by mnoha rodinám pomohl vrátit se do běžného rytmu života. S nárokem na vyplácení dávek a nárokem na jinou pomoc se pojí i požadavek na přehledná, jasná a srozumitelná pravidla, o kterých by byla široká veřejnost informována.

Otázka pomoci rodinám nespočívá jen na bedrech státu a institucí. Důležitá je celková společenská atmosféra, zájem o druhé. Řešení otázky pomoci spočívá především na vůli, ochotě a spolupráci každého jedince.

Myslím si, že podobná šetření tomu, které jsem provedla, by měla na regionální úrovni probíhat s určitou pravidelností v rámci zjišťování potřeb a současného stavu rodin s dětmi. Problémy se samozřejmě v průběhu času mohou měnit, a tak je zapotřebí tomu přizpůsobovat nabídku opatření a pružně reagovat na tyto změny.

8 Seznam použitých zdrojů

BARVÍKOVÁ, J., PALONCYOVÁ, J. *Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc – umístování dětí, podmínky péče o děti, financování provozu*. 1. vyd. Praha: VÚPSV, 2012. 112 s. ISBN 978-80-7416-100-1.

BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny: sociální práce s dysfunkčními rodinami*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 152 s. ISBN 978-80-7367-392-5.

BOKOVÁ, L. a kol. *Rodiče, děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011. 126 s. ISBN 978-80-904920-1-1.

ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993. 415 s. ISBN 80-7066-534-3.

DANIEL, B., TAYLOR, J. *Child Neglect: Practice Issues for Health and Social Care*. London: Jessica Kingsley Publishers, 2004. 352 s. ISBN 9781843101604.

DUNOVSKÝ, J. *Dítě a poruchy rodiny*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1986. 140 s.

DUNOVSKÝ, J. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Praha: MPSV ČSR, 1986. 81 s.

DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. 1. vyd. Praha: Grada, 1995. 248 s. ISBN 80-7169-192-5.

GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. 1. vyd. Praha: Grada, 2006. 108 s. ISBN 80-247-1316-0.

HAVIGER, J., HAVIGEROVÁ, J. M., LOUDOVÁ, I. *Lexikální stopa pojmu rodina*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 133 s. ISBN 978-80-7435-429-8.

HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 2. vyd. Praha: Grada, 2015. 400 s. ISBN 978-80-247-4674-6.

HŮLOVÁ, K. Předlužení. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. s. 336-338. ISBN 978-80-262-0366-7.

Klokánek. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 12.9.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/nase-cinnost/klokánek>>.

KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. Sociální práce s osamocenými rodiči. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 43-55. ISBN 80-7367-002-X.

LANGMEIER, J., BALCAR, K., ŠPITZ, J. *Dětská psychoterapie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2000. 432 s. ISBN 80-7178-381-1.

LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. 4. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

LOVASOVÁ, L., HELLEBRANDOVÁ, K., HANUŠOVÁ, J. *Děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005. 142 s. ISBN 80-239-4482-7.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. 1. vyd. Praha: Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X.

MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. 1. vyd. Praha: Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.

MATĚJKOVÁ, B., PALONCYOVÁ, J. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005. 79 s. ISBN 80-210-3630-3.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. 124 s. ISBN 80-901424-7-8.

MATOUŠEK, O. Sociální práce se zneužívanými, týranými a zanedbávanými dětmi a jejich rodinami. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 27-41.

ISBN 80-7367-002-X.

MATOUŠEK, O. Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 75-87. ISBN 80-7367-002-X.

MATOUŠEK, O. Sociální práce s rodinou. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. s. 302-304. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, O. Rozvod / rozchod dospělých partnerů. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. s. 362-363.

ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, O. Psychické trauma u dětí. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. s. 366-368. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 184 s. ISBN 978-80-7367-739-8.

MITCHELL, E. *Finanční podpora rodin s dětmi v České republice v evropském kontextu*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2010. 136 s.

ISBN 978-80-7330-183-5.

MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. 324 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2008. 194 s. ISBN 978-80-210-4550-7.

Národní koncepce rodinné politiky. Praha: MPSV ČR, 2005. 59 s. [cit. 31.7.2014].
Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/2125/koncepce_rodina.pdf>.

Národní koncepce podpory rodin s dětmi. Praha: MPSV ČR, 2009. 36 s. [cit. 4.1.2016]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf>.

NAVRÁTILOVÁ, J. Azylové domy pro matky s dětmi. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce.* 1. vyd. Praha: Portál, 2013. s. 428-430. ISBN 978-80-262-0366-7.

NOVOTNÁ, V., FEJT, V. *Sociálně-právní ochrana dítěte.* 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2009. 256 s. ISBN 978-80-86723-77-8.

PAZLAROVÁ, H. Nevhodné zacházení s dítětem. In: MATOUŠEK, O. a kol. *Encyklopedie sociální práce.* 1. vyd. Praha: Portál, 2013. s. 363-365. ISBN 978-80-262-0366-7.

PETERKOVÁ, M. Výchovné styly v rodině. [online]. Psychologie psyx.cz [cit. 8.12.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.psyx.cz/vychovne-styly-v-rodine/>>.

POLÁKOVÁ, O. Rodinná politika. In: KREBS, V. *Sociální politika.* 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2010. s. 381-405. ISBN 978-80-7357-585-4.

Pomoc ohroženým dětem. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 17.6.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/nase-cinnost/pomoc-ohrozenym-detem>>.

Poslání a činnost STŘEPu. [online]. STŘEP České centrum pro sanaci rodiny [cit. 2.11.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.strep.cz/cs/index.php?page=poslani-a-cinnost>>.

PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení.* 2. vyd. Praha: G plus G, 1999. 186 s. ISBN 80-86103-21-8.

PTÁČEK, R., KUŽELOVÁ, H., ČELEDOVÁ, L. *Vývoj dětí v náhradních formách péče.* Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011. 56 s. ISBN 978-80-7421-040-2.

ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče.* 1. vyd. Praha: Portál, 2013. 176 s. ISBN 978-80-262-0343-8.

SCHMIDOVÁ, K. Týrané a zneužívané děti a dospívající. In: BUKOVSKÁ, L. a kol. *Děti a jejich problémy III*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2010. s. 37-58. ISBN 978-80-254-6840-1.

SKOPALOVÁ, J. *Rodinná problematika*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 55 s. ISBN 978-80-244-4037-8.

Směrnice Auditů rodin & zaměstnání. [online]. Audit rodin & zaměstnání [cit. 4.1.2016]. Dostupné z WWW: <<http://auditrodina.mpsv.cz/index.php/smernice/category/1-audit-rodina-a-zamstnanieeee.pdf?download=2%3Asmernice-audit-rodina-a-zamestnani>>.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7367-250-8.

STANĚK, M. *Monitoring problematiky ohrožených dětí v České republice*. Praha: Nadace Sirius, 2008. 50 s. ISBN 978-80-902847-0-8.

Stanovy FOD. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 17.6.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/o-nas/stanovy-fondu-ohrozenych-deti>>.

STŘEP. [online]. STŘEP České centrum pro sanaci rodiny [cit. 2.11.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.strep.cz/cs/>>.

System státní sociální podpory. [online]. Integrovaný portál MPSV [cit. 6.1.2016]. Dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/ssp>>.

ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. 1. vyd. Praha: Grada, 2010. 184 s. ISBN 978-80-247-3181-0.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TEYBER, E. *Děti a rozvod: jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007. 227 s. ISBN 978-80-7255-163-7.

TRPIŠOVSKÁ, D., VACÍNOVÁ, M. *Sociální psychologie: vybraná témata*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007. 156 s. ISBN 978-80-86723-30-3.

VANÍČKOVÁ, E., HADJ-MOUSSOVÁ, Z., PROVAZNÍKOVÁ, H. *Násilí v rodině: syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. 1. vyd. Praha: MPSV ČR, 1995. 80 s. ISBN 80-85529-17-3.

VYMĚTAL, J. *Úzkost a strach u dětí: jak jim předcházet a jak je překonávat*. Praha: Portál, 2004. 184 s. ISBN 80-7178-830-9.

ZELENÁ, M., KLÉGROVÁ, A. *Podpora rodiny*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 32 s. ISBN 80-86991-67-9.

Zpráva o činnosti za rok 2010. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 12.9.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/o-nas/2010>>.

Zpráva o činnosti za rok 2011. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 12.9.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/o-nas/2011>>.

Zpráva o činnosti za rok 2012. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 12.9.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/o-nas/zprava-o-cinnosti-za-rok-2012>>.

Zpráva o činnosti za rok 2013. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 12.9.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/o-nas/zprava-o-cinnosti-2013>>.

Zpráva o činnosti za rok 2014. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 17.6.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/o-nas/zprava-o-cinnosti-za-rok-2014>>.

24 LET FOD. [online]. Fond ohrožených dětí [cit. 12.9.2014]. Dostupné z WWW: <<http://www.fod.cz/o-nas/23-let-fod>>.

9 Seznam tabulek, grafů a příloh

Tabulky:

Tabulka č. 1: Charakteristika účastníků ZDVOP FOD Klokánek

Tabulka č. 2: Charakteristika účastníků sanujících rodiny (z organizace STŘEP a Proxima Sociale)

Tabulka č. 3: Počty jednotlivých problémů řešených na pobočkách FOD v letech 2010 – 2014

Tabulka č. 4: Vytvořené kategorie s kódy

Tabulka č. 5: Srovnání názorů a zkušeností pracovníků ZDVOP s pracovníky sanace rodiny

Grafy a obrázky:

Graf č. 1: Vývoj počtu řešených případů jednotlivých rodinných problémů na pobočkách FOD

Obrázek č. 1: Paradigmatický model

Přílohy:

Příloha A: Přehled rizikových faktorů pro vznik nevhodného zacházení s dítětem na straně rodiče, dítěte a situace

Příloha B: Baterie otázek hloubkového polostrukturovaného rozhovoru

Příloha C: Ukázky přepisů provedených rozhovorů

Příloha D: Výtah názorů a zkušeností jednotlivých pracovníků získaných z rozhovorů k jednotlivým výzkumným otázkám

Příloha E: Interpretace rozhovorů

Přílohy

Příloha A: Přehled rizikových faktorů pro vznik nevhodného zacházení s dítětem na straně rodiče, dítěte a situace

1) Riziko na straně RODIČE

- a) Faktory, jež mohou způsobit TÝRÁNÍ
 - prožívání akutního nebo chronického stresu;
 - odchylný vývoj osobnosti;
 - agresivita, impulzivita;
 - závislost na alkoholu nebo drogách;
 - nezralost;
 - psychické onemocnění;
 - transgenerační přenos.

- b) Faktory, jež mohou způsobit ZANEDBÁVÁNÍ
 - somatické nebo psychické onemocnění, handicap;
 - mentální retardace;
 - závislost na alkoholu nebo drogách;
 - pracovní přetížení nebo jiné zájmy mimo rodinu;
 - nevyspělost;
 - hmotná bída, nezaměstnanost;
 - deprivace nebo subdeprivace;
 - transgenerační přenos.

- c) Faktory, jež mohou způsobit ZNEUŽÍVÁNÍ
 - sexuální deviace;
 - oslabená sebekontrola;
 - sexuální hyperaktivita;
 - závislost na alkoholu nebo drogách;
 - transgenerační přenos.

2) Riziko na straně DÍTĚTE

a) Faktory, jež mohou způsobit TÝRÁNÍ

- dráždivost, zlostnost, neklid, impulzivita;
- výkyvy nálad;
- mentální retardace;
- tělesná neobratnost, nešikovnost;
- neprospěch ve škole.

b) Faktory, jež mohou způsobit ZANEDBÁVÁNÍ

- somatické onemocnění;
- mentální retardace;
- pasivita, nenápadnost;
- omezená schopnost sociální odezvy.

c) Faktory, jež mohou způsobit ZNEUŽÍVÁNÍ

- mazlivost;
- koketnost.

3) Riziko na straně SITUACE

→ akutní stres dospělého z důvodu:

- rodinného konfliktu;
- rozvodového sporu;
- závislosti na alkoholu nebo drogách;
- hmotné bídy;
- nezaměstnanosti;
- sociální nejistoty;
- zklamání z vlastní neúspěšnosti;
- stísněného životního prostoru;
- společenské izolovanosti;
- fyzické a psychické vyčerpanosti nemocí.

(Zdroj: *Vlastní zpracování na základě srov. Matějček, Dytrych, 1994; Dunovský, Dytrych, Matějček, 1995; Bechyňová, Konvičková, 2008; Špaňhelová, 2010)*

Příloha B: Baterie otázek hloubkového polostrukturovaného rozhovoru

I. ROZHOVOR ZDVOP FOD KLOKÁNEK

Poučený souhlas:

- Souhlasíte s účastí na mém výzkumu, který bude použit výhradně pro napsání mé diplomové práce na téma Problémy současné rodiny s ohledem na dopad na dítě?
- Souhlasíte, abych ve svém výzkumu jmenovala název Vašeho zařízení, nebo si přejete, abych zachovala anonymitu v podobě jeden z pražských Klokánků? Nebo v jaké podobě?
- Souhlasíte s nahráváním našeho rozhovoru na diktafon pouze pro účely jeho zpracování do mé diplomové práce?

1) Úvodní otázky

- a) Jaké máte vzdělání pro profesi, kterou nyní vykonáváte?
- b) Jak dlouho působíte v této organizaci?
- c) Pracoval/a jste před tím někde jinde v podobné oblasti? Kde a jak dlouho? Jaké máte zkušenosti z předchozí práce? Využíváte nějakých poznatků či dovedností z předešlé organizace v současné práci?
- d) Jakou má vaše zařízení kapacitu?

2) Otázky na důvody umíst'ování dětí a problémy rodiny

- a) S jakými rodinnými problémy se setkáváte při své práci? Jaké jsou podle Vašeho osobního názoru nejčastější skutečné příčiny umíst'ování dětí do ZDVOP? Na základě čeho jsou dle Vašeho názoru děti nejčastěji přijímány do ZDVOP?
- b) Setkáváte se častěji s případy, kdy rodinu trápí jeden problém, nebo se rodiny potýkají s více problémy? Jaké kombinace problémů bývají nejčastější? Který z těchto problémů považujete za závažnější (rizikovější) pro rodinu s ohledem na dítě? Z jakého důvodu jste toho názoru?

Pokud rodinu trápí pouze jeden problém – V čem podle Vašeho názoru spočívá závažnost tohoto problému?

- c) Co je podle Vás v současnosti největším (nejvážnějším) problémem rodin (tzn. rodičů s nezaopatřenými dětmi)?
- d) Který z problémů, se kterými se ve své práci setkáváte, má dle Vaší zkušenosti nejlepší vyhlídky na zdárné řešení? Z jakého důvodu podle Vás se jedná právě o tento problém?

3) Otázky na dopady rodinných problémů na děti

- a) V jakém nejčastěji stavu (fyzickém, psychickém) přijímáte děti? Pozorujete na dětech nějaký odraz jejich rodinné situace, jaký? V kolika procentech případů (odhadem), sledujete u dětí nějaký následek rodinného problému?
- b) S jakými negativními dopady rodinné situace na dítě se nejčastěji setkáváte? Co podle Vás patří mezi ty nejvážnější dopady, z těch se kterými jste se během své práce setkal/a?
- c) K jakým proměnám stavu dítěte většinou dochází během pobytu ve vašem zařízení? Můžete je konkretizovat? V jakém časovém horizontu se projevují první změny?

4) Otázky na prostor pro zlepšení situace

- a) Přemýšlel/a jste někdy nad tím, co by se dalo změnit, aby se celá situace kolem rodinných problémů, které se odrážejí negativně na dětech, zlepšila? Pokud ne, zkuste se nad tím teď zamyslet. Co Vás napadá? Jaká opatření by dle Vašeho názoru pomohla rodinám řešit jejich problémy? Co by se dalo zlepšit a jak?
Je to, co Vás napadá, v současnosti reálné řešení? Za jakých okolností by mohlo být reálným?
- b) Pokud by se realizovalo Vámi navrhované opatření, kolik dětí (případů) by dle Vašeho názoru nepotřebovalo Vaši pomoc? Kolik dětí z aktuálního složení ve vašem zařízení by v tomto případě zde nebylo?
- c) Která z v současné době možných opatření nejvíce nebo nejčastěji pomáhají řešit situaci ohrožených dětí? Vycházejte z vlastní praxe. Materiální nebo nemateriální pomoc?

- d) V které oblasti (rodina, společnost, stát) vidíte potřebu změny současné situace směrem k lepšímu (potřebu zlepšení) jako nejúčinnější, nejpotřebnější, nejreálnější? Svůj názor, prosím, odůvodněte.
- e) V kolika případech dle Vašeho názoru a zkušeností jeví rodina o děti opravdový zájem, snaží se řešit svou situaci? V kolika případech odhadem podle Vašeho názoru se dítě vrací zpět do funkční biologické rodiny?

5) Závěrečné otázky

- a) Jak byste popsal/a nejtýpčtější scénář (příjem dítěte, problém rodiny, stav dítěte při přijetí, spolupráce rodiny, ukončení pobytu v zařízení), se kterým se setkáváte ve své práci?
- b) Napadá Vás ještě něco, co nebylo řečeno a co pokládáte vzhledem k tomuto tématu za důležité doplnit?

II. ROZHOVOR STŘEP - ČESKÉ CENTRUM PRO SANACI RODINY A PROXIMA SOCIALE

Poučený souhlas:

- Souhlasíte s účastí na mém výzkumu, který bude použit výhradně pro napsání mé diplomové práce na téma Problémy současné rodiny s ohledem na dopad na dítě?
- Souhlasíte, abych ve svém výzkumu jmenovala název Vašeho zařízení, nebo si přejete, abych zachovala anonymitu v podobě zařízení zabývající se sanací rodiny v Praze? Nebo v jaké podobě?
- Souhlasíte s nahráváním našeho rozhovoru na diktafon pouze pro účely jeho zpracování do mé diplomové práce?

1) Úvodní otázky

- a) Jaké máte vzdělání pro profesi, kterou nyní vykonáváte?
- b) Jak dlouho působíte v této organizaci?
- c) Pracoval/a jste před tím někde jinde v podobné oblasti? Kde a jak dlouho? Jaké máte zkušenosti z předchozí práce? Využíváte nějakých poznatků či dovedností z předešlé organizace v současné práci?

2) Otázky na problémy rodiny

- a) S jakými rodinnými problémy se setkáváte při své práci? Jaké jsou podle Vašeho osobního názoru nejčastější problémy rodin, se kterými se ve své práci setkáváte?
- b) Setkáváte se častěji s případy, kdy rodinu trápí jeden problém, nebo se rodiny potýkají s více problémy? Jaké kombinace problémů bývají nejčastější? Který z těchto problémů považujete za závažnější (rizikovější) pro rodinu s ohledem na dítě? Z jakého důvodu jste toho názoru?
V čem podle Vašeho názoru spočívá závažnost tohoto problému?
Pokud rodinu trápí pouze jeden problém – V čem podle Vašeho názoru spočívá závažnost tohoto problému?
- c) Který z problémů, se kterými se ve své práci setkáváte, má dle Vaší zkušenosti nejlepší vyhlídky na zdárné řešení? Z jakého důvodu podle Vás se jedná právě o tento problém?
- d) Co je podle Vás v současnosti největším (nejzávažnějším) problémem rodin (tzn. rodičů s nezaopatřenými dětmi)?

3) Otázky na dopady rodinných problémů na děti

- a) Když poprvé přicházíte do rodiny, v jakém stavu (fyzickém, psychickém) nejčastěji nacházíte děti? Pozorujete na dětech nějaký odraz jejich rodinné situace, jaký? V kolika procentech případů (odhadem), sledujete u dětí nějaký následek rodinného problému?
- b) S jakými negativními dopady na dítě se nejčastěji setkáváte? Co podle Vás patří mezi ty nejzávažnější dopady, z těch se kterými jste se během své práce setkala?
- c) K jakým proměnám stavu dítěte většinou dochází během sanace rodiny? Můžete je konkretizovat? V jakém časovém horizontu se projevují první změny?

4) Otázky na prostor pro zlepšení situace

- a) Přemýšlel/a jste někdy nad tím, co by se dalo změnit, aby se celá situace kolem rodinných problémů, které se odrážejí negativně na dětech, zlepšila? Pokud ne, zkuste se nad tím teď zamyslet. Co Vás napadá? Jaká opatření by dle Vašeho názoru pomohla rodinám řešit jejich problémy? Co by se dalo zlepšit a jak?
Je to, co Vás napadá, v současnosti reálné řešení? Za jakých okolností by mohlo být reálným?
- b) Pokud by se realizovalo Vámi navrhované opatření, kolik případů by nepotřebovalo Vaši pomoc? Kolik rodin z aktuálního složení vašich klientů by se v tomto případě neúčastnilo sanace?
- c) Která z v současné době možných opatření nejvíce / nejčastěji pomáhají řešit situaci? Vycházejte z vlastní praxe. Materiální nebo nemateriální pomoc?
- d) V které oblasti (rodina, společnost, stát) vidíte potřebu změny současné situace směrem k lepšímu (potřebu zlepšení) jako nejúčinnější, nejpotřebnější, nejreálnější? Svůj názor, prosím, odůvodněte?
- e) Jaký druh opatření rodiny nejvíce vítají? Do jaké míry se aktivně podílejí na řešení své situace? V kolika případech odhadem je podle Vašeho názoru sanace úspěšná?

5) Závěrečné otázky

- a) Jak byste popsal/a nejtypičtější scénář (kdo inicioval první setkání s klientskou rodinou, problém rodiny, průběh spolupráce, ochota spolupracovat, ukončení sanace), se kterým se setkáváte ve své práci?
- b) Napadá Vás ještě něco, co nebylo řečeno a co pokládáte vzhledem k tomuto tématu za důležité doplnit?

Příloha C: Ukázky přepisů provedených rozhovorů

T ... tazatel

R ... respondent

Před provedením rozhovorů byl respondentům sdělen obsah výzkumu. Dostala jsem jejich poučený souhlas s účastí na výzkumu a souhlas k nahrávání rozhovoru na diktafon. Dále jsem dostala souhlas ve své diplomové práci jmenovat název těchto zařízení.

I. Rozhovor s pracovnící ZDVOP

T: Přejdeme k úvodním otázkám, které se budou týkat Vaší osoby. Jaké máte vzdělání pro svou profesi?

R3: Takže já mám vysokoškolské vzdělání - sociální práce, předtím jsem byla ještě na VOŠ - sociální práce a dokončuji psychoterapeutický výcvik.

T: Jak dlouho působíte v této organizaci?

R3: V organizaci jsem asi šestým rokem, no, šestým rokem.

T: Pracovala jste předtím někde jinde?

R3: Krátce jsem pracovala v nízkoprahovém zařízení, jakoby na hlavní pracovní poměr. A předtím jsem měla jenom nějaké brigády v podobných zařízeních.

T: Ano, takže jste tam pracovala s dětmi v těch nízkoprahových zařízeních?

R3: Ano, s neorganizovanou mládeží.

T: A hodí se Vám tady nějak ty zkušenosti, které jste získala tou prací?

R3: Hm, víc zkušeností se mi hodí z brigád, které jsem měla ve středisku pomoci ohroženým dětem. Tam jsem pracovala s dětmi v náhradní rodinné péči, s handicapovanými dětmi, s dětmi rodičů cizinců. A co se týče toho nízkoprahového zařízení, tak určitě jsem tam načerpala spoustu zkušeností, ale spíš do skupinové práce s těmi jedinci a jakoby poznat tu realitu toho života těch klientů, jak to skutečně funguje, když odejdou z kanceláře toho pracovníka a jak pak skutečně žijí. To je určitě velká zkušenost.

T: Takže přejdeme k těm hlavním otázkám. S jakými rodinnými problémy se setkáváte při své práci?

R3: Tak tady je široká paleta těch rodinných problémů, je to od problematiky neúplných rodin, kdy je rodič samoživitel na tu péči o dítě a do toho se teda snaží pracovat a obtížně zvládá tu péči o to dítě, tak jednak rozpadávání rodin, rozvody rodičů,

manželství, rozvodové a porozvodové spory, syndrom zavrženého rodiče – to je taky hodně aktuální, potom samozřejmě syndrom CAN – týrání, zanedbávání a zneužívání dětí, hodně to zanedbávání dětí, kdy ty rodiny nebo ti rodiče neumí naplňovat potřeby těch dětí dostatečně tak, jak ta společnost to požaduje, hm, úmrtí rodiče, různé neshody mezi rodiči a dětmi, náhradní rodinná péče, problematika vlastně dětí v náhradních rodinách, kdy pak ta péče nějak selhává, oni ty děti vrací nebo ty děti tam už nechtějí být. To je asi tokové to gró. Závislosti.

T: Jaké jsou podle Vašeho názoru nejčastější skutečné příčiny umisťování dětí do těchto zařízení?

R3: Hm, dá se říct, že velké procento tady těch našich dětí, ať už jsou přijaty z jakéhokoliv důvodu, jsou zanedbávány. Že nejsou dostatečně naplňovány jejich potřeby psychické nebo co se týče školní přípravy, nějakého jejich rozvoje, kdy opravdu jsou hodně degradované a mají nevyužitý potenciál. Hm, no, a že rodiče nezvládají tu svou rodičovskou roli. Často tu máme děti, které opakovaně jsou umisťovány v různých zařízeních, takže ty děti vlastně celé svoje dětství stráví tím, že jdou z jednoho zařízení do druhého, chvíli jdou teda do péče rodičů a pak zase do nějakých zařízení, takže selhávání těch rodičovských rolí.

T: A na základě čeho jsou nejčastěji přijímány děti do zařízení, na základě žádosti koho?

R3: Nejčastěji, si myslím, že to je žádost OSPOD, co jsme dělali statistiku.

T: Máte pocit, že se setkáváte nejčastěji s rodinami, které trápí jeden problém nebo to je komplex více problémů?

R3: Tak v těch rodinách to je vždycky nějaký komplex, je tam určitě spousta těch rovin, spousta faktorů. I když je to dítě zanedbávané, tak tam pak vidíme vůbec problematiku v osobnostní výbavě toho rodiče, kdy ten rodič nemá návyky, je takového osobnostního zaměření, že třeba i ta péče o to dítě pro něj není prioritou, nebo má úplně jiné představy a nechce se přizpůsobit té většinové společnosti a pak tam jako vznikají velké problémy. Socioekonomická situace, ale zase není to jenom o tom, že by ta rodina neměla peníze, ale zase je to v souvislosti s tím, že ti rodiče jsou takového zaměření, že prostě nedokážou soustavně pracovat, takže to není jenom o tom, že by ta rodina měla nízký příjem nebo přišla o bydlení, ale je tam další faktor, to, že třeba tam je závislost v té rodině, špatné hospodaření nebo že ti rodiče preferují svoje potřeby před potřebami těch dětí. A vlastně pak je jakoby zanedbávají.

T: Můžete jmenovat nějaké nejčastější kombinace?

R3: Tak je to špatná socioekonomická situace rodiny v kombinaci se zanedbáváním těch dětí. To je asi takový nejčastější. Často se pak zjišťuje i psychické týrání, které je ale obtížně prokazatelné, takže pak to nejde do té trestní roviny, ale prostě zůstává na tom psychologickém vyšetření, často je tam deprivace u těch dětí. Hm, to je asi takové nejvážnější.

T: A který z těchto jmenovaných problémů teď považujete jakoby za nejvážnější, nejrizikovější pro to dítě?

R3: Z mého pohledu je pro dítě nejrizikovější právě to zanedbávání, nebo hlavně ta psychická deprivace, na kterou se pak nabalují další problémy a vlastně to dítě, už je to pro to dítě velká zátěž, velký problém do budoucnosti, přes který má znemožněné jiné možnosti, jiné vývojové úkoly, jiné vývojové úspěchy, ovlivňuje to jeho chování, jeho prožívání, jeho vztahování se ke světu, to jak potom v budoucnu bude fungovat, jak bude přistupovat k různým jevům a různým věcem, vlastně to, že samo o sobě není jisté a nedostávalo se mu těch základních psychických potřeb.

T: Co se týče těch rodinných problémů, se kterými se setkáváte, který z nich je v současnosti jakoby nejvážnější, pro Vás samozřejmě?

R3: Na to je těžké odpovědět. Nejvážnější pro rodinu nebo pro společnost nebo pro dítě?

T: Pro tu rodinu, potažmo spíš pro to dítě, no.

R3: Hm, je taková sporná otázka právě ohledně těchto rodin, které to dítě jakoby soustavně zanedbávají ale ne takovou měrou, aby to bylo právně postihnutelné, a takzvaná sanace rodiny. Že vlastně v současné situaci je ten právní systém a sociálně právní ochrana nastavena tak: sanovat za každou rodinu. Až v praxi to znamená, že vlastně práva rodiče jsou upřednostněny nad právy toho dítěte, takže ty děti se do těch rodin opakovaně vrací, ale opakovaně jsou umisťovány do různých zařízení. A nemyslím si, že by to pro jejich vývoj bylo nějak příznivé, když mění různá zařízení, nemají stabilitu ani v těch zařízeních ani v té rodině. V té rodině se setkávají se spoustou patologických jevů, některé si třeba ani člověk neumí představit, než když se s nimi setká. A že vlastně ti rodiče v tom právu o to dítě pečovat, starat se a v právu mít další děti nejsou nějak omezeny a nejde je omezit. Takže toto si myslím, že je takové velké téma. Když ty děti, co chodí do školy, vidí, že ta péče není dostatečná, ale v těch rodinách zůstávají, ale pak tam samozřejmě dochází k tomu transgeneračnímu přenosu, že pokud to dítě vyrůstá v takhle špatném prostředí, i když tam je zapojena spousta neziskových organizací, které se snaží to nějak eliminovat, aby to dítě alespoň nějak

základně prospívalo, tak stejně je to, dítě si do budoucna odnáší ten špatný model, nebo má psychické problémy, často v dospívání, a objevují se tam další a další problémy.

T: Který z problémů, se kterými se setkáváte, má dle Vaší zkušenosti nejlepší vyhlídky na zdárné řešení? Co se Vám jakoby daří nejlépe řešit?

R3: Hm, – nejlépe řešit. Tak myslím si, že pokud ta rodina je v podstatě funkční, tak se dá dobře pracovat s konfliktním vztahem mezi rodiči a dospívajícím dítětem. Myslím si, že často bývá jakoby úspěšně vyřešený pomocí různých terapií a dítě získá náhled, získá zkušenost z jiného zařízení, z jiného výchovného prostředí, že to, co po něm chtěli ti rodiče, je vlastně úplně normální, jako uklízet si po sobě a učit se do školy a tak. Tak to je asi na tu práci takové nejkreativnější a zároveň nejúspěšnější, že tam ty výsledky opravdu jsou. Potom, když se dostane do nějaké bytové tísně rodič, který ale má osobnostní předpoklady o to se o sebe postarat a postarat se o dítě, tak tam je to opravdu otázka relativně krátká, třeba do dvou měsíců, kdy si ten rodič najde zaměstnání, najde si bydlení a to dítě přebírá do své péče, když tam nejsou další faktory právě v té rodinné situaci nebo v té rodinné historii, když je to čistě jenom o tom, že ta rodina byla ekonomicky slabá a najednou se jim prostě stalo, že přišli o bydlení a nejsou tam žádné další jiné faktory, že by ten rodič byl nezodpovědný nebo neuměl se o to dítě postarat, že by upřednostňoval svoje potřeby. To jsou prostě takové dvě, anebo pak samozřejmě když je rodič v nemocnici, rodič samoživitel, a uzdraví se, tak to je jenom, v podstatě to není situace, kterou my bychom měli nějak řešit. Ten rodič prostě potřebuje, aby se o to dítě někdo postaral, pak si ho přebírá do své péče.

T: V jakém stavu nejčastěji přijímáte děti, – psychickém, fyzickém?

R3: To je různé. Jsou přijímány děti, které jsou naprosto, naprosto v pořádku po fyzické stránce, jsou čisté, docházely na preventivní vyšetření k lékaři, na preventivní prohlídky, mají čisté oblečení, mají školní pomůcky. A pak to jsou samozřejmě děti, které přijímáme naprosto zanedbané, které nemají třeba ani žádné pořádné oblečení, které třeba poslední měsíc nosily nějaký hadr na sobě, a ten se po měsíci z nich sundá, které mají zažranou špínu na těle, která se smývá i třeba několik až týdnů, zhruba čtrnáct dnů. Často zavšivené děti, když jsou z toho nízkého prostředí, zavšivená i miminka a i děti, když jsou ostříhané, tak stejně tam jsou třeba ještě desítky vši, to jako ty děti někdy jsou jako v hrozně špatném stavu. Některé děti jsou zanedbané, že neumějí správně mluvit, třeba jsme tady měli dítě, které v devíti letech neumělo vyslovovat, neumělo správně mluvit, takže pak mělo i problémy ve škole, když to dítě prostě nikdo nerozvíjel, mělo vážné logopedické vady. No a psychický stav těch dětí,

paradoxně spousta těch dětí to neprožívá nějak špatně, to může být třeba překvapivé pro člověka, že nějak nevnímají špatně odloučení od rodičů, oni třeba sdělují, že mají maminku rádi, ale že vědí, že teď s ní být nemůžou, a strašně rychle se tu zadaptují a těžší strašně jakoby z těch kladů toho prostředí. Jsou často překvapené, že mají vlastní postel, že mají vlastní skříň, oblečení. Vůbec nevěděly, že by mohly mít i nějaký vlastní hračky, nebo tak. Myslím si, že je to hrozně rozmanité. A některé děti jsou úplně v pořádku fyzicky i psychicky, až pak, nebo zdá se, že jsou úplně v pořádku, až při psychologickém vyšetření se vlastně zjistí, že to dítě je třeba subdepresivní, úzkostné. To je hodně v tom dospívání a v tom mladším školním věku, kdy to dítě to umí dobře skrývat, ty svoje problémy, když je zvyklé to skrývat.

T: Takže pozorujete na těch dětech většinou nějaký odraz té rodinné situace?

R3: Určitě, každé to dítě je maximálně ovlivněné tou svou rodinnou situací, protože to je vlastně svět, ve kterém ono vyrůstá, nic jiného nezná.

T: Takže se dá říct, že zhruba ve 100 % případů sledujete ten nějaký dopad?

R3: V podstatě ano, každé dítě je ovlivněné prostředím, ve kterém vyrůstá, tím, jak se k němu rodiče chovali, jak se k němu vztahovali, jak se mu věnovali nebo nevěnovali, anebo je ovlivněné případně ne přímo rodinnou situací, ale nebo v podstatě taky, ale ovlivněno tím, že střídá ty zařízení. Což je dopad té rodinné situace.

T: S jakými negativními dopady se nejčastěji setkáváte?

R3: Tak určitě ta deprivace, psychické problémy v dospívání, ty bývají hodně časté, hlavně u dívek, deprese, úzkosti, sebepoškozování, poruchy příjmu potravy, sebevražedné myšlenky nebo pokusy. Nerozvinutý potenciál u dětí, které jsou z toho špatného prostředí nebo z prostředí, kde se jim rodiče nevěnovali, takže dítě, které má třeba IQ 130, má ve škole čtyřky, pětky. Nebo dítě, které je zařazené do speciálního školství, protože má hraniční intelekt a ti rodiče ho nebudou rozvíjet, takže přirozeně musí být zařazeno do toho nižšího typu školství. Kde tam ty body, ono se to točí vždycky kolem té hranice. Takže ho radši zařadí níž, než aby potom ještě doplácelo na to, že se s ním rodič neučí a ještě v té škole zaostává.

T: Co podle Vás patří mezi ty úplně nejvážnější dopady, se kterými jste se za celou svou praxi setkala?

R3: Hm, ten psychický stav těch dětí. Úplně nejhorší případ byl případ dvou dospívajících dívek, které vlastně od dětství byly týrány jedním rodičem, tam byly tělesně, fyzicky hlavně týrány, přešly pak do péče druhého rodiče, který měl psychologické vzdělání a pracoval opravdu ve vysoké funkci a tam byly psychicky

týrány. A ty dívky byly v tak hrozném psychickém stavu, že v podstatě si žádné zařízení na ně netrouflo. Byly opoziční, vzdorovité, sebepoškozovaly se, měly sebevražedné myšlenky, poruchy příjmu potravy, prostě všechno v jednom. Nekomunikovaly s okolím, byly naprosto stažené do sebe, několikrát tam padl návrh na psychiatrickou hospitalizaci, kterou ti rodiče odmítali, do toho byly naprosto zdevastované dívky obě nadané a obě propadaly, nebo dokonce propadly ve škole. Žily v naprosto temném světě, a i když se dařilo určitou chvíli nějak jim z toho pomoc, nebo té jedné, tak vzhledem k vývoji té situace to asi nemělo moc účinek. Ta situace se vyvíjela úplně jinak. Takže ty byly naprosto psychicky zdeptané, to byla naprostá degradace osobnosti těch dětí. Nebo pak týrané dítě, které funguje jako robot, nevyjadřuje emoce, myšlenky, pocity, nesměje se, neraduje se, jenom stojí jako nějaká vosková figurína, a tak nějak vykonává příkazy, nemá žádné vnitřní prožívání, je úplně odstřižuté od toho vnějšího světa. Tak to je asi takový nej, nej, nechci říct nejméně, ale taková nejhorší zkušenost, co jsem zažila.

T: Dobře. K jakým proměnám stavu dítěte většinou dochází při pobytu v zařízení?

R3: Tak ty děti se psychicky stabilizují. Jednak teda samozřejmě vizuální proměna, že ty děti jsou čisté, jsou takové jakoby zklidněnější, mají jiný výraz ve tváři, nejsou v úzkosti nebo nějakém strachu nebo v nějakém chaosu, jsou takové vyrovnanější, dokážou navazovat kontakty a nějak běžně komunikovat. To je hodně u těch dětí takové nejpatrnější a dokážou nebo naučí se respektovat pravidla, respektovat řád, dodržovat ho. To bývá často u těch větších dětí, které sem přijdou, nesetkaly se s příborem, nesetkaly se s oblečením, s postelí, kolem nich se třeba mluvilo jenom vulgárně a sprostě, a oni třeba po půl roce, po pár měsících začínají jakoby respektovat práva těch druhých a začínají být ohleduplné a zvládají už mezilidskou komunikaci, jsou milé a jsou přátelské, mají zájem o druhého, mají zájem třeba druhému pomoci. Nejsou zaměřené jenom na sebe.

T: A v jakém časovém horizontu se nejčastěji projeví nějaké ty první změny u těch dětí?

R3: Hm, já si myslím, že tak – tak po měsíci. Některé změny i jako každý den, člověk vidí, že se tam něco mění, ale ty největší změny, si myslím, že tak třeba po třech měsících jsou asi ty změny takové jakoby, že to už není tak přelétavé, že už to i chvíli zůstane, jo, že se to neobjeví a hned nezmizí, a už chvíli v tom to dítě i setrvává.

T: Takové stabilnější změny.

R3: Hm.

T: Přemýšlela jste někdy nad tím, co by se dalo změnit, aby se celá situace kolem rodinných problémů zlepšila?

R3: Tak nad tím asi člověk často přemýšlí. To je složité, protože máme spoustu mezinárodních závazků a vlastně trend společnosti je na tu sanaci rodiny. Takže pokud by to mělo být něco reálného, tak nějak reálněji se podívat na tu sanaci rodiny, ale ono z praktického hlediska se ty věci asi těžko dají změnit, protože tu vždycky budeme mít skutečnost, že dítě může mít kdokoliv, v jakémkoliv počtu, pokud máme Listinu základních práv a svobod a další mezinárodní závazky, takže myslím si, že služeb pro ty rodiny je hodně, že přibývají nové služby, jako opravdu to pokrytí je velké. Co třeba jsme si říkali, že by bylo fajn mít nějaké azylové bydlení, které ale není přechodné, ale opravdu, že by tam ta rodina mohla žít celý život toho dítěte, od narození do osmnácti, v jednom bydlení, v jednom stabilním zázemí, a měli by tam pomoc těch pracovníků, to si myslím, že by potřebovala spousta těch rodin, právě aby se nemusely stěhovat z jednoho azylu do druhého, protože často ty rodiny, které jsou v těch azylových zařízeních, v drtivé většině jsou rodiny, které stejně nedokážou samy fungovat, ony fungují třeba rok, dva a vracejí se do jiného azylového zařízení nebo to dítě se jim úplně odebírá. Takže když je tam citový vztah, tak asi nějaké takové zařízení, kde by prostě ty rodiny mohly žít po celé dětství toho dítěte. Hm, aby rodiče měli více povinností než práv i vůči těm dětem, aby museli naplňovat ty jejich potřeby a až potom by mohli uplatňovat nějaká práva a nároky na ty své děti. Protože ty děti tou rodinnou situací vždycky strašně trpí, trpí tím střídavým zájmem, nezájmem rodičů, který je nepostižitelný. Trpí tím, že vlastně ony jsou takovým rukojmím těch rodičů. Jakože to dítě je v nějakém tom zařízení a ten rodič si nějak upravuje podmínky, neupravuje, navštěvuje ho, nenavštěvuje. Teď ty děti často nechtějí do náhradní výchovné péče, samozřejmě pak je tu problematika vůbec náhradní rodinné péče, která by byla strašně fajn, kdyby fungovala, ale všichni jakoby, odborná veřejnost, ví, že to nefunguje a fungovat to u všech těch dětí nikdy nebude, protože prostě společnost nebo ty rodiny nejsou připravené a schopné starat se o děti, které mají spoustu problémů, které mají psychické problémy, výchovné problémy, které jsou starší, mají psychiatrické diagnózy, které jsou postižené, které jsou z etnických menšin, které mají spoustu sourozenců, to jako vidíme, že nefunguje. Funguje to u miminek, u maličkých dětí, ale u těch starších dětí, sourozenců nebo u dětí, které mají nějakou intenzivní vazbu se svým rodičem, tak to nefunguje. A i když se zdá, že to na začátku funguje, tak pak se ukáže, že stejně ta rodina to nezvládá, to dítě se vrací do zařízení. A myslím si, že by bylo fajn, jakoby ty

děti ušetřit tomu zklamání. Ten výběr by měl být mnohem přísnější, než brát všechny, tak brát opravdu ty kvalitní, aby ta péče o to dítě byla jistá a stabilní. Protože pak se často od kolegyň z OSPODu doslycháme, že vlastně ti náhradní rodiče jsou dalšími klienty, protože jako, jako byly klienty jejich vlastní rodiče, jo, že se tam řeší stejné a podobné problémy jako se řešily v rodinách těch dětí, pro které třeba to dítě odešlo. Takže bylo by fajn, kdyby se třeba víc podporovala, nechci říct podporovat ústavní péči, to vůbec, ale když už teda musí být a je, tak aby byla kvalitnější, aby tam ty děti měly větší zázemí a aby to bylo i o citových potřebách těch dětí k tomu personálu. To, si myslím, je co ony potřebují. Ony nepotřebují jenom postel, a jako aby je někdo doprovodil do školy a napsal s nimi úkoly, ale aby jako věděly, že je má někdo skutečně rád, že mají někde nějaký domov. Takže podporovat určitě transformaci těch dětských domovů, která, myslím si, funguje jako perfektně. Že ty dětské domovy jsou fakt na výborné úrovni a ty děti jsou spokojené. Tak dokud budou muset být takováto zařízení, tak je co nejdřív vylepšit, co nejlíp vylepšit.

T: Takže vlastně první, co Vás napadlo, byly nějaké ty dlouhodobější azylové domy pro ty rodiny. Zdá se Vám toto řešení v současnosti jako reálné, možné?

R3: Tak já si myslím, že by možné bylo, kdyby někdo to chtěl jakoby realizovat, nevím o tom, že by tomu nějaký zákon nějak zabraňoval, já se nevyznám v té legislativě kolem azylových domů a bytů, takže nevím, jestli tam je nějaká zákonná podmínka, po kterou ten rodič tam být musí, ale kdyby to nebyly azylové tak prostě jiné podpůrné domy, byty.

T: Pokud by se tedy realizovaly tyto podpůrné byty, kolik zhruba odhadem procent případů ze současného stavu dětí, co tady máte, by tu nebylo?

R3: –

T: Kolika by to pomohlo?

R3: To já asi nedokážu odhadnout, protože ono asi záleží, v jaké fázi vývoje toho případu by tady ta intervence přišla. Umím si představit, že spousta dětí, které tu jsou, tak kdyby něco takového bylo mnohem dřív, tak že by jim to pomohlo, ale teď už je ta situace tak špatná v té rodině, a nasedá na to třeba i potom ten nezájem rodičů. Nasedá na to potom, ještě jak člověk vidí tu frustraci, že péči o děti nezvládají, pak se přestanou zajímat, takže umím si představit, že kdyby to bylo v začátku, kdy fakt ty citové vazby by tam byly pěkné, tak že by to pomohlo, ale teď v současné skladbě dětí, umím si představit tak – tak možná polovina dětí. Ale to je jenom odhad, taky nevím, co by to udělalo, jak by se ten rodič potom projevil a tak.

T: Dobře, děkuju. Která ze současných opatření, která nabízí stát, vidíte jakoby nejvíce nebo nejčastěji pomáhající těm rodinám, těm rodinným problémům? Jedná se o materiální, nemateriální pomoc?

R3: – Já vidím určitě jako přínosnou velkou škálu služeb, které se těm rodinám nabízejí, od ambulantních, terénních, pobytových. Myslím si, že ten náš stát opravdu, opravdu tu péči nabízí hodně širokou, komplexní, že zahrnuje všechny možné oblasti problémů. Co se týče finančních dávek, tak ty, si myslím, že taky nejsou špatné pro ty rodiny. Že nějak s tím můžou, pokud chtějí a umějí, mají nějaké dovednosti, tak s tím umějí vyžít. Takže určitě ty služby i ty finanční dávky si myslím, že jdou vstříc té rodině. Jdou vstříc těm, těm hlavně, ty dávky, těm sociálně slabým a samozřejmě pak je druhá otázka, kdy jsou takové rádobý střední třídy, které nemají moc vysoké mzdy, ale pak třeba matka odchází na mateřskou nebo rodičovskou a tím rapidně se sníží životní úroveň, kterou dosud měla, ale na to už jakoby ten systém nemyslí. Ale na ty nízkopříjmové myslí jako hodně, hodně velkoryse.

T: Zeptám se, v které oblasti rodina, společnost, stát vidíte potřebu změny té situace k lepšímu jako nejúčinnější, nejpotřebnější a nejreálnější?

R3: Hm, hodně otázek v jednom.

T: Tak já to zopakuju. Takže oblast rodina, společnost, stát a nejúčinnější změna?

R3: – Já to vidím, tak komplexně propojené, že mám opravdu problém vytáhnout z toho jenom nějakou jednu kategorii. Tak třeba na rovině těch rodin, tak určitě to, že ty rodiny jsou nestabilní. Rodiny jsou nestabilní a často je tam jenom jeden rodič anebo ten druhý partner se střídá, třeba v případě těch našich klientů. Jde o to, že ta rodina má problém, aby fungovala sama o sobě, a pak už nemá energii nebo schopnost čelit nějakým dalším problémům, protože vlastně se snaží udržet samu sebe jako rodinu. Takže to si myslím, že, to je právě i ta oblast sociálně-právní ochrany dětí, kdy ta rodina jakoby se bortí, funguje, nefunguje. Takže kdyby se podařilo nějak zlepšit tady tu situaci a nějak pomoci těm rodinám být stabilnější anebo aspoň nějak pokročit v tom vývoji, aby se vidělo, jestli ta rodina má perspektivu anebo nemá perspektivu. Tak si myslím, že tím by se jako hodně snížila, snížila třeba i další zátěž toho státního aparátu.

T: Takže ta potřeba té změny by měla vycházet od společnosti nebo státu, aby zapůsobila na ty rodiny?

R3: Ono, ono je to složité, protože společnost má spoustu požadavků na ty rodiny a spousta těch rodin je neumí naplňovat. Takže teď je otázka, jestli společnost má ubrat od požadavků, ale to souvisí i s vývojem té společnosti, s globalizací, s vývojem

informačních technologií, s vývojem vzdělanosti a všeho. Tam se obávám, že ta změna není moc možná, jakoby ten vývoj zastavit, takže pak nezbyvá než teda pomáhat nějak těm rodinám, které ale ty změny nezvládají, oni neumějí tak rychle na ty změny reagovat a přizpůsobit se, obzvlášť když tam jsou faktory osobností těch jedinců, těch členů, té rodiny, těch rodičů. Takže na toto bych se nějak zaměřila, nevím jak, protože se obávám, že to není moc reálně řešitelné za současného právního stavu. Tak námět.

T: Dobře, děkuju. Když se vrátíme k vašemu zařízení, tak v kolika případech, podle Vašeho názoru a zkušeností, se jeví ta rodina jako spolupracující a jeví opravdový zájem o to dítě?

R3: Zase záleží, v jaké fázi toho vývoje případu jsme. Na začátku jeví zájem v podstatě 100 % a postupem doby to opadá, když zjišťují, jaké jsou na ně kladeny nároky, požadavky, co všechno musejí zvládat, co musejí změnit, aby neohrožovali zdraví a vývoj toho dítěte. Nebo když se tam pak rozkryje, že se dopouštěli nějakého trestného činu na těch dětech, takže pak samozřejmě ten zájem opadá. Takže v současné době, k dnešnímu dni a se současnou skladbou dětí ... jakže zněla ta otázka, jaký mají zájem děti?

T: Opravdový zájem o děti.

R3: Opravdový zájem o děti – no, obávám se, že tak čtyři a z toho jedna je pěstounská rodina. U čtyř dětí to vnímám ten zájem jako opravdový, u těch dvou dětí tam je to sporné, protože ty tu jsou z důvodu týrání, ale ti rodiče ještě svou schopností a osobností jsou schopni udělat nějaké změny jakoby reálně, že opravdu se o ně zajímají a naplňují spoustu jiných potřeb těch dětí, které opravdu potřebují, a ti rodiče na to nějak umějí reagovat adekvátně.

T: Takže to je zhruba jedna čtvrtina?

R3: Jedna čtvrtina, když budu velkorysá, bohužel.

T: A v kolika případech odhadem se vracejí děti do biologické, funkční biologické rodiny?

R3: To se podívejte asi na naše statistiky, já myslím, že v jedné třetině, ale nepamatuju si to, ale myslím si, že v jedné třetině se vracejí a otázka samozřejmě zase zůstává, jak moc je ta rodina funkční, protože všechna zařízení mají zkušenost, že se ty děti často vracejí.

T: Už se budeme chýlit k závěru. Abychom to nějak shrnuly, tak bych Vás poprosila, jestli byste mohla popsat nějaký nejtýpější případ, se kterým se tady setkáváte, tedy

od příjmu, toho problému té rodiny, stavu dítěte, spolupráce rodiny a toho vlastně jakoby propuštění.

R3: Nejtypičtější případ, co se týče přijetí, jsou bytové důvody, že rodina přišla o bydlení, následně se ukáže, že ty děti jsou strašně zanedbané, že neumějí mluvit, mají logopedické vady, neumějí jíst příborem, neumějí používat toaletu, neměly oblečení, nemají kompletní školní pomůcky, nikdo se s nimi neučil. Takže vlastně se jde od základu, od abecedy, to dítě se zlepšuje v prospěchu i ve svých schopnostech, začíná si uvědomovat svoje potřeby, začíná se orientovat ve vztazích. A co se týče, pak toho propuštění, nejtypičtější – tak nejčastěji se ty děti vrací asi do rodiny ať už do té původní anebo k nějakému rodinnému příslušníkovi. Anebo aktuálně, ale to asi nebude procentuální zastoupení, ale jenom aktuálně co tu máme, tak, že ty děti tu vlastně zůstávají. Takže tu máme velké procento dětí, které se nemají kam vrátit a měly by být přemístěny do ústavní výchovy, takže to možná bude, to bude lehce nad tím počtem dětí, které se vrací do té své rodiny, takže děti, které zůstávají nebo mají jít do jiných zařízení.

T: Dobře, napadá Vás ještě něco, co byste chtěla dodat k této problematice? Něco o čem jsme možná nehovořily?

R3: Já si myslím, že ta problematika je tak komplexní, že je těžké tam najít nějaké účinné řešení, protože to má spoustu rovin, i mezinárodních, společenských, osobnostních. Takže vždycky bude spousta výzkumů a spousta odborných článků a tak, ale bylo by fajn, kdyby se podařilo zavádět nějaké účinné změny, které budou prospěšné pro to dítě. A to by bylo moc hezké, ale zatím se jich moc, i když jsou snahy, tak se mi nezdá, že by se to nějak vedlo.

T: Dobře, děkuju Vám.

R3: Nemáte zač.

II. Rozhovor s pracovníci sanující rodiny

T: Úvodní otázky se budou týkat Vaší osoby. Jaké máte vzdělání pro svou profesi?

R8: Vysokoškolské magisterské.

T: Ano, a obor?

R8: Psychoterapie v sociální práci, je to na pražské vysoké škole psychosociálních studií.

T: Takže máte psychoterapeutický výcvik?

R8: Mám pětiletý sebezkušenostní psychoterapeutický výcvik.

T: A využíváte ho tady nějak v práci?

R8: No, já myslím, že ano. Jako je to sebezkušenostní, takže jako nebyl odborný ten výcvik vlastně. Bylo to spíš jako pro mě, ale jako ta osobnost se určitě, neříkám, že se změnila osobnost, ale určitě se to jako využije i v práci, nejen v osobním životě.

T: Jak dlouho působíte v této organizaci?

R8: 3 roky.

T: A působila jste předtím někde v podobné oblasti, v sociální oblasti?

R8: Těsně předtím, nebo pět let předtím jsem pracovala v soukromém sektoru, v komerčním, ale předtím vlastně od svých 19 let, nebo po střední škole jsem pracovala až vlastně do té doby, než jsem odešla, to znamená třeba 8 let cirká, jsem pracovala v sociální oblasti.

T: A můžete říct kde? Nebo alespoň cílovou skupinu?

R8: Hm, ano. Já jsem vlastně vystudovala střední zdravotnickou školu, takže jsem pracovala v nemocnici asi rok a půl. A potom, když jsem z nemocnice odešla, tak jsem začala pracovat na úřadě jako sociální pracovnice a tam jsem vlastně pracovala nejdřív na OSPODu, jako řadová sociální pracovnice, potom asi rok jako kurátorka pro mládež, potom jsem odešla na mateřskou dovolenou a po mateřské dovolené jsem pracovala jako sociální pracovnice na hmotné nouzi. Což teď vlastně už tak není, dřív to bylo ještě na těch městských úřadech, teď už je to pod úřady práce, ale já jsem pracovala ještě jako na městském úřadě. A potom jsem odešla, pět let jsem pracovala mimo obor, potom jsem se vrátila.

T: Ano, a můžete třeba nějak porovnat to, čím jste prošla, s tady touto prací? Jaké zkušenosti využíváte? Nebo v čem vidíte nějaký rozdíl mezi těmi profesemi, kterou z nich vidíte pro Vás jako přínosnější?

R8: Hm, tak určitě na tom úřadě zkušenosti, zkušenosti vlastně s tou úřednickou prací, což třeba mně je teď, co mně teď do této práce přináší, tak je to, že tam je to hodně strukturované všechno, takže jakoby nějaký řád, psaní dokumentace, psaní zpráv a tohle všechno, tak to je plus pro tuto práci současnou, určitě. A co se týče jakoby nějakých teoretických a praktických zkušeností to určitě jakoby je lepší tady, protože tady v naší organizaci máme možnost jakoby hodně vzdělávání, tak, a ta přímá práce je tady jako intenzivnější než třeba na tom OSPODu, protože tam máte třeba 50, 100 otevřených, jakoby živých, takzvaných živých spisů a není ta práce tak podrobná jako tady. Tady ta přímá práce je jako hodně přímá. Já mám třeba osm rodin. Takže to je opravdu intenzivní. Takže to tu praxi jakoby tady získáte jako víc, no, než v té úřednické.

T: Dobře. Takže přejdeme k jádru rozhovoru. S jakými rodinnými problémy se tady setkáváte při své práci?

R8: Ono se to vlastně rodina od rodiny mění, jsou jako jiné, a vždycky jsou takové trendy. Jo, takže třeba v minulém roce, nebo v minulých dvou letech, tak byly jako nejčastější ty problémy - matky s hodně malými dětmi, které byly po nějaké jako léčbě drogové, a vlastně byly jako na takovém doléčování. Takže takové posílení rodičovských kompetencí hlavně, a třeba neměly žádné jakoby dávky, tak to byl hodně takový trend jako v minulosti. V současné době, třeba já za sebe, jaké mám rodiny, tak tam se to zase přehouplo a většinu rodin, co mám, tak jsou problémy v oblasti alkoholu a ať už je jakoby jeden z rodičů uživatel anebo jenom matka samoživitelka uživatelka, buď uživatelka, nebo je v doléčovací fázi. Takže tam se řeší jakoby taky rodičovské kompetence, co s dětmi, jestli zůstat v rodině, nebo je dají širšímu příbuzenstvu, jestli otci, nebo kam, řeší se ty děti, pokud jsou malé, tak co s nimi, a pokud jsou větší, tak kroužky, nějaké aktivizační další služby a tak. To mám většinu rodin. No, většina vlastně těch, kdybych to takhle mohla shrnout, tak většina těch přání v uvozovkách od OSPODu na čem pracovat, tak je posílení rodičovských kompetencí, to se objevuje téměř jakoby ve všem. Pak k tomu nasedají různé ty sociální věci, jakože nemají vyřízené různé dávky a tak, ale většina jsou opravdu ty rodičovské kompetence.

T: Dobře. A trápí ty rodiny většinou jenom jeden problém nebo je to víc problémů?

R8: Ne, nikdy to jakoby není jeden problém, protože na ten problém vlastně dosedá spousta dalších. Na ty rodiny dosedá, nebo na ten základní problém dosedá spousta dalších problémů, nikdy to není tak, jakože OSPOD třeba napíše zakázku – vyřídit dávky, ale my přitom mapování vlastně toho rodinného prostředí zjistíme, že je tam spousta dalších problémů, které je třeba řešit.

T: A můžete uvést třeba nějaké kombinace těch problémů?

R8: Tak většinou jsou to právě ty rodičovské kompetence, což je třeba, taky na to nasedají další z toho vyplývající věci, jakože třeba nemají vyřízenou školku pro dítě, to dítě je už ve školkovém věku a je pořád jakoby doma s maminkou, potom třeba nemají vyřízené potřebné dávky, na které by měli nárok, takže to taky, děti nemají kroužky, nemají jakoby ty aktivizační služby zajištěné, je třeba doučování, zjišťujeme, že je třeba, když se nakontaktujeme s tou školkou, tak pak zjistíme, že je i třeba logoped, je třeba v té rodině zajistit. Takže opravdu na ten jeden problém dosedá spousta dalších takových. Co mě ještě napadá, že třeba rodiče nemají zajištěny lékaře, různé jakoby

odborné, ženy třeba gynekologa, nebo pro děti třeba zubaře. Vůbec nechodí k těm odborným lékařům, kam je potřeba jako docházet.

T: Hm. A jaký z těch problémů, které se objevují v těch kombinacích, považujete jakoby za nejvážnější vzhledem k tomu dítěti?

R8: Nejvážnější, to jako vůbec nevím, jestli se to dá takhle říct, tam opravdu rodina od rodiny je to jiné. A nevím, jestli se tomu dá říct nejvážnější, ale ty děti jako mnohdy prostě tráví čas jenom vlastně v té rodině a nemají žádné jako kroužky, žádné jako další aktivity, a v té rodině se jakoby nerozvíjí vůbec, jo, protože mnohdy se k nám dostanou rodiny, které jsou na tom jako špatně, tak mnohdy je tam to dítě takové až jako izolované, že nemá žádné další možnosti rozvoje. Takže třeba to, pak i zase když vezmu příklad z další rodiny, tak tam zase třeba nebyli ti odborníci žádní, to dítě bylo nemocné, ale ti rodiče s ním jakoby nechodili k těm odborným lékařům, takže vlastně ta nemoc se prohlubovala, tak třeba to. A v dalších rodinách zase může být něco jiného, no, to jako takhle obecně jako nejde říct, no.

T: Ano, dobře. Když si vezmeme ty různé problémy, se kterými tady pracujete, tak je nějaká oblast problémů, která se Vám daří nejlépe řešit? Které problémy je jakoby snadné vyřešit a tu rodinu vlastně brzy zase opouštíte?

R8: Hm, tak to jsou asi rodiny, které mají opravdu jenom jako zanedbané vyřízení nějakých těch dávek. Protože to je jako opravdu jako nejsnadnější. My jim jako hodně děláme doprovody, podporujeme v tom, vysvětlíme vlastně na co všechno jako mají nárok a je možno. A opravdu často to využívají ty naše doprovody, protože se jim osvědčuje, že když mají někoho jakoby za zády, v uvozovkách, takže se jim i snáze mluví, když třeba neumí něco vysvětlit, tak se jako obrátí na nás, takže my jsme jako takový prostředník, můžeme jim být, a prostě vůbec to jednání na těch úřadech mnohdy jakoby mají k tomu nějaký blok, takže my jsme tam jako taková podpora jejich. Tak tyto věci to je takové jako nejsnazší, jo, protože to jsou věci, které jsou dané, takže jsou jasné, takže oni si prostě musí sehnat to a to, a pokud to nemají, tak na to nárok nemají. A pokud si to seženou za naší pomoci, podpory, tak na to nárok mají, a vlastně je to otázka pár měsíců, když to tak řeknu.

T: Dobře. Co vlastně obecně považujete v současné době za nejvážnější problém pro rodiny s dětmi?

R8: Myslíte jakoby v tom našem oboru nebo obecně jako úplně, my se jako opravdu setkáváme s těmi špatnými rodinami v uvozovkách, já jako nechci hodnotit, že jsou rodiny dobré a špatné, ale opravdu s těmi problematickými rodinami. Takže tam asi

opravdu ty rodičovské kompetence, ty rodiče jako na jedné straně ty děti nepodporují, nebo je podporují, jakoby neví jak, neví si rady úplně jakoby s výchovou, děti jsou mnohdy třeba zanedbané, nebo potom když se tam objevují nějaké závislosti, tak ti rodiče vůbec na to jakoby nemají náhled. Asi bych opravdu řekla, že ta největší oblast je v těch rodičovských kompetencích. To se nám objevuje jakoby nejvíc.

T: Dobře. Teď bychom přešly k otázkám na dopad těch rodinných problémů. Když poprvé přijdete do rodiny, nebo se setkáte s tou klientskou rodinou, v jakém stavu je to dítě v té rodině? Projevuje se na něm nějak ta situace?

R8: Hm, takže to je také podle vlastně toho, co za problém v té rodině je, že ano. Ale pokud se zase vrátím k těm rodičům třeba závislým, tak ty děti jsou zanedbané hodně často. Jsou zanedbané hlavně psychicky, jsou deprivované tou situací, jsou to takoví malí dospělí, jak říkáme. Ony vlastně přebírají hodně, hodně velkou část té zodpovědnosti za ty rodiče, takže ty děti, ač jim je třeba 5 let, tak jsou jakoby nějakým způsobem vyspělé, ale zase v jiné smyslu jsou hrozně zanedbané. Takže to na takovýchto dětech je samozřejmě vidět. Potom když ti rodiče třeba jenom jsou nedostačující v nějaké, v té sociální oblasti, tak tam to mnohdy jakoby na těch dětech vidět není, jako to, ty děti fungují celkem normálně akorát prostě tam se to projevuje ve škole, když se spojíme se školou, ta škola vidí to dítě každý den, pokud tam dochází, ta nám může říct nějaké věci, co to dítě potřebuje, v čem je jako víc zanedbané, ale my na první pohled nebo při první návštěvě nepoznáme, že to dítě nechodí do školy nebo že špatně mluví nebo že mu to nejde zrovna v nějakých věcech tím, že je zanedbané. No, takže asi tak.

T: A v kolika procentech případů sledujete nějaký ten dopad na to dítě, dopad té rodinné situace?

R8: Sledujeme to vždycky, vždycky vlastně v každém tom případě, který máme tak se zabýváme dospělými i dětmi.

T: Když se podíváme na Vaši pracovní zkušenost, setkala jste se s nějakým nejvýznamnějším dopadem na dítě, nebo který z těch dopadů, který jste viděla, považujete za nejvýznamnější pro to dítě?

R8: No, tak nevím, jestli se to takhle úplně jakoby dá formulovat, ale když už je ta situace opravdu nějaká hodně špatná, tak to dítě vlastně z té rodiny vlastně odchází. A to dítě může mít jakoby vážné, třeba psychické nebo i fyzické problémy celý život. Jo, a jestli konkrétně nějaký ... my vlastně potom s tou rodinou třeba přestáváme pracovat, takže já jakoby nevím, jaký to má další dopad na to dítě, ale v té době, kdy v té rodině

jsme, tak určitě to dopady má, hlavně ty psychické. Ale já nevím, jestli chcete nějaké jakoby úplně konkrétní?

T: Ano, třeba jestli byste mohla uvést nějaký příklad.

R8: Tak třeba jsem měla vlastně rodinu, kde dítě skončilo v nemocnici, protože maminka byla uživatelka drog a vlastně odešla od toho dítěte večer, a dítě bylo tříleté, holčička. A někde prostě putovalo samo po baráku a zranilo se tam, ne nějak teda jakoby vážně, ale prostě bylo nějak natlučené, tak sousedi ho odchytili a vlastně informovali policii, ta informovala OSPOD a takhle se to vlastně jako dostalo k nám. Takže takové věci se také třeba dějí, ale není to úplně jakoby běžné, že by ty děti končily nějak, aspoň já ve své praxi jsem se nesetkala.

T: Dobře. Sledujete nějakou proměnu toho stavu dítěte během sanace rodiny?

R8: Hm, pokud jsou v té rodině ty problémy jakoby dlouhodobé, tak my během půlroku, roku to úplně jako nevyřešíme, ten dlouhodobý dopad na to dítě. Ale určitě se ta situace toho dítěte zlepšit téměř vždycky, jo, protože máme spoustu dalších jakoby návazných služeb, takže ty děti opravdu hodně můžeme jako nakontaktovat na různé další, ať už jakoby naše služby, ale i další organizace. Takže se určitě ta situace toho dítěte v té rodině za naší přítomnosti zlepšuje.

T: Nevím, jestli lze říct třeba v jakém časovém horizontu se, jakoby ty změny objevují nebo nějaké to zlepšení?

R8: To je zase, myslím si, že obecně to vůbec jakoby nejde říct, jo, protože každá ta rodina je jiná a každá ta škála těch problémů je jiná, takže to obecně říct nejde, ale pokud ty problémy jsou opravdu v oblasti sociální, tak to jde celkem jakoby rychle, protože to dítě tam není jakoby psychicky deprivované, takže zajištění kroužků a nějakých aktivizačních služeb pro to dítě a třeba obědů do škol, tam se to zlepšuje celkem jakoby rychle, že tam už to jakoby další měsíc může fungovat. A co se týče jako těch případů, kde jsou ti rodiče viněni ze špatných rodičovských kompetencí, tak tam je většinou psychický dopad na to dítě. Takže tam je to běh na dlouhou trať. Ale zajišťujeme taky tomu dítěti návazné služby, zase to, co se týče po té psychologické, psychoterapeutické stránky, no. Takže navazujeme na další odborníky, tak tam je to opravdu jako delší ta doba, no. Řekněme, že horizont třeba půl roku, že se jakoby začínají dít nějaké změny k lepšímu.

T: Dobře, děkuju. Tak teď bychom přešly k otázkám na zlepšení té rodinné situace. Přemýšlela jste někdy nad tím, co by se dalo změnit, jakékoliv nějaké opatření, aby se

situace těch rodinných problémů zlepšila, aby jich bylo méně? Nějaká opatření, která by pomohla třeba i Vaším současným klientským rodinám?

R8: K tomu my máme právě jakoby různé ty návazné služby, ať už jako co se týče v naší organizaci, ale i v dalších organizacích. Takže když řeknu takový příklad, my máme třeba aktivizační skupiny pro děti a mládež, ty skupiny jsou vlastně rozděleny do dvou věkových kategorií, jsou to skupiny pro mladší děti, tam jsou děti od 6 do cirká 11 let, podle vyspělosti toho dítěte, některé jedenáctileté dítě už by mohlo chodit do té skupiny se staršími, některé ne. A pak je vlastně aktivizační skupina pro ty starší děti a ta je vlastně od 12 let do 16, oni jakoby tu věkovou hranici těch starších mění podle toho, jaké ty děti jsou. A ta skupina těch starších je vedena vlastně párem, je to muž a žena, a je to takové spíše terapeutické. A ta skupina těch mladších je vyloženě jakoby aktivizační skupina, taková kreativní, rozvojová, na rozvoj vývoje dětí prostě. A takže to jsou naše služby, pak ještě máme vlastně služby psychologa, které jsou docela hojně využívané, ať už pro děti, tak ale i pro rodiče. A potom můžeme doporučit návazné služby, no, spolupracujeme s různými nadačnickými fondy, takže ať už obědy do škol můžeme dětem zajistit, nebo s různými nadacemi, které jakoby přispívají finančně té rodině. Ale třeba i na kroužky, tak to je olympijská nadace, která přispívá jakoby na sportovní kroužky a vybavení, s těmi také spolupracujeme. To všechno jakoby zlepšuje tu situaci v té rodině.

T: Ano. A je tady nějaká mezera, co by bylo zapotřebí?

R8: S čím se potýkáme, služby dětských psychiatrů nejsou jako kvalitní, to opravdu jakoby kvalitního dětského psychiatra jde hodně těžko sehnat. A vůbec my tu máme celkem nové ty služby psychologů a vlastně vyplývalo to také z toho, z té potřeby, protože většina psychologů pracuje za peníze, jen málo jich má možnost pracovat na pojišťovnu, že ano, je to určeno i jako vzděláním a jakoby atestací. Takže s tím jsme se hodně potýkali, proto jsme prostě usilovali o to, aby byli naši zaměstnanci, aby ty služby vlastně mohly být zdarma. Takže služby zdarma pro klienty, také se s tím hodně potýkáme, tyto odborné. No, a teď mě napadá ještě logopedické služby. Mnoho jakoby škol, nebo učitelů na prvním stupni si dělá to logopedické minimum, ale máme zkušenost, že jakoby ty děti některé potřebují opravdu odborné vedení, takže těch odborníků také úplně není tolik, no a mají dlouhé čekací doby, takže tohle třeba taky mě napadá, že je taková mezera. Mnohdy si říkáme, že by ty rodiny potřebovaly opravdu jako doprovodní službu, ne úplně jakoby tu službu té sanace, ale nějakou službu, která by je doprovázela opravdu jakoby celou dobu, třeba celé dětství těch dětí, jako opravdu

prostě dlouhodobou službu, takovou nějakou asistenční, protože některé ty rodiny, které vlastně třeba už jejich rodiče těch rodičů takhle selhávali, tak jako se tam opravdu setkáme s tím, že jakoby roční sanace zlepši, ale ta rodina se zase vrací jakoby do nějaké pasti takové, jako do sociální, finanční, dluhové. Takže opravdu dlouhodobé vedení, což taková služba taky třeba není tady u nás.

T: A kdyby třeba jednou existovala tato služba, kolik procent klientů by Vám vlastně ubylo? Kolika by to tak pomohlo?

R8: Asi tak většině. No, opravdu setkáváme se s rodinami, ve kterých jako tenhle trend tam je hodně, už třeba, protože mi většinu těch rodin dostáváme z OSPODu, a třeba OSPOD nám říká „my už jsme znali rodiče těchto rodičů“, a vlastně nic se tam nezmění, ta situace se opakuje. Takže mnohdy jsme si už říkali, kdyby byla nějaká takováto služba, tak že by to třeba pomohlo, že opravdu ty děti by, kdyby ty rodiče někdo vedl a podporoval po celou dobu dětství těch jejich dětí, tak třeba, třeba by to pomohlo, není to vyzkoušené, je to opravdu takový nápad, který sdílíme s hodně odborníky.

T: Hm, dobře, děkuju. Když se teď podíváme na současná možná opatření, která jakoby nejčastěji využíváte při té práci s rodinou? Která nejčastěji pomáhají řešit tu rodinou situaci?

R8: –

T: Jsou to nějaké služby nebo je to nějaká materiální pomoc?

R8: My úplně nemáme jakoby možnost té materiální pomoci, ale jako hodně využíváme nadace, které mají samozřejmě možnost té materiální pomoci. Takže to je určitě potřeba, protože ty rodiny jsou hodně jako zadlužené, většinou. Takže využíváme hodně pomoci jakoby těch nadací. A využíváme i služby, jak už ty naše, tak jakoby další návazné služby, no. Nevím, jestli se to dá takhle obecně říct, co nejvíce. Fakt v každé té rodině je to taky jinak, no.

T: Takže se dá říct vyváženě jak služby tak nějaká ta dopomoc k té materiální pomoci?

R8: Hm, no, asi je to tak vyváženě, dalo by se to tak říct.

T: Dobře. Pokud máme oblast rodina, společnost a stát, tak kde Vy vidíte potřebu změny té situace k lepšímu jako nejúčinnější?

R8: No, hm, řekla bych, že asi vůbec v nastavení té společnosti, no, že jako ty rodiny, mám jakoby zkušenost, že ty rodiny jsou schopné mnohdy si vypomáhat, i ty širší rodiny. A stát, si myslím, že taky podle toho, zrovna kdo, v jakém volebním období se nacházíme, ale že celkem jako to je zajištěné, myslím si, že jako vůbec to nastavení té

společnosti asi je jako problém, že se jako dost upouštělo od rodinných trendů, teď se zase k tomu jako vrací, ale jako je spousta, to vidíte, kolik je rozpadlých rodin, matek samoživitelek. Myslím si v nastavení té společnosti asi.

T: A když znovu vezmeme tyto tři oblasti, rodina, společnost a stát, tak kde vidíte tu potřebu té změny jako nejpotřebnější?

R8: No, tak asi zase v té společnosti, no jako vůbec nějak ten trend, trend té jakoby tradiční rodiny úplně vymizel, to si myslím, že je jakoby, že to má jako velký dopad na ty rodiny.

T: A ještě potřetí se zeptám podobně. Zase tu máme ty tři oblasti, a kde vidíte tu potřebu jako nejreálnější? Kde si myslíte, že opravdu by to šlo za současných podmínek, ta změna?

R8: Tak jestli teda se dá nastavit, jako jestli je reálné nastavení jiného klimatu ve společnosti v nějakém krátkodobém horizontu, tak to si nejsem jako jistá. A nevím, no, prostě posílení těch rodin, my se opravdu snažíme ty rodiny třeba i stmelovat, pracovat jakoby na vztazích širších v té rodině, takže si myslím, že to je asi nejreálnější – pracovat na nějakých těch vztazích v rodině, aby ta rodina se prostě stmelovala. No.

T: Dobře. Když se vrátíme k Vaším klientům, tak který druh opatření vítají nejčastěji?

R8: Tak určitě materiální pomoc. A určitě jsou rádi, když opravdu jim jakoby pomáháme s tím zajištěním jakoby dávek, financí. A jako my bychom třeba byly rády, kdyby více využívali služeb pro ty děti, ale jim opravdu mnohdy jakoby, mají problémy prostě finanční, takže jsou opravdu asi jako nejvíce, nejvíce rádi za tuto pomoc.

T: Když vezmeme Vaše současné klienty, tak do jaké míry se podílejí na tom řešení té své situace?

R8: Řekla bych tak půl na půl. Že tak polovina těch klientů je fakt motivovaných a chce jakoby sama zlepšit tu situaci rodinnou a polovina je nemotivovaných a má to nějakým způsobem jako dané třeba od OSPODu a úplně se na tom jako aktivně nechtějí podílet.

T: Ano. A v kolika případech, zase odhadem, je ta sanace, kterou tady provádíte, úspěšná? Tedy že, když opouštíte tu rodinu, tak máte pocit, že ta rodina do toho znovu nepadne, že se jí podařilo opravdu pomoci?

R8: Hm, tak dost často, když tu rodinu opouštíme, tak ta situace je tam nějaká jakoby urovnaná, alespoň do určité míry. Ale to, jak jste se zmiňovala, že si můžeme říct, že ta rodina do toho zpátky nepadne, tak to si myslím, že si nemůžeme být jistí jako v žádném tom případě. Protože ty rodiny jsou opravdu hodně komplikované, které máme. Opravdu si úplně jako nejsem jistá, jestli jsem to někdy vůbec mohla říct tohle.

Ale když s tou rodinou končíme, tak ta situace je tam většinou nějaká jakoby stabilizovaná. Ne samozřejmě vždycky, někdy s rodinou skončíme, protože rodina nespolupracuje, nebo ta situace se naopak natolik zhorší, že ty děti odejdou a s tou rodinou už nemůžeme spolupracovat.

T: A v kolika těch případech je to tedy úspěšné ukončení, tedy že nedošlo k ukončení z důvodu, že by se tam něco nepodařilo?

R8: Pokud to třeba můžu vzít rok od roku...

T: Ano.

R8: ... tak třeba myslíte, protože ono to je, v jiném horizontu si to nedovedu představit, protože ty rodiny opravdu se nám mění v průběhu, tak jestli třeba v 80 %, třeba v loňském roce, to skončilo tak jakože. Ale zase je to úspěch relativní, že ano. Ty kroky jsou tak, třeba pro někoho by byly úplně zanedbatelné, které se povedly, že by to nepovažoval za úspěch, ale prostě z našeho pohledu jakoby to úspěch je. Tak řekněme třeba v 80 %, že ta situace byla nějakým způsobem stabilizovaná.

T: Dobře. Přejdeme k závěru rozhovoru. Abychom to nějak shrnuly, tak bych Vás chtěla poprosit, jestli byste mohla popsat nějaký nejtypičtější scénář, nebo nějaký takový scénář, se kterým se tady setkáváte při své práci. To znamená tedy, kdo inicioval první setkání s rodinou, nějaký průběh té spolupráce na tom řešení problému a potom to ukončení té spolupráce.

R8: Tak my většinu rodin nabíráme přes OSPOD, takže prvním iniciátorem je OSPOD. OSPOD nám pošle takzvané doporučení do programu, je to vlastně formulář, který jsme si jako vytvořili přímo pro ně. Je to takový anonymní dotazník, který oni vyplní, je tam nějaká jakoby kazuistika té rodiny, pak aktuální situace té rodiny a na čem si OSPOD představuje, že bychom měli s rodinou spolupracovat, nějaké cíle. Pak to vlastně probíhá tak, že pokud řekneme, že ano, máme kapacitu, můžeme tu rodinu přijmout, tak OSPOD iniciuje první schůzku, takzvanou trojstrannou, mezi námi, jimi a rodinou. Většinou ta první trojstranná schůzka se odehrává na OSPODu. A při té první schůzce my tu rodinu vlastně ještě neznáme, máme ji pořád jako anonymní rodinu, takže jí představíme naši službu, ptáme se, na čem by ta rodina chtěla spolupracovat, OSPOD řekne vlastně svoje cíle, ptáme se znovu rodiny, jestli by byla ochotna, jestli s těmi cíli souhlasí, jaké má OSPOD, nebo jestli má ještě další, svoje další cíle, na kterých by chtěla spolupracovat. A pokud rodina souhlasí, tak si přímo tam už domlouváme další schůzku. Rodině předáváme některé formuláře o naší službě, nabídku činností, smlouvu a podmínky, aby si to prostudovala. A vlastně při dalším setkání s tou rodinou smlouvu

podepisujeme, a ta první vlastně smlouva je na půl roku, po třech měsících děláme vždycky vyhodnocení těch cílů, které si vlastně rodina dala na začátku. Děláme to tak, že rodinu necháme samotnou, aby si ty cíle vymyslela, aby sama ta rodina řekla, na čem chce spolupracovat, takže pokud třeba je v zakázce od OSPODu, že by rodina měla pracovat tady, tady, tady, tady, tady a tady, ale rodina si vybere jenom dva ty cíle, nebo si vymyslí úplně jiný, tak respektujeme jakoby přání té rodiny a pracujeme na tom, co rodina chce, pokud tedy ten cíl od toho OSPODu není opravdu nějaká závažná věc, na které je třeba pracovat, tak to se potom tu rodinu taky snažíme jako přesvědčit, že by bylo třeba dobré pracovat také na tom. No, a pak už vlastně nastává jakoby ta naše spolupráce celkem intenzivní, jednou za týden, pokud tam jsou nějaké věci, které opravdu jako hoří, tak můžeme i několikrát za týden, někdy to i tak bývá jako v té první fázi, že se setkáváme častěji, protože jsou třeba různé doprovody, takže máme třeba hodinu týdně konzultaci a další ještě hodiny v tom týdnu jakoby se podílíme na těch doprovodech s těmi klienty. A když se pomalu ta situace nějak jakoby uklidňuje, tak se vlastně jakoby dostáváme k širším věcem, které třeba v té akutní fázi nebo jakoby na ně třeba nebylo vidět. Takže je možné, že během takového toho mapovacího období třeba prvního měsíce se různě jako ještě rozkryjí ještě další jakoby věci, na kterých je třeba dělat. No, a ta spolupráce podle toho, podle té zakázky, podle těch cílů vlastně může trvat teda buď celý ten půlrok, většinou se opravdu prodlužuje, ale stalo se nám, že se třeba situace během tří měsíců jakoby zlepšila a ukončovali jsme třeba po třech měsících. No, ale většinou se teda to úplně za tak krátkou dobu nezlepší, a my prodlužujeme. Po těch třech měsících probíhá vlastně hodnocení nejen mezi námi a klientem, ale i tím OSPODem, takže znovu je trojstranná schůzka, kde se hodnotí, co se udělalo za ty tři měsíce, co se povedlo, co je třeba ještě dál, jako přehoupnout do dalšího období a jestli třeba jsou nějaké nové věci, na kterých je třeba pracovat. Pracuje se dál a zase po třech měsících se hodnotí.

T: Ano. A ta spolupráce je nějak limitována, jak dlouho může...

R8: Hm, my to máme v metodice, že můžeme až na rok, ale ukazuje se nám, že máme právě klienty, kteří to potřebují jako delší dobu. Takže já mám třeba klientku, kde ta spolupráce už je asi dva a půl roku. A jsou různá období, konkrétně tady u toho případu bylo období, kdy ta spolupráce sice trvala a byla jako hodně rozvolněná, protože klientka docházela intenzivně na psychoterapeutické služby a my jsme byli jenom jako taková podpora její v tom, takže ta spolupráce byla hodně rozvolněná, viděli jsme se jenom jednou za tři neděle až měsíc, ale pak se to zase zintenzivnilo a zase se to

nastavilo jinak, takže i takhle jakoby to jde. Ale ta spolupráce už trvá třeba opravdu jako dva a půl roku, už teda budeme ukončovat, ale je to možné i takhle.

T: Dobře. Tak asi úplně na závěr bych se zeptala. Napadá Vás ještě něco, co byste chtěla k této problematice doplnit? O čem jsme se třeba nezmínily nebo jsme se o tom zmínily jenom krátce?

R8: Myslím si, že jsme se asi dotkly všeho.

T: Dobře. Děkuju Vám za rozhovor.

R8: Také děkuju.

Příloha D: Výtah názorů a zkušeností jednotlivých pracovníků získaných z rozhovorů k jednotlivým výzkumným otázkám

R1.:

Účastník se při své práci převážně setkává s ekonomickými a bytovými problémy rodin. Dle jeho zkušeností se většinou za těmito hlavními problémy skrývají další, např. uvádí neschopnost rodičů postarat se o dítě, nevydařené vztahy v rodině, problematiku rozvedených manželů, zdravotní důvody, závislost rodiče na návykových látkách, syndrom CAN. Pro zdárné řešení rodinné situace vidí jako potřebné dobré osobnostní vlastnosti rodiče, zájem rodiče situaci řešit, projevování snahy. Ve většině případů shledává vztahy mezi rodiči a dětmi jako dobré, což je jeden z předpokladů pro motivaci ke spolupráci. Také je dle účastníka velmi důležité to, aby si rodič uvědomoval problém. U dětí, které do zařízení přicházejí s rodičem, které jsou o současné rodinné situaci informovány, shledává odloučení od rodiče jako bezproblémové. Dítě situaci chápe, jsou mu slíbeny návštěvy a co nejdříve možný návrat k rodiči. Tyto děti bývají dle zkušeností bez újmy. Naopak psychicky strádají děti, které jsou odebrány, nebo děti, kterým rodiče stále jen něco slibují. Očekávání, nejistota a otázka, co bude, vytváří v dítěti napětí, nenaplněné sliby způsobují frustraci. Nejistota, napětí a frustrace jsou dle účastníka nejhorší negativní dopady. Jako možný nejvýznamnější dopad na zdraví dítěte spatřuje sebepoškozující tendence, zkušenost s tímto jevem ze své praxe ale nemá. Řešení situace rodin, se kterými se při své práci setkává, spatřuje v oblasti státní politiky. Konkrétně se jedná o zabezpečení dostupnosti sociálního bydlení pro potřebné, zajištění spravedlnosti při poskytování sociálních dávek. Pro zajištění této spravedlnosti, vidí jako potřebné změnit, zpřehlednit legislativu upravující tuto oblast, aby nedocházelo k pochybnostem, nedorozumění a aby pracovníci v celé zemi využívali stejné postupy a možnosti. Legislativa by měla obsahovat jasné informace a jasná pravidla pro poskytování dávek, na co je nárok a za jakých podmínek. Rodina by si měla, dle názoru účastníka, pomoc nějakým způsobem zasloužit, udělat pro stát určitou protihodnotu, např. veřejně prospěšnou práci, jako projev snahy a ochoty. Změny, které by byly dle účastníka potřebné, však jsou veliké a v rukách vyšší moci, a proto je v dohledné době nevidí jako reálné.

R2.:

Účastník se při své práci převážně setkává se špatnou finanční a bytovou situací rodin. Za těmito problémy, se dle názoru účastníka, skrývají menší životní kompetence rodičů. Oblast problémů, které do zařízení přivádějí rodiny, je však mnohem širší, např. rozvodové a vztahové problémy, domácí násilí, zneužívání, většinou to bývá komplex problémů. Předpokladem pro zdárné řešení rodinných problémů je pevný vztah mezi členy rodiny, motivace k tomu být znovu pohromadě a ochota změnit svůj životní styl. Často přijímá děti, které mají na těle známky fyzického ubližování, nebo mají nevyhovující a páchnoucí oblečení, jsou vyhladovělé. Za vážné dopady rodinné situace na dítě považuje dopady v oblasti mentální, psychické a citové. Pocit odložení, opuštění a osamocení, který děti v zařízení často prožívají, v nich zanechává další negativní pocity. Pod jejich vlivem dochází k proměně celé osobnosti dítěte. Úplně nejhorší dopady pozoruje u dětí, které žily několik let (dlouhou dobu) v dysfunkční rodině, než si jich někdo všiml a nabídl pomoc. Pokud k poskytnutí pomoci dochází příliš pozdě, kdy dítě prožilo tu část života, kdy dochází k největšímu formování a vývoji jeho osobnosti, nepřizpůsobivým způsobem v nevyhovujících podmínkách, tak je vysoká pravděpodobnost, že dítě v dospělosti bude opakovat vzory chování, které na něj v rodině působily. Vzhledem k tomu, že je účastník svědkem transgeneračního přenosu, sleduje, jak rodiče, kteří své dětství trávili v ústavní výchově, se potýkají s problémy a umisťují své děti do zařízení, vidí jako potřebné v zařízeních věnovat více individuální péče dětem, lépe je připravovat na budoucnost a vést je ke kvalitním mezilidským vztahům. Mezilidské vztahy totiž účastník označuje za podstatný faktor pro vznik závažných rodinných problémů. Jako to, co je potřebné na prvním místě změnit, považuje právě oblast vztahů, kterou spojuje s osobnostní vyspělostí jedinců. Vzhledem k tomu, že se setkává s případy, kdy jsou rodiče nemotivovaní, spoléhají se jen na pomoc státu, jsou zvyklí žít jen z dávek, navrhuje zavedení pracovní povinnosti na půl úvazku, motivovat rodiče finanční odměnou. Dále vidí jako důležité zlepšit mapování potřeb rodin na úrovni pracovníků, kteří jsou v přímém kontaktu s rodinami v nesnázích, kteří o tyto rodiny pečují.

R3.:

Účastník se při své práci setkává především s případy zanedbávání péče (zanedbávání psychických potřeb, školní přípravy dítěte), kdy rodiče nezvládají svou rodičovskou roli. Oblast problémů, se kterými se setkává, je mnohem širší, např. se

jedná o problematiku neúplných rodin (rodič samoživitel), rozpadávání rodin, rozvodové a porozvodové spory, syndrom CAN, úmrtí rodiče, neshody mezi rodiči a dětmi, závislost rodiče na návykových látkách. Většinou za jednotlivými problémy stojí kombinace osobnostní výbavy rodiče a socioekonomická situace rodiny. To, do jaké míry se jedná o závažný problém pro dítě, ovlivňuje schopnost rodiče postarat se o něj a ochota rodiče přizpůsobit svůj život rodině. Jako jeden z dopadů rodinné situace označuje to, že děti v zařízení trpí střídavým zájmem a nezájmem svých rodičů. Děti, které přijímá, jsou po fyzické stránce buď naprosto v pořádku, nebo bývají zanedbané (zažraná špína, vši, neumějí správně mluvit, mají nerozvinutý potenciál). Dopadů, které při své práci shledává u dětí, je mnoho (deprese, úzkost, sebepoškozování, poruchy příjmu potravy, sebevražedné myšlenky a pokusy). Ale za nejvážnější dopady považuje účastník psychickou deprivaci a na ní se nabalující další problémy, které představují pro budoucnost dítěte obtíže. Jako úplně nejhorší zkušenost s negativním dopadem na dítě označuje dva případy, v prvním z nich se jednalo o naprosté psychické zdeptání a osobnostní degradaci dítěte. V druhém případě se jednalo o dítě, které se chovalo jako robot, neprojevovalo emoce ani myšlenky, pouze vykonávalo příkazy. Jako možné řešení rodinných problémů, se kterými se setkává, navrhuje zřízení azylového nebo jiného podpůrného bydlení pro rodiče s dětmi, kde by rodina mohla žít od narození dítěte až do jeho plnoletosti. Jednalo by se o stabilní zázemí pro rodinu s nabídkou pomoci od sociálních pracovníků. Důležitým faktorem, který by ovlivnil účinnost této pomoci rodinám, by byl čas, kdy by jim bylo toto bydlení nabídnuto. Účastník považuje problematiku rodinných problémů za velmi komplexní, účinné řešení by se muselo týkat mnoha rovin, např. společenské, osobnostní.

R4.:

Účastník se při své práci setkává především s bytovými problémy rodin. Většinou se vedle primární příčiny, proč je dítě umístěno do zařízení, objevují další rodinné problémy, které buď vedou k primární příčině, nebo jsou jejím následkem. Jako další problémy, se kterými se často setkává při své práci, uvádí nedostatek finančních prostředků, alkoholismus, gamblerství. Některé děti jsou do zařízení přijímány, protože se o ně rodiče nemohou postarat z důvodu vlastních zdravotních obtíží. Účastník vidí mezi jednotlivými rodinnými problémy spojitost. Pokud živitel rodiny není schopen ji zabezpečit, pak často sklouzává k patologickému chování, a tak se problémy na sebe nabalují. Rozhodující vliv na řešení jednotlivých rodinných problémů má, dle účastníka,

vůle rodiče zabývat se sebou, zájem o dítě, uvědomění si problému, ochota a schopnost spolupráce s institucemi nabízejícími pomoc při řešení problémů. Jako velký problém současnosti vidí lhostejnost lidí ke svému okolí, strach upozornit na případy nevhodného zacházení s dětmi. U každého dítěte lze sledovat určitý dopad rodinné situace. Děti, které přijímá do zařízení, bývají nejčastěji zanedbány po zdravotní stránce (vši, svrab, štěnice) a mají psychické problémy. Konkrétní stav dítěte závisí na tom, co to dané dítě zažilo a čím si prošlo. Pokud je do zařízení dítě umístěno jen na velmi krátkou dobu a je rodičem na to připravené, tak bývá v pořádku. Na druhé straně tu jsou děti, které byly násilně odvedeny z rodiny na základě soudního rozhodnutí, tyto děti celou situaci nesou špatně. Jedním z negativních dopadů rodinné situace je transgenerační přenos, se kterým se účastník setkává. Děti, které nemají jiné zkušenosti, považují za zcela normální (námi označované nevhodné zacházení s dětmi), jak s ním rodiče zacházejí, a chování svých rodičů v dospělosti opakují. Na základě své zkušenosti uvádí jako nejtěžší případ negativního dopadu rodinné situace na dítě jeho zmanipulovanost. Jednalo se o porozvodový spor rodičů, kdy jeden z nich zmanipuloval mysl sourozenců, kteří se na základě toho báli druhého rodiče z důvodu obav o vlastní život, sourozenci neměli náhled na realitu ani na svou identitu. V oblasti řešení rodinných problémů nejprve shledává jejich nedostatečnou prevenci. A to jak v nedostatku pracovníků v terénu, tak i v kvalitě prevence. Upozorňuje na to, že stát by měl především předcházet vygradování rodinných problémů. Navrhuje větší finanční podporu pro rodiny, aby nedocházelo k umístění dětí do zařízení z bytových důvodů. Jeho úvaha vede k tomu, že by na tom stát finančně ušetřil. Nechápe, proč stát nemůže vyplácet přímo rodině část částky, kterou by v případě umístění mimo rodinu vyplácel na jeho pobyt v zařízení. Aby nedocházelo ke zneužívání této finanční podpory, navrhuje vytvořit takovéto podmínky: úhrada za bydlení putuje přímo pronajímateli, zbytek peněz je na kartě, kterou lze zaplatit pouze za potraviny. Dále shledává potřebu zlepšit individuální přístup při řešení jednotlivých případů. Jako nevhodné vidí posuzování nároku na dávku dle situace tři měsíce zpátky. Za důležité považuje vzájemnou ochotu problémy řešit. Účastník vidí jako potřebné nabízet rodinám, respektive dětem pomoc do dořešení nepříznivé situace, krátkodobá (striktně časově omezená) pomoc nepřináší žádoucí účinek.

R5.:

Účastník se při své práci setkává s velkou škálou rodinných problémů. Dle jeho slov žádný z případů však není stejný, a tudíž nedokáže označit nějaký z problémů za nejčastější. Problémy, se kterými pracuje, rozděluje do dvou základních skupin. První jsou potíže „základně-organizačně-administrativně-manažerské“. Mezi ně patří například problémy s vyřízením dokladů, nároku na dávky, problémy s hospodařením s penězi. Druhou skupinu potíží účastník nazývá „obsahové rodičovství“. Pod tím si můžeme představit zanedbávání péče o dítě. Rodiny, se kterými účastník pracuje, trápí mnoho problémů, jak uvádí, kdyby rodinu trápil jen jeden problém, tak se do jeho péče rodina nedostane, s největší pravděpodobností by si byla schopna pomoci sama, nebo by jí stačila poradenská služba. Častou příčinou rodinných problémů je transgenerační přenos. Účastník se při své práci setkává s další generací svých bývalých klientských rodin. Určité potíže jsou v těchto rodinách zacyklené, negativní zkušenost z dětství se odráží v dospělosti již po několik generací. Za nejvážnější potíž považuje dlouhodobou nedovednost být dobrým rodičem, neschopnost číst potřeby svých dětí, kterou si rodiče ani neuvědomují, jelikož vyrůstali ve stejných podmínkách. Důležitým předpokladem pro řešení rodinných problémů je dle účastníka to, aby rodiče opravdu chtěli svůj problém řešit. Při práci s rodinnými problémy je zapotřebí postupovat od naplňování základních potřeb k naplňování těch vyšších, účastník se odkazuje na Maslowa. Dopad rodinné situace na dítě shledává v každé rodině. Dopad se projevuje jak v současnosti (např. hlad, nerozvíjená hrubá motorika, nezvládnutí určitých věcí přiměřeně věku, neklid, neposlušnost), tak v budoucnosti (opakování nevhodného rodičovského chování). Účastník vidí jako potřebnou pomoc jak materiální tak nemateriální. Sociální práci ve formě pouhých rad, co je zapotřebí udělat, považuje pro své klienty jako neúčinnou. Nápadů na možná opatření pro zlepšení situace klientských rodin nemá.

R6.:

Účastník se při své práci setkává s širokým polem problémů, které trápí rodiny. Jedná se o bytové problémy, problémy s vyřízením dokladů a peněžitých dávek, domácí násilí, závislosti rodičů, problematiku neúplných rodin. Problémem klientských rodin je dle účastníka jejich neschopnost zařídit si pomoc. Rodiny se ve většině případů, které účastník řeší, potýkají s více problémy. Nejčastější jsou kombinace problémů s bydlením, ke kterým se váže nedostatek financí a neschopnost s nimi hospodařit, s problémem psychiatrického onemocnění rodiče, které se stává důvodem

neposkytování vhodné péče dítěti. Účastník upozorňuje na to, že léky na psychiatrická onemocnění jsou drahé, a pokud se rodina dostane do finanční tísně, stává se, že rodič šetří právě na financích za léky. Tudíž dochází k tomu, že vysazuje léčbu, jeho psychický stav se zhoršuje a to vede k tomu, že selhává v péči o rodinu. Dále se setkává s transgeneračním přenosem, kdy rodiče, kteří prošli dětským domovem, nejsou schopni, stejně tak jako nebyli jejich rodiče, postarat se o svou rodinu. Dopady rodinných problémů na dítě, se kterými se setkává, jsou různorodé, například se jedná o záškoláctví, přebírání role chybějícího rodiče. Jako jedny z nejvýznamnějších uvádí dva případy. V prvním z nich byl chlapec, o kterého z důvodu silné alkoholové závislosti rodiče nebylo postaráno, naopak on se staral o rodiče, maskoval jeho alkoholismus, žil ve fantazijním světě. Chlapec musel být umístěn do dětského domova. Druhý případ se týkal zanedbávání péče o dítě z důvodu duševního onemocnění rodiče, kdy malé dítě žilo v odpadcích. Pro řešení rodinných problémů je dle účastníka velmi důležité to, aby rodič chtěl, aby byl motivovaný a měl silnou vůli. Často se setkává s rodinami, které nechtějí svůj problém pojmenovat, či vidí problém jinde, než je. Dále také naráží na nevšímavost lidí ke svému okolí, která umožňuje dlouhodobé neřešení a následky. Při své práci spatřuje jako problematickou regionální nevyváženost možností a služeb pro rodiny řešící problém. Možnost zlepšení situace vidí v zákonodárství, jelikož zákony vytvářejí pravidla, od kterých se odvíjí rodinný život. Spousta klientských rodin účastníka by uvítala vyřešení dlužných alimentů. Finanční problematiku rodin také pomáhá řešit akce „obědy dětem“, účastník by uvítal další nápomocné akce. Jako nejpřínosnější označuje multiprofesní přístup, kdy se na pomoci podílejí odborníci z různých oblastí. Za důležitou a smysluplnou považuje konkrétní pomoc konkrétní rodině, dle účastníka je zapotřebí podpořit terénní práci.

R7.:

Účastník se při své práci v současné době nejčastěji setkává se závislostmi. Jedná se buď o závislost rodiče na návykových látkách, nebo o závislost rodiče na partnerovi, který ho utlačuje. Vedle toho se také objevuje problematika neúplných rodin, ekonomické a bytové problémy, zanedbaná péče o dítě, domácí násilí. Účastník své klientské rodiny označuje pojmem multiproblémové, říká, že v rodinách většinou trčí jeden problém, kterým bývá často závislost nebo špatná finanční situace rodiny. Jeho neřešení způsobuje následný vznik dalších problémů. Kdyby se tento dominantní problém vyřešil, byly by rodiny stabilnější. Rodiny se do péče účastníka také dostávají

proto, že neumí hospodařit s penězi, nemohou sehnat práci nebo nemohou sehnat levné bydlení. Za nejvážnější považuje vztahové problémy rodin, protože pokud v rodině není pohoda, může tato atmosféra dítě psychicky narušit. Účastník shledává jako významný faktor ovlivňující úspěšnost řešení problémů ochotu, spolupráci a aktivitu rodiče. Odrazem rodinné situace, který sleduje u dětí, je strach dětí z budoucnosti, strach o dění v rodině v jeho nepřítomnosti, úzkostnost, psychosomatické obtíže, zhoršený prospěch a zhoršené chování dítěte ve škole. Jako nejhorší uvádí případ malého dítěte, které bylo svědkem vážného domácího násilí, a následkem toho trpělo selektivním mutismem. To způsobilo i jeho pozdější nástup do základní školy. Účastník upozorňuje na problematiku stigmatizace z důvodu odlišného etnického původu, odlišné vizáže, která stěžuje rodinný život ve společnosti. Stigmatizovaní jedinci mají problémy s hledáním zaměstnání i bydlení, tudíž problémy se zajištěním své rodiny. Proto účastník vidí potřebu odstranění stigmatizace ve společnosti a potřebu dávat lidem druhou šanci. Jako jedna z věcí, která by pomohla jeho klientům majícím strach z jednání s úřady, je změna přístupu některých pracovníků na OSPOD ke klientům. Navrhuje proškolení pracovníků v tom, jak jednat s klienty a jak efektivně docílit změny u klientů. Jako důležité opatření, které by pomohlo řešit mnoho rodinných problémů, označuje potřebu dostatku zvýhodněného nebo chráněného bydlení pro ohrožené rodiny. Upozorňuje na to, že tu chybí jakási přestupní stanice z azylových domů.

R8.:

Účastník se při své práci setkává s různými rodinnými problémy, každá rodina řeší problémy jiné. V současné době se značně objevují případy matek v doléčovací fázi závislosti na návykových látkách, které mají malé děti, matek samoživitelek. Rodiče mají problémy v rodičovských kompetencích. Na základní problém, který klientské rodiny trápí, dosedá spousta dalších problémů, jako jsou například nevyřízené potřebné dávky, zadluženost, nezajištěná péče odborného lékaře. Předpokladem pro zdárné řešení problémů je motivace rodiče, jeho náhled na situaci a ochota spolupracovat. Jako velký problém a možnou příčinu nárůstu rodinných problémů vidí úpadek tradiční rodiny. Účastník se setkává s transgeneračním přenosem, má informace, že jeho klientské rodiny se v předešlé generaci také potýkaly s podobnými problémy. Na dětech sleduje dopad jejich rodinné situace, většinou si všímá psychického zanedbání dítěte, jeho deprivace, nemožnosti rozvoje v rodině, přebírání části zodpovědnosti za své rodiče. Za nejvážnější dopady rodinné situace na dětech považuje psychické a fyzické

problémy, které se projevují po celý jejich život. Jako potřebné vidí posilování vztahů v rodinách, stmelování s širší rodinou, jelikož v rodinách vidí velký potenciál pro vzájemnou výpomoc a podporu. Účastník navrhuje, jako vhodné opatření pro rodiny, se kterými se při práci setkává, zavedení doprovodných (asistenčních) služeb, jejíž působení v rodině by bylo možné dlouhodobě, po celé dětství dítěte. Zavedení takové služby vidí jako velmi nápomocné, jelikož krátkodobá služba mnohým rodinám pomůže vyřešit aktuální problém, ale později znovu upadají do problémů sociálních, finančních, dluhových. Účastník také upozorňuje na nedostatek finančně dostupných kvalitních služeb odborníků, jako jsou například dětské psychiatry a psychologové. Zároveň si uvědomuje, že nabízených služeb zdarma je nedostatek.

Příloha E: Interpretace rozhovorů

Tabulka interpretace rozhovorů s pracovníky ZDVOP (1. část)

	R1.	R2.	R3.	R4.
Problematika, se kterou se v práci setkávají	špatná ekonomická a bytová situace; neschopnost postarat se o děti; závislost rodiče; zdravotní důvody; syndrom CAN; nevydařené vztahy; rozvod	ztráta bydlení; špatná finanční situace rodiny; rozvod; vztahové problémy; domácí násilí; zneužívání	zanedbávání psychických a výchovných potřeb dětí; problematika neúplné rodiny; rozpadávání rodiny; rozvodové spory; neshody mezi rodiči a dětmi; syndrom CAN; úmrtí rodiče; závislosti; špatná socioekonomická situace	špatná bytová situace; nedostatek finančních prostředků; alkoholismus; gamblerství; nemožnost postarat se o dítě ze zdravotních důvodů rodiče
Jádro problému	špatné osobnostní vlastnosti rodičů, jejich malá motivace, zájem a snaha; neuvědomování si existence problému	špatné vztahy v rodině; chybí motivace; chybný vzor v rodině; špatné zázemí; špatné osobnostní a mentální vlastnosti rodičů; malé rodičovské kompetence, neschopnost starat se o sebe a druhé	nezvládnutí rodičovské role; špatná osobnostní výbava rodiče; rodič bez návyků; péče o dítě není prioritou; neochota přizpůsobit svůj život rodině; špatný model v rodině	chybějící vůle řešit problém; malý zájem o dítě; neuvědomování si existence problému na své straně; zkušenost rodiče z vlastního dětství
Odraz rodinné situace na dítě	sebepoškozování; nejistota; frustrace	mentální, psychické a citové problémy; pocit odložení, opuštění, osamocení; negativní pocity; známky tělesného ubližování a zanedbání péče (vyhladovělé dítě, páchnoucí oblečení); odraz v budoucnosti dítěte	zklamání z nestálého zájmu a slibů rodičů; psychické poruchy; deprese; úzkosti; sebepoškozování; poruchy příjmu potravy; sebevražedné myšlenky a pokusy; nerozvinutý potenciál; známky zanedbání péče (dítě neumí mluvit, je špinavé, zavšivené, bez oblečení); vliv na chování, prožívání a na budování vztahu ke světu; odraz v budoucnu (odnáší si špatný model chování, který mu působí v životě další problémy)	odraz v budoucím rodičovském chování; zanedbaná zdravotní péče a hygiena dítěte (vši, svrab, štěnice); psychické potíže; manipulace myslí dítěte

Tabulka interpretace rozhovorů s pracovníky ZDVOP (2. část)

	R1.	R2.	R3.	R4.
Současná intervence	potřebná je finanční pomoc na zajištění bydlení, stravy a služeb, popř. kombinace finanční materiální pomoci	opatření rodinné politiky v ČR jsou na slušné úrovni, existuje široká nabídka služeb, dobré jsou jednorázové a mimořádné dávky a pomoc	služeb pro rodiny je mnoho	system je dobře nastavený; nedostatek pracovníků v terénu; málo individuální přístup
Možná opatření	změny ve státní politice - sociální zabezpečení, dostupnost sociálních bytů, spravedlnosti při poskytování sociálních dávek, zpřehlednění legislativy; větší informovanost jedinců o možnostech řešení problémů	potřeba zlepšení mezilidských vztahů, vztahů a vazeb v rodině; zlepšení mapování potřeb rodin na úrovni kompetentních pracovníků; zvedení pracovní povinnosti na půl úvazek	podpora kvalitní ústavní péče, důraz na kvalitu zázemí a citové potřeby dítěte; vznik azylového nebo podpůrného bydlení pro rodiny s dětmi, kdy by mohly žít od narození dítěte do jeho 18 let s pomocí pracovníků	system dávek zohledňující aktuální situaci rodiny; potřeba zlepšit prevenci; potřeba zlepšit společenský dohled a občanskou odpovědnost; více finanční podpory rodinám, peníze rovnou na úhradu bydlení; více podporovat dlouhodobou pěstounskou péči; nabídka pobytu dítěte v ZDVOP do dořešení rodinné situace

Zdroj: Vlastní zpracování

Tabulka interpretace rozhovorů s pracovníky STŘEPu a Proximy Sociale (1. část)

	R5.	R6.	R7.	R8.
Problematika, se kterou se v práci setkávají	základně-organizačně-administrativně-manažerské potíže; nevyřízené doklady a dávky; finanční potíže; špatné hospodaření; obsahové rodičovství; zanedbávání; nedovednost být dobrým rodičem	problémy s bydlením; v nepořádku nebo chybějící doklady; nevyužívání dávek; neschopnost zařídit si pomoc; domácí násilí; závislost; problematika neúplné rodiny; finanční problémy; špatné hospodaření; psychiatrické onemocnění rodiče; zanedbávání	závislosti na návykových látkách; závislosti na partnerovi; domácí násilí; ekonomické problémy; bytové problémy; nedobrá péče o děti	závislosti na návykových látkách; matky samoživitelky; zadluženost rodin; zanedbaná lékařská péče o děti; problémy sociální a finanční
Jádro problému	kumulace problémů; neochota rodiče řešit problém; nezajištěné základní potřeby; negativní zkušenost rodiče z vlastního dětství; špatné výchovné návyky; zacyklenost problémů	malá vůle a snaha rodiče; chybný vzor v rodině; neschopnost vidět problém tam, kde je; neléčené psychiatrické onemocnění rodiče	mnoho problémů; neochota spolupracovat, malá snaha rodiče řešit problém; neschopnost hospodařit s penězi, najít si práci a levné bydlení; špatné vztahy v rodině; stigmatizace rodin společností	malé rodičovské kompetence; nevyřízené potřebné dávky; malá motivace a snaha rodiče řešit situaci, nespolupráce; negativní zkušenost rodiče z dětství; rozpad rodiny, ústup tradiční rodiny; chybějící náhled na situaci
Odraz rodinné situace na dítě	hlad; špatná hrubá motorika; nezvládnutí věcí přiměřeně věku; neklid; odraz v budoucím rodičovském chování	záškoláctví; přebírání rodičovských rolí; život ve fantazijním světě	strach o budoucnost a o dění v rodině; úzkost; zhoršený prospěch ve škole; zhoršené chování ve škole; psychosomatické obtíže; selektivní mutismus	psychické zanedbání; deprivace; přebírání zodpovědnosti za rodiče; nerozvíjení dítěte; psychické a fyzické problémy po celý budoucí život

Tabulka interpretace rozhovorů s pracovníky STŘEPu a Proximy Sociale (2. část)

	R5.	R6.	R7.	R8.
Současná intervence	vhodná je materiální i nemateriální pomoc; pouhé rady nestačí	rozdílná nabídka služeb v různých místech ČR; multiprofesní přístup; akce "obědy dětem"; dobrá spolupráce s městskými částmi; fond pro humanitární účely; dobře fungující poradny; dobrá je existence azylu a ubytoven	spolupráce s dalšími institucemi a odborníky; doprovody na úřady; vyjednání dávek; financování rodin nadacemi; nabídka volnočasových aktivit pro děti	spolupráce s návaznými službami; doprovody na úřady; zajištění volnočasových aktivit a aktivizačních služeb pro děti; obědy do škol; materiální a finanční pomoc rodinám
Možná opatření		změny zákonů; zaměřit se na konkrétní pomoc; potřeba vyřešit problematiku dlužných alimentů; více terénních služeb	změna přístupu sociálních pracovníků na OSPOD ke klientům, školení, jak jednat s klienty; potřeba zajistit zvýhodněné a chráněné bydlení pro ohrožené rodiny jako přestupní stanici z azylových domů	potřeba posílení vztahů v rodinách, stmelení širší rodiny; vznik doprovázecké - asistenční služby pro rodiny s dětmi dostupné po celé dětství dětí; potřeba dostupných kvalitních služeb odborníků zdarma

Zdroj: Vlastní zpracování